

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Вплив міжнародної трудової міграції на економічний розвиток України»

Виконавець: Матіяш Вадим Борисович,
група МEB-203М

_____
(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Побоченко Леся Миколаївна

_____
(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

_____
(підпис нормоконтролера)

Київ - 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Побоченко Л.М.

«__» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Матіяша Вадима Борисовича

1. Тема роботи «Вплив міжнародної трудової міграції на економічний розвиток України» затверджена наказом ректора від «21» вересня 2022 р. № 1624/ст.
2. Термін виконання роботи: з 19 вересня 2022 року по 30 листопада 2022 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання процесів міграції, порядку в'їзду та виїзду з території України громадян України, іноземців та осіб без громадянства, статистичні дані Державної міграційної служби України, Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України, ресурси мережі інтернет, щорічні звіти міжнародних організацій: Організацій об'єднаних націй (ООН), Міжнародної організації міграції (МОМ), Міжнародної організації праці (МОП).
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи дослідження процесів міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів, дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобальних трансформацій, проблеми міжнародної міграції населення України та використання грошових переказів мігрантів в умовах воєнних дій.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 17 таблиць та 23 рисунки.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	22.08.2022	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	29.08.2022	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи дослідження процесів міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів	19.09.2022-02.10.2022	Виконано
4.	Дослідити сучасні тенденції розвитку міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобальних трансформацій	03.10.2022-16.10.2022	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати проблеми міжнародної міграції населення України та використання грошових переказів мігрантів в умовах воєнних дій	17.10.2022-26.10.2022	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.10.2022-31.10.2022	Виконано
7.	Передати кваліфікаційну роботу для перевірки на плагіат	01.11.2022	Виконано
8.	Оформити кваліфікаційну роботу	02.11.2022-11.11.2022	Виконано
9.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	12.11.2022	Виконано
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14.11.2022	Виконано
11.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	15.11.2022	Виконано

8. Дата видачі завдання: «29» серпня 2022 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Побоченко Л.М.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис випускника)

Матіяш В.Б.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Вплив міжнародної трудової міграції на економічний розвиток України»: 117 сторінок, 17 таблиць, 23 рисунки, 99 літературних джерел.

Перелік ключових слів (словосполучень): МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ, ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ МІГРАНТІВ, МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ, ТРУДОВІ РЕСУРСИ, МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ, РИНОК ПРАЦІ.

Об'єкт дослідження: вплив процесів міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів на основні показники економічного розвитку України.

Предмет дослідження: міжнародна міграція робочої сили та грошові перекази мігрантів в аспектах їх впливу на економічний розвиток України.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження впливу міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів на основні показники економічного розвитку України.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, історичного та логічного, причинно-наслідкових зв'язків; емпіричні методи: статистичний, графічний; метод системного аналізу, класифікацій та ін.

Отримані результати та їх новизна: полягають у розробці прикладних питань та у теоретичному обґрунтуванні процесів міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів в контексті їх впливу на економічні показники розвитку України.

Значущість виконаної роботи та висновки: аналіз тенденцій та наслідків міжнародної трудової міграції та надходжень мігрантів України, а також їх впливу на економічний розвиток України.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати під час розробки положень міграційної політики України; для підготовки наукових статей та тез, аналітичних звітів та доповідей щодо процесів міжнародної міграції робочої сили та міграційного капіталу України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ.....	10
1.1. Економічний зміст міжнародної міграції робочої сили.....	10
1.2. Теоретичні моделі грошових переказів.....	21
1.3. Вплив міграційного капіталу на економічний розвиток.....	29
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	38
2.1. Оцінка напрямків та масштабів міжнародної міграції робочої сили в світі.....	38
2.2. Динаміка та структура грошових переказів трудових мігрантів у світі	51
2.3. Вплив надходжень трудових мігрантів на основні показники економічного розвитку України	62
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ.....	78
3.1. Напрями стабілізації ринку праці України в умовах війни.....	78
3.2. Проблеми вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні	89
3.3. Державна політика стимулювання грошових переказів трудових мігрантів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії.....	97
ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	108

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Міжнародна міграція охопила весь світ, перетворилася на невід'ємну складову сучасного економічного, соціального, політичного, культурного життя людства. Вона є вигідною і країнам призначення мігрантів, і країнам їх походження, є важливим чинником соціально-економічного розвитку. Один із найбільш наочних результатів міграції є невеликі за розміром, проте численні і систематичні грошові перекази мігрантів своїм родинам на батьківщину. Вони формують на сьогодні один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків, порівнюваний за обсягами з міжнародною фінансовою допомогою та прямими іноземними інвестиціями, справляють очевидний вплив не лише на добробут домогосподарств отримувачів, а й на макроекономічні показники на рівні держав. Тема впливу грошових переказів на економіки країн, особливо тих, що розвиваються, останнім часом постає усе частіше в роботах науковців, оскільки цей потік грошових коштів за своїм розміром для деяких країн почав перевищувати інші вже відомі джерела фінансування (транші від міжнародних організацій, приватні іноземні інвестиції).

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Зазначимо, що темпи зростання обсягів переказів значно перевищують відповідні показники збільшення кількості мігрантів. Зважаючи на це, у системі міграційних процесів останнім часом акценти дедалі більше змінюються з проблеми трудової міграції на проблему грошових переказів.

Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій,

створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, а обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

Міжнародна міграція робочої сили є невід'ємною частиною економіки будь-якої країни, однак цей процес досить важко контролювати. Працівники мігранти сприяють економічному зростанню та розвитку в країнах призначення, тоді як країни походження отримують значну користь від грошових переказів і навичок, набутих мігрантами під час їхньої роботи за кордоном. Тим не менш, міграційний процес передбачає складні проблеми з точки зору захисту трудових мігрантів.

На початку XXI століття на грошових переказах зосереджують увагу багато вчених і аналітиків з різних країн і міжнародних організацій. Адже для більшості країн, що розвиваються, які переважно є донорами робочої сили, міжнародна трудова міграція має подвійний економічний ефект. Вирішуючи соціально-економічні проблеми зайнятості населення, мігранти забезпечують свої країни значним припливом капіталу в формі грошових переказів. Перекази дедалі більше становлять вагомий частину валового внутрішнього продукту, є постійним джерелом надходжень іноземної валюти в країни, що розвиваються. Так мігранти та їхні перекази нівелюють економічні кризи, забезпечують кращі умови життєдіяльності домогосподарств у країнах-донорах робочої сили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення процесу міжнародної трудової міграції, нормативно-правових аспектів регулювання міграційних процесів зробили вітчизняні вчені: В. Будкін, Г. Биффль, О. Власюк, В. Геєць, О. Грішнова, М. Долішній, С. Злупко, А. Кравченко, В. Костенко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, О. Малиновська, Н. Мамонтова, Н. Марченко, В. Мойсей, А. Мокій, С. Писаренко, О. Позняк, А. Поручник, О. Рогач, М. Романюк, А. Румянцев, Є. Савельєв, А. Філіпенко, І. Школа, О. Шнирков.

Вивченням впливу грошових переказів на економіку країни-донора мігрантів займалися такі відомі вчені, як А. Барахас, А. Гайдуцький, В. Геєць, Дж. Дюранд, В. Кораблін, О.Купець, Е. Лібанова, Р. Лукас, І. Лунін, О. Малиновська, Д. Масей, Е. Парато, О. П'ятковська, Л. Тарангул, В. Федосов, Р. Чамі та багато інших.

Об'єктивна необхідність подальшого поглибленого дослідження теоретичних засад та обґрунтування методологічних і практичних підходів з метою визначення впливу міжнародної міграції трудових ресурсів та грошових переказів мігрантів на економічний розвиток України зумовили вибір теми, її структуру та зміст.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження впливу міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів на основні показники економічного розвитку України.

Досягнення мети дослідження передбачає постановку та розв'язання таких **завдань**:

- розкрити економічний зміст міжнародної міграції робочої сили;
- вивчити теоретичні моделі грошових переказів;
- визначити вплив міграційного капіталу на економічний розвиток;
- оцінити напрямки та масштаби міжнародної міграції робочої сили в світі;
- проаналізувати динаміку та структуру грошових переказів трудових мігрантів у світі;
- визначити вплив надходжень трудових мігрантів на основні показники економічного розвитку України;
- дослідити напрями стабілізації ринку праці України в умовах війни;
- обґрунтувати проблеми вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід та вітчизняні реалії щодо державної політики стимулювання грошових переказів трудових мігрантів.

Об'єктом дослідження є вплив процесів міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів на основні показники економічного розвитку України.

Предметом дослідження є міжнародна міграція робочої сили та грошові перекази мігрантів в аспектах їх впливу на економічний розвиток України.

Методологія дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи становлять як загальнонаукові так і спеціальні методи наукових досліджень. В основі кваліфікаційної роботи - використання принципу єдності теорії та практики, дослідження причинно-наслідкових зв'язків, застосування методу наукової абстракції та порівняльних оцінок, аналізу та синтезу, що дозволяє дослідити процеси міжнародної міграції та перекази мігрантів в Україні та визначити їх наслідки та вплив на основні показники економічного розвитку країни.

Теоретичною основою дослідження є економічні праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених. Інформаційною базою стали законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання трудової міграції в Україні (Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», «Про імміграцію», Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025р.). Статистичною основою стали щорічні звіти Організації об'єднаних націй (ООН), Міжнародної організації міграції (МОМ), Міжнародної організації праці (МОП), Світового банку, (СБ), а також дані Державної служби статистики України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено в наукових публікаціях:

Матіяш В.Б. Сучасні тенденції міжнародної трудової міграції в умовах глобальної пандемії. // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: XIII міжнародна науково-практична конференція, 26 травня 2022 року: тези доп. - К., 2022.- С. 125-128.

Побоченко Л.М., Матіяш В.Б. Економічне відновлення Китаю в контексті боротьби з пандемією COVID-19 / Л.М. Побоченко, В.Б. Матіяш // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: XIII міжнародна науково-практична конференція, 26 травня 2022 року: тези доп. - К., 2022.- С. 172-175.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 17 таблиць та 23 рисунки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 99 найменувань на десяти сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ

1.1. Економічний зміст міжнародної міграції робочої сили

Людська міграція та мобільність цілком можуть бути давніми явищами, які стосуються майже кожного суспільства в усьому світі. Проте з часом вони істотно змінилися. Вивчення цих змін у масштабах, напрямках, демографії та частоті може допомогти зрозуміти, як розвивається міграція, і може інформувати про ефективну політику, програми оперативного реагування на місцях.

За поточними глобальними оцінками ООН, у 2020 році у світі було близько 281 мільйона міжнародних мігрантів, що дорівнює 3,6% світового населення. Це значна меншість населення світу означає, що залишатися в країні народження є нормою. Переважна більшість людей не мігрує через кордони; набагато більша кількість мігрує всередині країни, хоча це сповільнилося протягом останніх двох років, оскільки пандемія COVID-19 охопила всі громади. Пандемія COVID-19 також підкреслила взаємозв'язок між міграцією та мобільністю, оскільки обмеження на подорожі через COVID-19 призвели до того, що сотні мільйонів людей не можуть подорожувати місяцями поспіль, і багато тисяч мігрантів залишаються в безвиході та потребують допомоги [55].

Переміщення робочої сили через кордони країн є частиною соціального процесу міграції населення - дуже складного за природою, різноманітного за формами прояву та наслідками. На цей процес впливають різні демографічні, політичні, соціально-економічні й інші чинники, водночас, міжнародна міграція, своєю чергою, впливає на розвиток соціально-економічних систем національного, регіонально-наднаціонального та глобального рівнів. Як слушно зауважив Л. Гальків, «не існує держави, яка б на різних етапах свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах» [17, с. 38].

Окрім загальних визначень міграції та мігрантів, таких як ті, що містяться в словниках, існують різні конкретні визначення ключових термінів, пов'язаних з міграцією, зокрема в юридичній, адміністративній, дослідницькій та статистичній сферах. Хоча не існує загально визнаного визначення міграції або мігрант, кілька визначень широко прийняті та були розроблені в різних умовах, наприклад, викладені в Рекомендаціях UN DESA (Департамент ООН з економічних і соціальних питань) 1998 року зі статистики міжнародної міграції [68].

Статистичний відділ Організації Об'єднаних Націй і цільова група Експертної групи ООН зі статистики міграції нещодавно завершили роботу над переглянutoю концептуальною основою статистики міжнародної міграції та мобільності для керівництва поточним процесом оновлення Рекомендацій 1998 року. Рамкова основа була схвалена Статистичною комісією Організації Об'єднаних Націй на її 52-й сесії в березні 2021 року, прокладаючи шлях для перегляду рекомендацій щодо міжнародних мігрантів і мобільності, які краще враховують різні аспекти мобільності, включаючи міграцію.

Технічні визначення, концепції та категорії мігрантів і міграції обов'язково залежать від географічних, правових, політичних, методологічних, часових та інших факторів. Наприклад, існує багато способів визначення міграційних подій, у тому числі щодо місця народження, громадянства, місця проживання та тривалості перебування. Це важливо, коли йдеться про кількісну оцінку та аналіз наслідків міграції та мігрантів, як би вони не були визначені.

Поточні Рекомендації ООН щодо статистики міжнародної міграції визначають **«міжнародного мігранта»** як будь-яку особу, яка змінила свою країну постійного проживання, розрізняючи [68]:

а) **«короткострокові мігранти»** - ті, хто змінив країну постійного проживання щонайменше на три місяці, але менше ніж на рік;

б) **«довгострокові мігранти»** - ті, хто змінив країну постійного проживання щонайменше на один рік.

Однак не всі країни використовують це визначення на практиці. Деякі країни використовують інші критерії ідентифікувати міжнародних мігрантів, наприклад,

застосовуючи різну мінімальну тривалість проживання.

Відмінності в концепціях і визначеннях, а також методології збору даних між країнами перешкоджають повній порівнянності національної статистики щодо міжнародних мігрантів. Зараз триває перегляд рекомендацій Організації Об'єднаних Націй.

Поєднання «міграції» та «мігранта». У загальному розумінні **міграція** - це процес переміщення з одного місця в інше. Мігрувати означає переїзд із сільської місцевості до міста, з одного району чи провінції певної країни до іншого в тій самій країні або з однієї країни до іншої. Це передбачає дії. На відміну від цього, **мігрант** - це особа, яка описується як така з однієї або кількох причин, залежно від контексту. Хоча в багатьох випадках «мігранти» здійснюють певну форму міграції, це не завжди так. У деяких ситуаціях людей, які ніколи не мігрували, можна назвати мігрантами, наприклад, дітей людей, які народилися за кордоном, зазвичай називають мігрантами другого або третього покоління. Це може навіть поширюватися на ситуації без громадянства, коли цілі групи людей не мають доступу громадянство, незважаючи на те, що він народився та виріс у країні. Влада може навіть називати таких людей нелегальними мігрантами [17, с. 38].

Однозначності в розумінні кількості й суті різних видів руху населення серед учених немає. Існують численні визначення сутності як міграції робочої сили, так і відповідної міжнародної міграції. Зазвичай, **міжнародна трудова міграція** стосується міжнародної мобільності чи рухливості не всього населення країни, а лише тієї частини, яка працює або бажає працювати, але не має на даний час роботи.

Якщо розуміти поняття «рухливість» чи «мобільність» у широкому сенсі - як будь-які зміни в статусі (становищі) особи, то, на перший погляд, слід відзначити, що ключовими ознаками міжнародної трудової міграції є перетин кордону та зміна місця праці. Однак, ситуація не така проста. Зокрема поїздки туристів і працівників, які проживають на прикордонній території ООН, до іншої країни не вважаються міграцією. До міжнародної трудової міграції не належать також дві категорії населення, які в процесі свого руху мають дві з наведених вище ознак:

- так звані **мігранти в справах** - журналісти, артисти, співаки, музиканти,

вчені, представники духовенства тощо;

- **іммігранти-інвестори** - іноземці, які створюють бізнес у країні прибуття або придбавають певну нерухомість [34, с. 322].

Для розрізнення міжнародної трудової міграції від інших форм руху чи мобільності населення, як правило, звертаються до тристадійної моделі трудової міграції. Відповідно до цієї теорії міграція населення - складний процес, який охоплює два різноспрямованих потоки - прибуття і вибуття населення - і має три зв'язані між собою стадії: початкову - процес формування територіальної рухливості населення; основну - власне процес переселення; завершальну - адаптація мігрантів на новому місці проживання [35, с. 69], (рис. 1.1.):

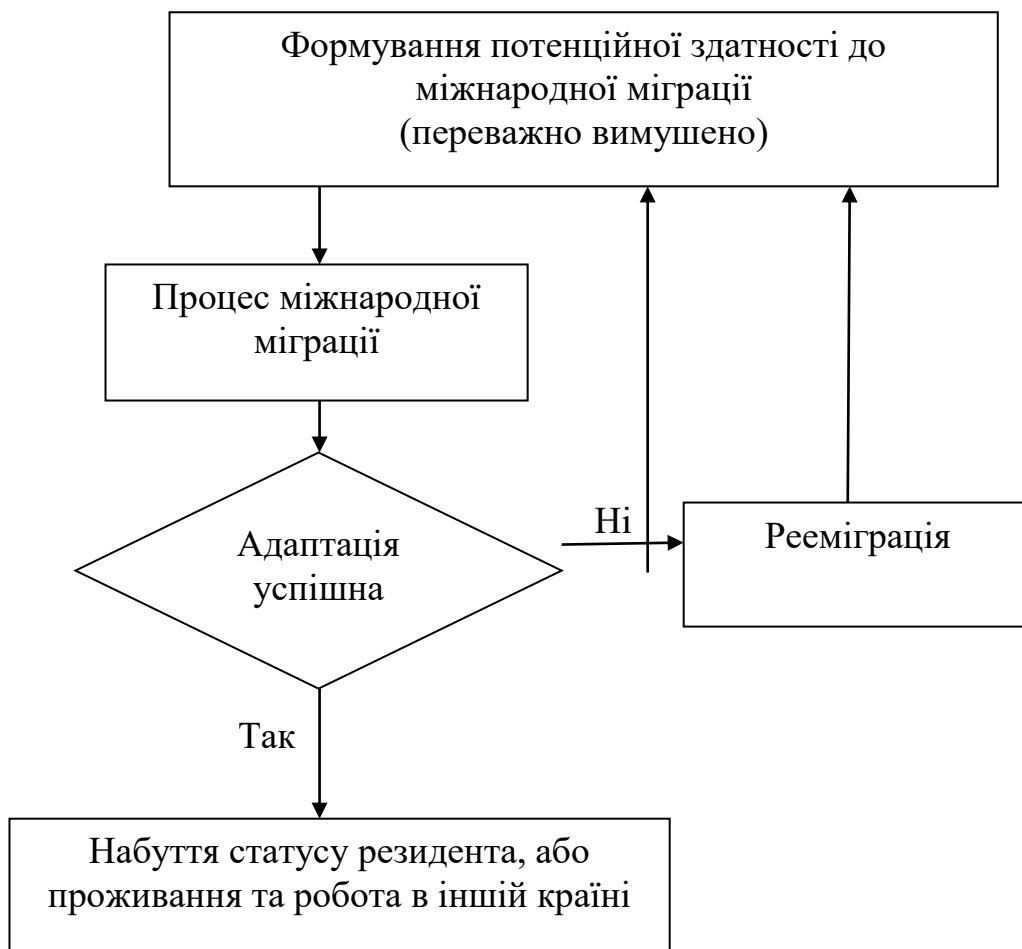

Рис. 1.1. Зв'язок між стадіями міжнародної трудової міграції.

Джерело: Мойсей В.І. Основні чинники міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобалізаційних змін / В.І. Мойсей // Вісник Чернівецького торговельно- економічного інституту. Серія: Економічні науки.- Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. - Вип. 3.(55). - С.69.

Для з'ясування особливостей першої стадії акцентують увагу на важливості розділення понять «міграційна рухливість» і «переміщення». При цьому, перше розуміється як «потенційна готовність населення до зміни свого територіального статусу», що виражається в міграційних установках населення [33, с. 62]. Друге поняття означає - власне процес переселення.

На другій стадії відбувається власне територіальне переміщення (переселення) індивідів. Вся сукупність переміщень у певний час і в межах певних територій називається **міграційним потоком**. Кожний потік має певні структурні характеристики.

На третій, завершальній, стадії відбувається перетворення мігранта на новосела, це здійснюється в процесі адаптації, кінцевим підсумком якого є перехід новоселів до складу старожилів. Дослідники міграцій вважають, що цей статус досягається приблизно після десяти років.

За результатами соціологічних досліджень О. Іванкова-Стецюк виокремлює дві групи мігрантів, залежно від ступеня їх інтеграції в чуже соціально-культурне середовище.

До першої групи відносяться мігранти з «позитивними» моделями інтеграції:

- **«асиміляція»** - мігрант прагне повністю «розчинитися» в соціально-культурному середовищі іншої країни;
- **«діаспора»** - мігрант прагне стати повноцінним членом іншого соціально- культурного середовища, однак одночасно намагається зберегти національну ідентичність;
- **«транзит»** - мігрант мінімально інтегрується і соціум країни перебування і має бажання покращити своє життя за допомогою зміни перебування, але бажання повертатися в країну вибуття в нього відсутнє [34, с. 38].

Якщо адаптація проходить успішно (перші дві з вищезазначених моделей інтеграції в соціально-культурне середовище країни прибуття), то мігрант може набути статусу резидента (резидентом, вважають, фізичну особу, якщо вона постійно зареєстрована або постійно проживає в країні незалежно від громадянства або задовольняє інші критерії, визначеним внутрішнім законодавством), [35, с.71].

До другої групи мігрантів залежно від ступеня їх інтеграції в інше соціально-культурне середовища О. Іванкова-Стецюк відносить мігрантів з «негативними» моделями інтеграції. До цієї групи належать мігранти з такі моделями інтеграції в соціально-культурне середовище країни прибуття:

– **«маятник»** - модель інтеграції, коли попри високий рівень інтегрованості в соціум іншої країни мігрант періодично на короткий час повертається на батьківщину;

– **«гетто»** - мігрант має низький рівень інтегрованості в чуже для нього соціально-культурне середовища, є, як правило, нелегалом, працює в неформальному секторі, однак не збирається повертатися в країну вибуття в близькій перспективі;

– **«повернення»** - мігрант не має бажання залишатися в країні прибуття довше, ніж це потрібно для вирішення певних проблем матеріального характеру (накопичення певної суми коштів), після чого він має намір негайно повернутися додому.

Якщо адаптація не є успішною, мігрант може повернутися в попередню країну або перебувати якийсь час у країні прибуття, однак при цьому в нього знову формується потенційна здатність до міграції. У разі рееміграції коло замикається, як і в попередньому випадку людина продовжує шукати можливі варіанти міграції.

Таким чином, **міжнародна міграція робочої сили** є складним системним соціально-економічним явищем, суть якого полягає в тому, що певні частини робочої сили одних країн працюють у економіках інших, причому відбувається постійне переміщення робочої сили між країнами з метою продажу робочої сили.

На рис. 1.2. відображено чотири основні складові міжнародної міграції робочої сили як соціально-економічного явища. Дві з них (кількості трудових іммігрантів і трудових емігрантів у економіках країн-донорів і реципієнтів робочої сили відповідно) стабільні в короткотерміновій перспективі, оскільки зазвичай первинні та вторинні міграційні потоки є малими порівняно з загальною кількістю мігрантів по обидва боки [18, с. 487]:

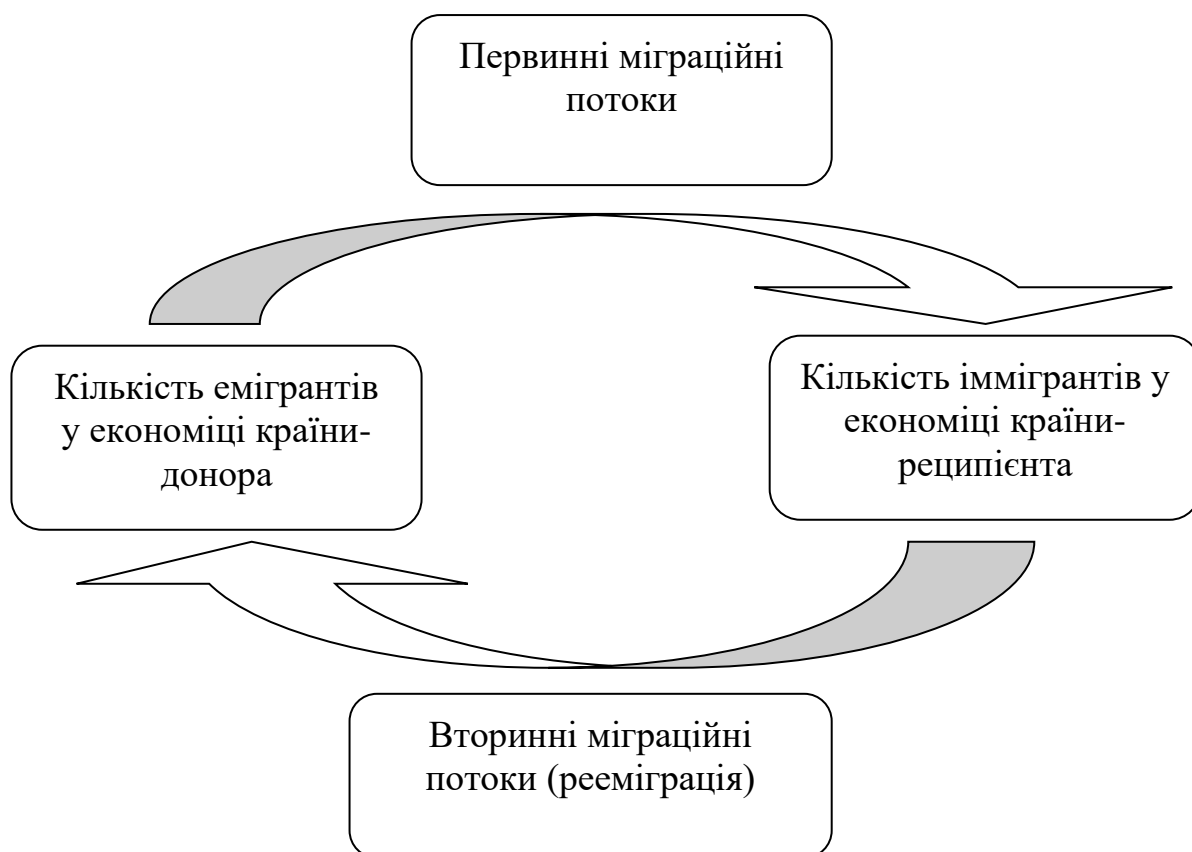

Рис. 1.2. Основні складові явища міжнародної міграції робочої сили.

Джерело: Гуменюк Ю. П. Теоретичні аспекти дослідження впливу міжнародної міграції робочої сили на розвиток економічної системи / Ю. П. Гуменюк, Г. П. Гоголь // Вісник національного університету «Львівська політехніка». - 2019. - Вип. 657. - С. 487.

Слід акцентувати увагу на системному взаємозв'язку всіх чотирьох компонент міжнародної міграції. Адже людина, яка виїжджає з рідної країни (емігрант), не може мігрувати «нікуди», вона обов'язково стає іммігрантом в іншій країні. Тому загальна кількість іммігрантів у країнах - реципієнтах робочої сили завжди дорівнює сумарній кількості трудових емігрантів у країнах-донорах робочої сили. На світовому рівні також справедливою є рівність суми всіх еміграційних потоків і суми імміграційних потоків, якщо сумувати їх по всіх країнах.

Щодо структури міжнародної трудової міграції, то поділ її на види здійснюють за багатьма ознаками. Опрацювання літературних джерел з проблематики видів міжнародної міграції робочої сили дозволяє сформулювати таку типологію виокремлення структури (табл. 1.1):

Ознаки поділу та види міжнародної міграції робочої сили

Ознака поділу	Вид міграції
Правовий статус мігранта	Незаконна (нелегальна), законна (легальна)
Тривалість	Тимчасова (довготермінова, короткотермінова, крокова, маятникова, циклічна, сезонна, ротаційна), постійна
Географія переміщення	За дистанцією (регіональна, міжрегіональна, внутрішньоконтинентальна, міжконтинентальна); за напрямом (Схід - Захід, Північ - Південь, Захід - Схід); за типами населених пунктів (село - село, село - місто, місто - село, місто - місто)
Чисельність мігрантів	Індивідуальна, сімейна, групова
Рівень інтелектуального капіталу мігрантів	Міграція малокваліфікованої робочої сили, міграція висококваліфікованої робочої сили
Спосіб організації	Організована (державна, приватна, самостійна), неорганізована

Джерело: Мойсей В. І. Трансформація структури міжнародних міграційних потоків в умовах глобалізації/ В. І. Мойсей // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики: тези Міжнар. наук-практ. конф. ІСЕМВ. - К., 2019. - С. 84-85.

Найчастіше міжнародну трудову міграцію поділяють на **легальну** та **нелегальну**. Легальна і нелегальна міжнародна трудова міграція часто зумовлює протилежні за напрямом впливу ефекти на економіки країни вибуття та країни прибуття. В офіційних документах ООН для трудових мігрантів, які працюють в країні прибуття, порушуючи її закони, вживається термін «**неврегульована міграція**» [44, с. 8].

Важливою ознакою поділу міжнародної трудової міграції на види є тривалість перебування мігранта в іншій країні. За цією ознакою виокремлюють **тимчасову** та **постійну трудову міграцію**. Щодо більш деталізованого поділу міжнародної трудової міграції за тривалістю перебування думки науковців різняться. Але з практичної точки зору доцільно дотримуватися класифікації Міжнародної організації міграції, яку вважають офіційно ухваленою на міжнародному рівні [35, с.70], (табл. 1.2):

Класифікація тимчасової трудової міграції згідно з МОМ

Вид тимчасової міжнародної міграції	Визначення
Довготривала	Міграція до іншої країни на термін понад рік
Короткотривала	Міграція на термін від трьох місяців до одного року
Сезонна	Міграція на період виконання сезонних робіт (переважно в сільському господарстві)
Покрокова (step migration)	Переміщення мігранта спочатку до однієї країни, потім до іншої і т. д., але не повертаючись до країни вибуття, доки не знайде роботу
Циклічна	Потік мігрантів між країнами, що охоплює довготривалу та короткотривалу міграцію, який пов'язаний із задоволенням потреб цих країн у робочій силі

Джерело: Мойсей В. І. Міжнародна міграція трудових ресурсів як складне системне явище в міжнародному економічному просторі /В. І. Мойсей // Інтеграційні пріоритети України в сучасному геоеконічному просторі: матеріали наук.-практ. конф.- С., 2019. - С. 70.

Окрім поданих у табл. 1.2 видів тимчасової міжнародної трудової міграції деякі фахівці виокремлюють так звану **маятникову міграцію** (pendulum/pendular migration), для якої характерним є повернення мігранта до країни вибуття.

Ротаційна міграція передбачає, що спочатку на роботу за кордон виїжджає один член сім'ї, потім він повертається додому, натомість мігрує інший [20, с. 327].

Щодо географічної ознаки міжнародної трудової міграції зауважимо, що під регіоном у табл. 1.2 розуміється група суміжних країн, які мають спільні ознаки та відрізняються від інших, а тому внутрішньорегіональна трудова міграція є міжнародною.

Географічна структура трудової міграції характеризується наявністю трьох центрів, у економіках яких зосереджена найбільша кількість трудових мігрантів: Європа (70 млн осіб), Азія (61) та Північна Америка (50), [55].

Л. Корчевська визначає сім центрів, куди надходять потоки робочої сили:

1. США і Канада.
2. Австралія та Нова Зеландія.
3. Західна Європа (Німеччина, Франція, Велика Британія, Швейцарія та ін.).

4. Японія та нові індустріальні країни Південно-Східної Азії (Сінгапур, Малайзія, Південна Корея).

5. Близький Схід (Катар, ОАЕ, Кувейт, Саудівська Аравія, Бахрейн, Оман).

6. Латинська Америка (Бразилія, Венесуела, Аргентина, Болівія, Чилі).

7. Африка (Кот-д'Івуар, ПАР).

Найбільшим регіоном зосередження міжнародної трудової міграції є Європа (близько 60 % усіх міжнародних трудових мігрантів), [27, с. 34].

Суттєвим є поділ міжнародної трудової міграції за способом організації. Зазначимо, що **неорганізована трудова міграція** постачає робочу силу переважно в тіньову частину економіки країни-реципієнта. Цей вид міграції визначають як переміщення трудових мігрантів до іншої країни на нез'ясоване місце працевлаштування [35, с. 69].

За державної **організованої міжнародної міграції** мігранти працевлаштовуються офіційно, а в разі приватної чи самостійної вони можуть працевлаштовуватися як у легальний сектор, так і в тіньовий.

Слід зауважити, що наприкінці ХХ ст. й у ХХІ ст. відбувається формування структури міжнародної трудової міграції за новою ознакою - рівнем інтелектуального капіталу. Ю. Гуменюк уводить поняття **унікальної робочої сили** і розглядає особливості її міжнародної міграції. Однак автор відносить до неї спортсменів, артистів, тобто тих, чия діяльність у сфері послуг ґрунтується на унікальних здібностях [17, с. 38].

Такі здібності не є тотожними інтелектуального капіталу, це визнає і Ю. Гуменюк, однак ставлення до носіїв унікальних здібностей у розвинутих країнах дуже подібне, як до носіїв високого рівня інтелектуального капіталу: відомих учених, фахівців високої кваліфікації тощо.

Отже, беручи за основу градацію міжнародної трудової міграції за рівнем інтелектуального капіталу мігрантів, її можна зобразити у вигляді чотирирівневої структури (табл. 1.3):

Структура міжнародної міграції робочої сили за рівнем пропозиції мігрантами
інтелектуального капіталу

Рівень інтелектуального капіталу, який пропонує мігрант	Рівень пропозиції інтелектуального капіталу	Сегменти ринку праці країни-реципієнта
	Мігранти, які пропонують на ринку праці дуже високий рівень інтелектуального капіталу та/або унікальні здібності	Високі наукові посади, шоу-бізнес, спорт
	Мігранти, які пропонують на ринку праці свій високий інтелектуальний капітал	Інженери, лікарі, наукові працівники
	Мігранти, які пропонують себе як кваліфіковані робітники	Ніші кваліфікованих робітників
	Мігранти, які пропонують себе як низькокваліфіковану робочу силу	Праця, що не потребує кваліфікації

Джерело: Гуменюк Ю. Міжнародний ринок унікальної робочої сили: перспективи мігрантів / Ю. П. Гуменюк // ВНУ «Львівська політехніка». - 2019. - № 691. - С. 323.

Наведена в таблиці 1.3 структура міжнародної міграції робочої сили відповідає й різним підходам до мігрантів за рівнем пропозиції ними інтелектуального капіталу в міграційній політиці ЄС. Так, одним з базових принципів міграційної політики ЄС проголошено відповідність мігрантів потребам ринку праці ЄС, причому не лише за кількістю, а й за якістю, тобто за професійно-кваліфікаційним складом [66].

Найбільша частка в структурі міжнародної міграції робочої сили належить потокам робочої сили, які використовуються на ринку праці економіки країни-реципієнта як некваліфіковані. На цьому рівні пропозиція інтелектуального капіталу відсутня.

Вважаємо за потрібне наголосити, що йдеться саме про пропозицію мігранта на робочому ринку, а не його реальний рівень інтелектуального капіталу. Міжнародні потоки робочої сили, яка заповнює на ринках праці країн-реципієнтів робочі місця, що потребують певної кваліфікації, мають значно нижчу інтенсивність. Ще меншу інтенсивність мають потоки міжнародних трудових

мігрантів, які пропонують на ринку праці країн-реципієнтів використати їхній високий рівень інтелектуального капіталу. За оцінками фахівців, лише кожен шостий міжнародний трудовий мігрант наприкінці ХХ ст. був дослідником, інженером або лікарем, кожен третій - службовцем. Разом за останнє півстоліття міжнародна міграція фахівців становила близько 2 млн осіб [55], що менше 1 % загального обсягу міжнародної трудової міграції (281 млн осіб станом на 2021 рік).

Стосовно впливу міжнародної трудової міграції на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів слід зауважити, що, оскільки міграція малокваліфікованих мігрантів є найбільш масовою, логічно було б очікувати від неї й великих зовнішніх економічних ефектів. Але, це не означає, що можна знехтувати міграцією робочої сили з високим рівнем інтелектуального капіталу. Така міграція впливає на економіку країни-донора та країни-реципієнта інакше (створює принципово інші зовнішні ефекти), ніж міграція низькокваліфікованої робочої сили.

Таким чином, міжнародна трудова міграція - це добровільні переміщення працездатного населення з метою пошуку роботи й реалізації відповідних інтересів в іншій країні без урахування часових параметрів і ознак легальності. Серед основних рушійних сил міжнародної трудової міграції відокремлено глобальні фактори (економічні; демографічні; соціальні; політичні й інформаційні) і передумови (цивілізаційні; інституційні; інфраструктурні; функціонально-мережні). На національному рівні інтенсивність міграційних процесів визначається економічними, цивілізаційними, соціальними, демографічними, політичними, правовими, екологічними та інформаційними детермінантами.

1.2. Теоретичні моделі грошових переказів мігрантів

Важливим аспектом аналізу міжнародної трудової міграції є дослідження потоків грошових переказів, що виступають одним із важливих наслідків міграції. У світових масштабах грошові надходження від мігрантів постійно зростають. За даними Світового банку в 2014 р. грошові перекази до країн, що розвиваються,

становили 431 млрд дол. США, наближаючись за обсягами до прямих іноземних інвестицій. Крім цього, велика частка коштів надійшла неофіційними каналами. Для багатьох країн трансферти мігрантів стали основним джерелом іноземного капіталу, залишаючись невразливими до економічних спадів, як це відбувається з потоками прямих іноземних інвестицій.

Починаючи з 70-х років ХХ ст. проблема дослідження грошових переказів привертала увагу багатьох науковців. Глобальне зростання трансфертів спонукало дослідників шукати відповіді на запитання про те, які головні чинники детермінують процес переказу коштів та які наслідки ці кошти мають для економік країни-донора та країни-реципієнта.

Вагомий внесок у дослідження грошових переказів та їх впливу на економіку країни-донора та країни-реципієнта зробили такі зарубіжні дослідники, як Р. Адамс, І. Авад, Р. Агарвал, К. Амуендо-Дорантес, Т. Баліно, К. Банаян, А. Барахас, А. Беннет, Дж. Беттін, Дж. Борхас, Е. Боренштайн, Р. Брехер, Дж. Бхаватті, С. Ваба, Е. П. Курієн, П. Левітт, Р. Лобфелл, Р. Лукас, Д. Массей, Д. Мохапатра, У. Озілі, В. Олні, Е. Парадо, А. Перейра, С. Позо, Б. Пойрін, М. Порос, Г. Рапопорт, Р. Раян, В. Ремпел, Б. Робертс, Р. Роша, Дж. Свомі, Н. Спатафора, О. Старк, А. Субрамаян, Б. Тадессе, Дж. Тейлор, Р. Фаїні, К. Фройнд, І. Шіпу, Т. Штраубхара, Д. Якова, Д. Янг.

Велику увагу дослідженню міжнародної міграції населення та грошових переказів приділили вітчизняні науковці: Т. Бабич, М. Вербовий, М. Відякіна, А. Гайдуцький, Н. Грущинська, О. Купець, Ю. Курунова, Е. Лібанова, І. Майданік, О. Малиновська, В. Мойсей, Н. Погоріла, Я. Притула, О. П'ятковська, О. Радіца, М. Флейчук. Однак в Україні дослідження проблематики грошових переказів мігрантів поки що перебуває на початковій стадії.

Перекази мігрантів відіграють важливу роль у економічному розвитку країн-донорів та країн-реципієнтів, засвідчуючи цим вагомість міжнародної міграції. Згідно з Керівництвом з платіжного балансу (КПБ-6) Міжнародного валютного фонду, приватні грошові перекази (англ. remittances) визначаються як «міжнародні перекази та потоки ресурсів домогосподарств (у грошовій та натуральній формі), що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною

міграцією населення» [68]. Д. Массей вважає кошти, які мігранти переказують або привозять додому, найочевиднішим вкладом мігрантів у економіку країни походження [34, с.69]. Українські дослідники, зокрема А. П. Гайдуцький, вказують на появу «міграційного капіталу», який формується за допомогою переказів мігрантів і становить окрему складову міжнародного ринку капіталу та вагому частину внутрішнього ринку капіталу України.

І. Елбадаві та Р. Роша виділяють два підходи до вивчення грошових переказів мігрантів: ендогенний та портфельний [85]. Згідно з першим підходом перекази виступають ендогенною змінною в прийнятті рішення про міграцію. Основою цього підходу є сім'я, а головною мотивацією для переказу коштів - альтруїзм. Важливими чинниками, що визначають грошові перекази відповідно до цього підходу, є економічний та демографічний. Економічний чинник відображає добробут мігранта і членів його сім'ї, а демографічний дає змогу зробити висновки про характер сімейних стосунків. До прикладу, тривала міграція зазвичай послаблює бажання мігранта пересилати кошти, оскільки він створює сім'ю в країні перебування за яку відчуває вже більшу відповідальність.

Портфельний підхід своєю чергою ізолює процес міграції від процесу прийняття рішення про переказ коштів, уникаючи таким чином поняття «сім'я». Відповідно до цього підходу грошові перекази вважаються трансфером заощаджень між країнами. Тому грошові перекази лише відображають його бажання інвестувати кошти в країні походження. Чинником, що визначає процес переказу коштів мігрантами, є різниця між рівнями процентних ставок між країнами. Сюди можна віднести процентні ставки за строковими депозитами, рівень інфляції, а також різницю в цінах на нерухомість. На переказ грошових коштів впливає також рівень політичної стабільності в державі [86]. Слід зазначити, що більшість дослідників все ж схиляються до першого підходу і доходять висновку, що саме сімейні зв'язки, побудовані на альтруїзмі, є головним стимулом для переказу коштів. У цьому контексті альтруїзм виражає піклування мігрантів про рівень доходу та споживання своїх сімей [85].

На відміну від ендогенного підходу, в межах портфельного підходу переказ коштів ґрунтується на корисливих та егоїстичних мотивах мігранта. В літературі портфельний підхід часто характеризують як чистий егоїзм. У межах концепції чистого егоїзму Р. Лукас і О. Старк виділяють три головні причини переказу коштів:

1. Бажання отримати спадщину. Обсяги грошових переказів збільшуватимуться, якщо зростатиме потенційна ймовірність успадкувати майно. На відміну від концепції чистого альтруїзму, перекази зростатимуть зі збільшенням доходу сім'ї мігранта, що залишилась в країні виїзду.

2. Інвестиції в країні походження. У цьому випадку член сім'ї мігранта виступає довіреною особою, яка контролює процес інвестицій від імені мігранта. Обсяги інвестиційних потоків прямо залежать від ефективності фінансового ринку та економічного розвитку країни походження, адже інфляційні очікування, високі ставки на кредити, імпортозалежність і низький рівень зайнятості не привернуть увагу інвесторів, у нашому випадку мігрантів. Альтруїзм стимулює процес переказу коштів для інвестиції, оскільки підсилює рівень довіри мігранта до членів сім'ї.

3. Перспектива повернення додому. Мігрант, що планує в майбутньому повертатись у країну походження, переказує кошти, інвестуючи в капітал (земля, худоба, нерухомість), інфраструктурні об'єкти й так звані соціальні активи (поліпшує стосунки з сім'єю та друзями), [34, с. 68].

Із огляду на обсяги та різну спрямованість грошових потоків стає зрозумілим, що ні альтруїзм, ні егоїзм у чистому вигляді не можуть пояснити весь спектр чинників, які мотивують мігрантів переказувати кошти. Тому в літературі щодо питань міграції та переказів почали розрізняти два види теоретичних моделей: індивідуальні та договірні («сімейні»). На індивідуальному рівні до чинників, що визначають процес переказу коштів, відносять розглянуті вище моделі альтруїзму та егоїзму. Договірна концепція розглядає перекази як довготерміновий взаємовигідний контракт між мігрантом та членами його сім'ї. Передбачається, що такий контракт є добровільним, а отже, і самовідтворюваним, а взаємний альтруїзм у межах сім'ї лише посилює дію такого договору. Ось чому Р. Лукас і О. Старк для характеристики договірної концепції вводять поняття «стриманого альтруїзму».

Нова економічна теорія міграції передувала виникненню договірної теорії грошових переказів, адже стверджує, що прийняття рішення про виїзд за кордон приймається колективно, в межах сім'ї, заради максимізації доходів. Сімейний контекст є визначальним у договірній концепції, оскільки вона ґрунтується на взаємозалежності, це кооперативна гра, де кожна із сторін (мігрант та члени сім'ї) намагається отримати якнайбільшу користь. Грошові перекази виступають підтвердженням існування неявних домовленостей між мігрантом та його сім'єю. Останнім часом ця теорія набуває щораз більшої популярності в наукових колах дослідників міграційних процесів [85].

Н. Глицос і Л. Кацелі розробили міжчасову модель обміну чинниками, яка полягає в перетворенні надлишкової некваліфікованої робочої сили на дефіцитний капітал. Адже виїхавши за кордон, мігрант надсилає капітал у формі переказів, а після повернення, отримавши певний обсяг знань і навичок, сам стає людським капіталом. Чинники ризику Н. Глицос і Л. Кацелі згенерували як різницю процентних ставок між країнами та волатильність валютного курсу. Тестуючи модель на прикладі Греції, дослідники дійшли висновку, що обсяги переказів на душу населення позитивно корелюють зі середніми доходами на душу населення та рівнем процентних ставок у країні в'їзду і негативно корелюють з показниками інфляції в країні виїзду [83].

Економічна політика в країнах походження мігрантів має важливий вплив на обсяги грошових переказів. Певні політичні ініціативи не можуть замінити стабільної макроекономічної політики. Так, Дж. Дюранд, М. Сана та Д. Массей на основі припущень нової економічної теорії включають чинник економічної активності громади до основних детермінантів переказів. Результати дослідження підтвердили зростання обсягів переказів до громад із розвиненими бізнесможливостями та високим рівнем зайнятості [88].

Серед демографічних чинників, що мають вплив на обсяг грошових переказів, виділяють вік, стать, сімейний стан і освітній рівень мігранта, а також тривалість перебування за кордоном. У контексті альтруїстичного підходу позитивний вплив на обсяг грошових переказів мають сімейний статус мігранта та більша частка

жінок-мігрантів. Потоки переказів зростають і в тому випадку, якщо в країні походження залишилися неповнолітні або ж неповносправні члени родини. Згідно з альтруїстичним підходом вік працівників негативно впливатиме на обсяг переказів, тоді як договірна теорія стверджує протилежне. Якщо мігранти літнього віку планують повертатись у країну походження, перекази додому зростатимуть як інвестиції в нерухомість та інфраструктуру.

Існує припущення, що поведінка мігрантів стосовно грошових переказів залежить від постійного чи тимчасового характеру міграції. Очевидно, що людина, яка не планує залишатись у країні перебування на довгий термін, більш схильна надсилати грошові перекази, аніж та, що облаштовує своє життя за кордоном.

Р. Агарвал та А. Горовіц підтвердили негативну залежність між кількістю мігрантів з однієї сім'ї та обсягом переказів. Однак якщо мотивом для переказу коштів є бажання отримати спадщину, то перекази зростатимуть зі збільшенням кількості мігрантів із однієї сім'ї [85].

У низці емпіричних досліджень розглядається зв'язок між рівнем освіти мігранта та сумою переказаних коштів. Безумовно, що освітній рівень мігранта позитивно впливає на динаміку переказів. Зокрема, Дж. Дюранд виявив, що перекази мігрантів (міградолари) до Мексики зростали на 4,3 % зі збільшенням кількості років навчання [88].

Як бачимо, вплив демографічних чинників і змінної доходу підтверджується майже у всіх емпіричних дослідженнях, тоді як не завжди вдається підтвердити припущення портфельного підходу. За винятком досліджень Н. Глицос і Л. Кацелі [89], доволі важко підтвердити вплив диференційованих процентних ставок між країнами на рівень грошових переказів, що може бути наслідком кореляції процентних ставок з іншими показниками. Для прикладу, високі процентні ставки на валютні депозити можуть свідчити про ризик неповернення вкладів, а високі відсотки за депозитами у національній валюті - про високі темпи інфляції. Таким чином, страх мігранта перед ризиками і невизначеністю пересилують імовірність вищих доходів завдяки різниці процентних ставок.

У 2005 р. Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях дослідили природу грошових переказів, зокрема, подібні вони до інших потоків капіталу чи виступають альтруїстичними трансфертами. Результати дослідження показали, що грошові перекази зростають еквівалентно до заробітної плати реципієнта [89]. Таким чином, зі збільшенням переказів активність реципієнта на ринку праці падатиме, бо грошові перекази мігрантів виступатимуть заміниками заробітної плати. В такому випадку може виникнути ризик безвідповідальності, коли реципієнт через асиметричність інформації експлуатує працю мігранта, знижуючи при цьому свою ділову активність. Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях дійшли висновку, що мігрант висилає кошти для того, щоб уберегти реципієнта від неочікуваного зниження доходу. Тобто грошові перекази є компенсаційними, альтруїстично вмотивованими трансфертами, що виступають неринковими заміниками заробітної плати реципієнта. Проте, переказуючи кошти, мігрант не має на меті знизити активність реципієнта на ринку праці, він лише страхує його у випадку економічних потрясінь. Однак реципієнт, знаючи, що мігрант поводитиметься як альтруїст, все ж знижує свою ділову активність, і ризику безвідповідальності уникнути не вдається.

Отже, Р. Чамі, К. Фуленкамп і С. Джаях виявили, що компенсація є головною функцією грошових переказів, які зростають завдяки альтруїзму і зменшуються в разі збільшення заробітних плат у країні походження [89]. Це свідчить про те, що перекази мігрантів мають інший вплив на економіку, ніж інвестиційні потоки капіталу. Думки з цього приводу різняться серед економістів. Якщо ж грошові перекази за своєю природою ідентичні до потоків капіталу, то спостерігатиметься їх позитивна кореляція зі зростанням економіки країни-реципієнта.

Незважаючи на агреговані показники, грошові перекази мігрантів є сукупністю індивідуальних, приватних і неринкових трансфертів. Тому, для простоти моделювання, за базову одиницю аналізу візьмемо сім'ю. Важливо й те, що мігранта і реципієнта грошових коштів відділяють значні відстані. Отже, робимо висновок, що грошові перекази мігрантів відбуваються в умовах асиметричності інформації [72].

Дослідження головних мотивів переказу коштів мігрантами є дуже актуальними, але через низку методологічних проблем існує багато контroversійних результатів. Більшість теоретичних концепцій, що пояснюють переказ коштів мігрантами, ґрунтується на емпіричних дослідженнях на мікрорівні або ж на аналізі макроекономічних статистичних даних. Оскільки перші доволі обмежені контекстуально, а другі враховують лише офіційні методи переказу, дуже важко дійти загальних висновків, що вагомі і для відправників, і для отримувачів переказів.

Б. Пойрін концентрує увагу на проблемі, що може виникнути при проведенні досліджень мікрорівня, які зазвичай ґрунтуються на результатах опитування [81]. Адже керуючись нормами та принципами моралі, мало хто з мігрантів може визнати, що головним мотивом для переказу коштів є власна користь та егоїзм, а не альтруїстичні переконання. Інколи важко з'ясувати чи мігрант, переказуючи кошти, керується альтруїзмом чи егоїстичним бажанням виглядати альтруїстом. Тому, головна причина непереконаливих емпіричних досліджень полягає у відсутності точної й адекватної інформації стосовно обсягів грошових переказів.

Незважаючи на важливу роль, яку відіграють перекази мігрантів для економіки країн в'їзду та виїзду, не існує систематизованого теоретичного підходу до пояснення причин появи цих грошових потоків. Існуючі гіпотези стосовно мотивацій для переказу коштів лежать у межах концепцій чистого альтруїзму та егоїзму. Очевидно, що найбільш зрозумілим і природним мотивом для переказу коштів є альтруїзм - турбота мігранта про тих, хто залишився вдома, проте відносини в межах сімей можуть бути набагато складнішими, ніж їх пояснює альтруїзм. Останнім часом щораз більшої популярності серед науковців набуває договірна теорія переказів. Однак важливо розуміти всю складність процесу міграції. Чинники міграції, так само як і чинники, що мотивують людей переказувати кошти, можуть бути різними. Проте не варто концентрувати увагу на окремих теоретичних підходах, адже в кожному випадку визначати поведінку мігранта синхронно можуть декілька детермінантних чинників, тому вивчати їх потрібно за допомогою комплексного підходу.

1.3. Вплив міграційного капіталу на економічний розвиток

В умовах сьогодення, використовуючи дані щодо переказів мігрантів треба мати на увазі, що в дійсності їхні обсяги можуть бути значно більшими. Масштаби та динаміка переказів мігрантів закономірно обумовили питання щодо їх впливу на соціально-економічний розвиток.

В науковій літературі дискутуються з цього приводу три основні теми:

- вплив переказів на добробут домогосподарств, боротьбу з бідністю та майнове розшарування;
- на зайнятість, виробництво та економічний розвиток;
- на скорочення дефіциту торгового та платіжного балансу.

Тобто, результати переказів вивчаються на мікро- і макрорівнях.

Повністю визнаються такі наслідки переказів як підвищення добробуту численних домогосподарств з низьким та середнім рівнем доходу, приплив твердої валюти, необхідної для підтримки платіжного балансу та покриття імпорту, яку неможливо отримати в рамках національної економіки, а також накопичення додаткового капіталу для економічного розвитку.

Водночас, значення переказів не сприймається як однозначне. Поряд із незаперечними вигодами вони несуть і суттєві виклики.

За результатами емпіричних досліджень в багатьох країнах перекази сприяють зменшенню бідності. Аналіз, проведений Міжнародним валютним фондом по 101 країні світу, довів, що десятивідсоткове збільшення переказів у розрахунку на душу населення забезпечує зменшення бідності на 3,5 %. У Бангладеш, наприклад, за межею бідності перебувають 13 % сімей, які отримують перекази, тоді як серед сімей, які переказів не отримують, рівень бідності сягає 34 % [55].

Під впливом переказів змінюється структура витрат домогосподарств: вони спрямовують меншу частку доходів на харчування та житло, більшу на освіту, лікування, відпочинок, придбання товарів тривалого використання. Покращання умов проживання сприяє накопиченню людського капіталу.

Дослідження, проведені в Йорданії та Таїланді свідчать, що в родинях мігрантів діти навчаються на 0,7 -1,6 років довше, ніж в тих, де мігрантів немає. У Гватемалі домогосподарства, що отримують перекази, в середньому витрачають на освіту на 58,1 % більше коштів, ніж ті, які їх не мають. За мексиканськими даними, неграмотність у дітей шкільного віку скорочується на 3 % з кожним одновідсотковим збільшенням переказів, отриманих домогосподарством. На Філіппінах збільшення переказів на 10 % на адресу молоді віком 17-21 збільшує частку серед них студентів ВНЗ на 10,3%. Позитивний вплив переказів на доступ до охорони здоров'я доведено в Мексиці, де дослідники виявили кореляцію між надходженням емігрантських коштів та зменшенням дитячої смертності [89].

Водночас, є свідчення того, що перекази продукують моральні проблеми, збільшують споживацькі настрої, особливо серед молоді, знецінюють авторитет праці. Є також дані про те, що перекази підвищують майнову нерівність.

Хоча більшість коштів, які надходять від мігрантів, витрачається на щоденні потреби сім'ї, частина з них спрямовується на розвиток підприємництва, що, без сумніву, має позитивний вплив на рівень зайнятості та економічне зростання в країні походження. Так, підраховано, що в Мексиці 1/5 капіталу, інвестованого в мікропідприємства, забезпечено переказами мігрантів, а в штатах, охоплених найбільш масовою міграцією, частка емігрантських грошей сягає 40 %. Дослідження в 13 країнах Карибського басейну довело, що збільшення переказів на 1 % призводить до зростання приватних інвестицій на 0,6 %. Таку ж закономірність було виявлено за даними семи країн Середземномор'я [101].

Проте, у більшості випадків перекази витрачаються не на інвестиції, а на споживання, лікування та придбання нерухомості. Тому можна говорити переважно про непрямий вплив переказів на інвестиції. По-перше, вони знижують інвестиційні ризики домогосподарства, по-друге, - вивільнюють інші кошти для інвестицій. По-третє, оскільки перекази зменшують ризики нестабільності вітчизняної економіки, вони можуть підвищувати атрактивність інвестицій в неї. По-четверте, перетворюючись на заощадження, накопичуючись у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що може призвести до збільшення інвестицій за

рахунок позичених коштів. Причому запозичення можуть бути більшими, ніж надходження від мігрантів, з розрахунком, що борг обслуговуватиметься з майбутніх переказів.

Однак, спрямовані на споживання заробітки мігрантів також можуть мати позитивний вплив на економіку завдяки мультиплікаційному ефекту. Наприклад, підрахунки показали, що в Мексиці кожний долар переказів, отриманий міськими домогосподарствами, сприяв збільшенню валового національного продукту на 2,69 долари, а сільськими - на 3,17. У Бангладеш було підраховано, що ефект мультиплікації переказів становить 3,3 відносно ВВП, 2,8 - відносно споживання, 0,4 - відносно інвестицій [89].

Ще один негативний ефект значного припливу коштів з-за кордону знайшов в літературі назву «голландської хвороби». Коли грошей більше, ніж економіка може забезпечити товарами, відбувається зростання обмінного курсу національної валюти. Її завищена ціна зменшує конкурентоспроможність власних товарів і на міжнародному (внаслідок подорожчання експорту), і на внутрішньому (внаслідок здешевлення імпорту) ринках, призводить до перетоку ресурсів з реального сектору економіки в інші сфери. Проте більшість дослідників вважають, що «голландська хвороба» не є серйозною загрозою. На їхню думку, дешевий імпорт засобів виробництва може сприяти збільшенню продуктивності та виробництву експортних товарів і тим самим підвищити конкурентоздатність економіки.

Небажаним наслідком переказів в країнах з неконвертованою валютою може стати й так звана доларизація (євроізація) економіки, тобто застосування іноземної валюти при значній кількості платежів всередині країни з метою набуття дорогих і якісних речей чи пришвидшення їх отримання, що, як правило, знижує ефективність грошово-кредитної політики та стійкість банківської системи. Ще один негативний ефект переказів для економічного розвитку простежується тоді, коли їхні наслідки етичного характеру, такі як залежність отримувачів від переказів, зниження мотивації до праці, орієнтація на подальшу міграцію молодших членів мігрантських домогосподарств, трансформуються в економічні, тобто дефіцит робочої сили, і гальмують тим самим економічне зростання.

Вплив переказів на платіжний баланс країни переважно позитивний. Вони вигідно відрізняються від інших зовнішніх фінансових надходжень, таких як іноземна фінансова допомога, кредити та прямі іноземні інвестиції, тому що не вимагають повернення та обслуговування боргу, не пов'язані з реалізацією інвестиційних проектів з високою присутністю іноземних інтересів. Перекази можуть значно покращити кредитоздатність країни і тим самим полегшити їй доступ до міжнародних ринків капіталу. Вони сприяють підвищенню рейтингу держави, здешевленню запозичень. Відношення державного боргу до обсягів надходжень від експорту, що є основним індикатором заборгованості країни, може значно покращитися, якщо врахувати перекази.

Варто зупинитися й на такому наслідку переказів як розвиток фінансового ринку. Зростання обсягів мігрантських трансфертів обумовлює бурхливий ріст інституцій, зацікавлених у цьому бізнесі, поширення фінансових послуг на країни і регіони, де раніше вони були обмежені, запровадження різноманітних технологічних та організаційних інновацій.

Інфраструктура грошових переказів добре пристосована для реалізації соціальних програм, наприклад, виплати пенсій, забезпечує просування у середовищі найбільш вразливих верств населення депозитних, кредитних, страхових та інших фінансових послуг. Не менш важливо, що розвиток цивілізованих способів переказів дає змогу забезпечити належний контроль за фінансовою сферою.

Необхідно підкреслити, що приватні перекази є найбільш стабільним фінансовим потоком, що найменше реагує на циклічність економіки. Як доводять численні дослідження, перекази залишаються стабільними також в умовах природних катастроф чи політичних конфліктів. Внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи в 2009 р. вперше за останні десятиліття обсяги переказів до країн, що розвиваються, скоротилися на 5,2%, проте таке скорочення було значно меншим, ніж по інших фінансових потоках. Зокрема, прямі іноземні інвестиції в умовах кризи впали чи не на третину. Дуже швидко, уже 2010 р., обсяги переказів досягли докризового рівня і продовжували зростати [95].

Стійкість переказів до кризових умов можна пояснити тим, що кількість мігрантів не зменшилася, лише загальмувалося її зростання. Мігранти були серед перших, хто втратив роботу. Однак вони здебільшого не виїхали на батьківщину, побоюючись, що не зможуть повернутися, тим більше, що в багатьох країнах імміграції було прийнято заходи щодо її обмеження. Частина мігрантів перемістилася в інші країни, де ситуація була кращою, частина - в інші сектори економіки, наприклад, в сільське господарство. Незважаючи на скорочення доходів, мігранти продовжували пересилати гроші, оскільки перекази це лише частина їхніх видатків, тобто, вони економили на інших витратах.

Разом з тим, порівняння характеристик мігрантів та усього населення дає підстави для висновку, що міграція певним чином все ж пов'язана із розвитком підприємництва. Так, обстеження домогосподарств мігрантів прикордонних областей показало, що серед осіб з міграційним досвідом частка самозайнятих була в 1,5 разів більшою, а частка роботодавців на третину більшою, ніж серед зайнятого населення в цілому.

Економічний ефект мають також кошти, спрямовані на споживання. Так, житлові інвестиції мігрантів обумовили швидке зростання введення житла в експлуатацію в регіонах із чисельною трудовою міграцією за кордон, показники якого значно перевищували середньо український рівень. Ці капіталовкладення, вочевидь, спричиняли зростання зайнятості, що особливо важливо для сільської місцевості, де ця проблема є особливо гострою. До того ж масштабне житлове будівництво (реконструкція або ремонт старого житла) обумовлює зростання попиту на будівельні матеріали, сантехніку, меблі тощо, що в сукупності позитивно впливає на економічну ситуацію в країні, особливо в регіонах еміграції [88].

Значення переказів для України переконливо було підтверджено в роки кризи. Так, хоча 2009 р., за даними НБУ, від приватних осіб надійшло на 13 % менше коштів, ніж у 2008 р., проте на фоні значного падіння економічної активності їх співвідношення до ВВП зросло з 3,4 % до 4,6 %. Уже наступного 2010 р. обсяги переказів майже відновилися. Крім того, оскільки іноземні інвестиції в 2009 р.

скоротилися більш, ніж удвічі, а перекази зменшилися лише незначною мірою, приватні трансферти майже на 300 млн. дол. США перевищили обсяги інвестицій.

Зароблені мігрантами за кордоном кошти впливають передусім на добробут їхніх домогосподарств, оскільки головним чином витрачаються на споживання. За даними обстеження населення України щодо трудової міграції, у сукупному доході сімей, хтось із членів яких працює за кордоном, отримані від них кошти становили в середньому 42,6 %. Таким чином, перекази сприяють підвищенню рівня життя, зменшенню бідності. Аналіз, проведений Міжнародним валютним фондом по 101 країні світу, довів, що десятивідсоткове збільшення переказів у розрахунку на душу населення забезпечує зменшення бідності на 3,5 % [89].

Під впливом переказів змінюється структура витрат домогосподарств: вони спрямовують меншу частку доходів на харчування та житло, більшу на освіту, лікування, відпочинок, придбання товарів тривалого використання. Все це сприяє накопиченню людського капіталу. Дослідження, проведені в багатьох країнах світу, свідчать, що завдяки переказам зростає освітній рівень молоді, скорочується дитяча смертність.

В Україні забезпечене заробітками трудових мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях, охоплених масовою трудовою еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів та випускників відбувалося швидшими, ніж в цілому по Україні темпами.

Після задоволення основних потреб сім'ї частина переказів спрямовується на заощадження та інвестування, тобто забезпечення майбутніх доходів. Це незрівняно менше, ніж витрачається на споживання. Проте підраховано, що, наприклад, у Мексиці 1/5 капіталу, інвестованого в мікропідприємства, забезпечено переказами мігрантів. Дослідження в 13 країнах Карибського басейну довело, що збільшення переказів на 1 % приводить до зростання приватних інвестицій на 0,6 %. Таку саму закономірність було виявлено за даними семи країн Середземномор'я.

Водночас, необхідно враховувати непрямий вплив переказів на інвестиції. По-перше, вони знижують інвестиційні ризики домогосподарства, по-друге, - вивільнюють інші кошти для інвестицій. По-третє, оскільки перекази зменшують

ризиків нестабільності вітчизняної економіки, вони можуть підвищувати атрактивність інвестицій. По-четверте, перетворюючись на заощадження, накопичуючись у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що може призвести до збільшення інвестицій за рахунок позичених коштів. Причому запозичення можуть бути більшими, ніж надходження від мігрантів, з розрахунком, що борг обслуговуватиметься з майбутніх переказів.

Однак, спрямовані на споживання заробітки мігрантів також можуть мати позитивний вплив на економіку завдяки мультиплікативному ефекту. В Україні мультиплікативний ефект переказів можна спостерігати на прикладі будівельної галузі. Значні житлові інвестиції мігрантів обумовили швидке зростання введення житла в експлуатацію в регіонах із значною трудовою міграцією за кордон, де відповідні показники помітно перевищували середньоукраїнський рівень. Ці капіталовкладення, вочевидь, спричиняли зростання зайнятості, що особливо важливо для сільської місцевості. До того ж, вони обумовлювали зростання попиту на будівельні матеріали, сантехніку, меблі тощо, що в сукупності позитивно впливало на економічну ситуацію.

На думку деяких дослідників, яка базується на основі економіко-математичного моделювання, без переказів економіка України могла б втратити 7,1 % свого потенціалу. Найбільше б постраждали галузі легкої та харчової промисловості, де падіння могло б досягти 17 і 14 % відповідно. Споживання б скоротилося на 18 %, а доходи домогосподарств на 14-21 %.

Попри це вплив переказів на економіку неоднозначний. Вони дійсно сприяють зменшенню бідності, проте водночас призводять до зростання майнового розшарування. За даними обстежень бюджетів домогосподарств України перекази становили 4,5 % в доходах найбідніших домогосподарств і 6 % - в доходах найзаможніших [89].

Певні виклики виникають і у зв'язку з внесками переказів у накопичення людського капіталу, якщо зростання попиту на освіту не супроводжується підвищенням її якості, а структура випускників ВНЗ не відповідає потребам

економіки (до 40 % фахівців із вищою освітою працюють в Україні не за спеціальністю).

Не автоматично спрацьовує й мультиплікативний ефект переказів. Про нього можна говорити лише за умови, коли вітчизняна економіка гнучко реагує на зростання споживчого попиту. В інших же випадках може йтися про зростання цін, інфляції, імпорту та дефіциту торгового балансу. В Україні саме перекази заробітчан значною мірою сприяли економічно невиправданому зростанню цін на нерухомість та формуванню спекулятивної «бульбашки» на ринку нерухомості, що болоче вдарило по економіці і добробуту громадян в роки кризи.

Є також свідчення того, що перекази продукують моральні проблеми, збільшують споживацькі настрої, особливо серед молоді, знецінюють авторитет праці, провокують зниження економічної активності та орієнтацію на виїзд за кордон, що може призвести до дефіциту робочої сили, загальмувати майбутній економічний розвиток [88].

На основі аналізу ситуації в багатьох країнах-реципієнтах переказів мігрантів дослідники звернули увагу на обумовлені ними політико-економічні проблеми. Оскільки перекази є джерелом доходів, незалежним від внутрішньої економічної ситуації, отримуючи їх, громадяни втрачають мотивацію до контролю над діяльністю своїх урядів. Непоодинокими є випадки, коли наслідки провальної політики влади частково пом'якшуються мігрантами, які з погіршенням ситуації на батьківщині починають переказувати сім'ям більше коштів. Зовнішні надходження, які спрямовуються домогосподарствами на споживання, у т.ч. купівлю соціальних послуг, наприклад, медичних, дають змогу владі нехтувати соціальним захистом громадян. Перекази, таким чином, гальмують необхідні реформи, і шляхом зниження тиску на уряди, і шляхом послаблення соціальної напруги. На думку дослідників, це може сприяти погіршенню якості управління, зростанню корупції, використанню влади в інтересах збагачення, що обумовлює консервацію несприятливої економічної ситуації і продовження еміграції.

Таким чином, теоретичні та емпіричні оцінки значення переказів неоднозначні. Проте, є підстави для висновку про позитивний, хоча й доволі

помірний, вплив на довготривале макроекономічне зростання. Другий вкрай важливий висновок полягає у тому, що позитивний потенціал переказів може бути використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика.

Висновки до розділу 1

Таким чином, міжнародна трудова міграція - це добровільні переміщення працездатного населення з метою пошуку роботи й реалізації відповідних інтересів в іншій країні без урахування часових параметрів і ознак легальності. Серед основних рушійних сил міжнародної трудової міграції відокремлено глобальні фактори (економічні; демографічні; соціальні; політичні й інформаційні) і передумови (цивілізаційні; інституційні; інфраструктурні; функціонально-мережні). На національному рівні інтенсивність міграційних процесів визначається економічними, цивілізаційними, соціальними, демографічними, політичними, правовими, екологічними та інформаційними детермінантами.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Оцінка напрямків та масштабів міжнародної міграції робочої сили в світі

Глобальна пандемія COVID-19 прийшла в період підвищеної невизначеності, спричиненої фундаментальними змінами в технологіях, додаючи надзвичайної складності та занепокоєння світу, який уже переживав значні трансформації. COVID-19 радикально змінив мобільність у всьому світі, і хоча початкові очікування та надія були на те, що пандемія обмежиться 2020 роком, штами вірусу, хвилі зараження та проблеми з програмою вакцинації призвели до того, що пандемія триває [99].

Пандемія COVID-19 має стати справді сейсмонебезпечною глобальною подією, яка перевіряє стійкість країн, спільнот, систем і секторів. До кінця першого року пандемії у всьому світі було зареєстровано 116,2 мільйона випадків COVID-19, а 2,58 мільйона людей померли. Що стосується мобільності, у всьому світі було введено 108 тисяч міжнародних обмежень на подорожі, пов'язаних із COVID-19. У 2020 році кількість авіапасажирів скоротилася на 60 % (1,8 млрд) порівняно з 2019 роком (4,5 млрд), що свідчить про значне зниження мобільності в усьому світі [55].

За останні два роки також відбулися великі міграційні події та переміщення; події, які спричинили великі труднощі та травми, а також загибель людей. Перш за все це переміщення мільйонів людей через конфлікт (наприклад, усередині та з Сирійської Арабської Республіки, Ємену, Центральноафриканської Республіки, Демократичної Республіки Конго та Південного Судану) або серйозну економічну та політичну нестабільність (наприклад, з якими стикаються мільйони венесуельців і афганців). У 2020 і 2021 роках у багатьох частинах світу, зокрема в Китаї, на

Філіппінах, Бангладеш, Індії, США та Гаїті, також відбулися масштабні переміщення, спричинені стихійними лихами, пов'язаними з кліматом і погодою. Також спостерігаємо збільшення масштабів міжнародної міграції, хоча й меншими темпами через COVID-19 [98-99].

За оцінками, у 2020 році кількість міжнародних мігрантів у всьому світі становила майже 281 мільйон, причому майже дві третини становили трудові мігранти. Ця цифра залишається дуже малим відсотком населення світу (3,6%), тобто переважна більшість людей у всьому світі (96,4%) проживали в країні, де вони народилися. Однак розрахункова кількість і частка міжнародних мігрантів у 2020 році були нижчими, приблизно на 2 мільйони, ніж були б за інших умов через COVID-19. Цілком імовірно, що в багатьох частинах світу залишаються триваліші обмеження на міжнародне пересування, тим слабшим буде зростання кількості міжнародних мігрантів у наступні роки.

Чисельність міжнародних мігрантів у період 1965-1985рр. збільшилась на 30 млн. осіб, на 2000 рік мігранти склали 175 мільйонів. У період 1990-2010рр. число міжнародних мігрантів по всьому світу зросло більш ніж на 77 млн, або 50%. Велика частина цього зростання відбулася в період між 2000-2010рр. Загальносвітова кількість міжнародних мігрантів збільшилась з 155 млн осіб у 1990р. до 214 млн осіб у 2010р., а в 2013р., за оцінками ООН, у всьому світі було вже 232 млн міжнародних мігрантів, або 3,2% населення Землі (порівняно з 2,9% в 1990 році). За цей період їх чисельність у найбільш розвинених регіонах зросла на 56%, у той час як число мігрантів у країнах Півдня збільшилося на 18% [55].

У 2015 році - 244 млн осіб, що становить понад 3% населення світу. Близько 60% міжнародних мігрантів переміщуються або між розвиненими, або між країнами, що розвиваються, але більшість (2015 рік - 140 млн. осіб) проживають у розвинених країнах. За прогнозними даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) на 2050 рік передбачають зростання кількості мігрантів до 400 млн (2,25% населення планети), [98].

За даними звіту Економічної і соціальної Ради ООН (ЕКОСОП) пандемія коронавірусу сповільнила глобальну міграцію майже на 30 %. У 2021 році у світі

було близько 281 мільйона міжнародних мігрантів, що дорівнює 3,6% світового населення. Це на 27% менше, ніж прогнозувалося в 2019 році, за підсумками якого в світі нараховувалося 274 мільйона мігрантів (або 3,5%), [55], (рис. 2.1.):

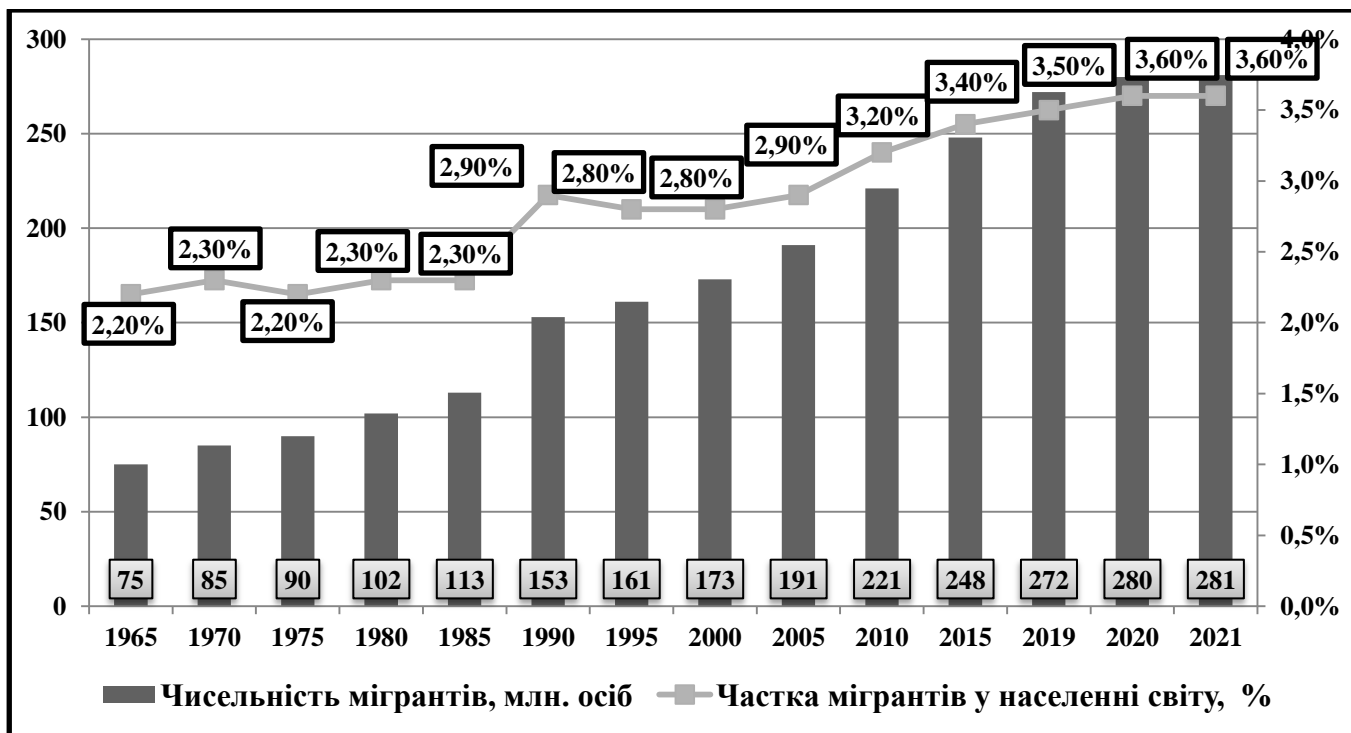

Рис. 2.1. Динаміка показників міжнародної міграції в період 1965-2021рр., (млн. осіб; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Варто зазначити, що більшість людей у світі (96,4%) проживає у країнах, де вони народилися. Кількість міжнародних мігрантів у 2020 році була нижчою приблизно на 2 мільйони осіб, ніж могло бути через COVID-19. У той час як число міжнародних мігрантів збільшилося в абсолютному вираженні, частка міжнародних мігрантів серед світового населення залишається досить постійною, коливаючись близько 3% [98].

У таблиці 2.1 подано зведення ключових статистичних даних, наведених у першому виданні (Звіт про світову міграцію за 2000 рік - World migration report 2000), у порівнянні з цим поточним виданням (World migration report 2022). Це показує, що хоча деякі аспекти залишаються досить постійними - частка жінок-

міжнародників-мігрантів, а також загальна частка населення світу, які є мігрантами - інші аспекти різко змінилися.

Міжнародні грошові перекази, наприклад, зросли зі 128 мільярдів доларів США до 702 мільярдів доларів США, що підкреслює важливість міжнародної міграції як рушія розвитку. Також, варто відзначити зростання міжнародних мігрантів у всьому світі (на 87%), а біженців (на 89%) і внутрішньо переміщених осіб (на 160%). Тому не дивно, що сама Міжнародна організація міграції зросла в розмірах, зі значним збільшенням членства за останні два десятиліття, з 76 до її нинішнього членства 174 держави:

Таблиця 2.1

Основні факти та цифри зі звітів про світову міграцію за 2000 та 2022 роки

Показник	2000	2022
Орієнтовна кількість міжнародних мігрантів	173 мільйони	281 мільйон
Орієнтовна частка населення світу, яке є мігрантами	2,8%	3,6%
Орієнтовна частка жінок-міжнародників-мігрантів	49,4%	48,0%
Орієнтовна частка міжнародних мігрантів, які є дітьми	16,0%	14,6%
Регіон з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	Океанія	Океанія
Країна з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	ОАЕ	ОАЕ
Кількість трудових мігрантів	-	169 млн
Загальні міжнародні грошові перекази (дол. США)	128 млрд	702 млрд
Кількість біженців	14 млн	26,4 млн
Кількість внутрішньо переміщених осіб	21 млн	55 млн

Примітка. Складено автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Зростання масштабів міжнародної трудової міграції (МТМ) характерне для всіх регіонів світу і груп країн, однак інтенсивність міграційних процесів об'єктивно є різною. За даними МОМ, Європа в 2020 році є найбільшим пунктом призначення міжнародних мігрантів, де проживає 87 мільйонів мігрантів (30,9% від загальної

кількості міжнародних мігрантів), за нею йдуть 86 мільйонів міжнародних мігрантів, які проживають в Азії (30,5%). Північна Америка є місцем призначення для 59 мільйонів міжнародних мігрантів (20,9%), за нею йде Африка з 25 мільйонами мігрантів (9%), [55]. Зростання міжнародних мігрантів, які проживають у кожному регіоні між 2000 і 2020 роками, показано в таблиці 2.2:

Таблиця 2.2

Кількість міжнародних трудових мігрантів за регіонами
в період 2000-2020 роки, (млн. осіб)

Регіони світу	Міжнародні трудові мігранти, (млн. осіб)				
	2000	2005	2010	2015	2020
Світ	173	191	214	244	281
Африка	14	17	19	20	25
Азія	49	53	61	75	86
Європа	56	64	70	76	87
Латинська Америка і Карибський басейн	6	6,4	7	9	15
Північна Америка	40	44	50	54	59
Океанія	5	5,7	6	8	9

Примітка. Складено автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

За останні 20 років кількість міжнародних трудових мігрантів у Латинській Америці та Карибському басейні зросла більш ніж удвічі з приблизно 6 мільйонів до 15 мільйонів, що зробило регіон з найвищим темпом зростання міжнародних трудових мігрантів і місцем призначення для 5,3 % всіх міжнародних мігрантів. Близько 9 мільйонів міжнародних мігрантів проживають в Океанії, або 3,3 % всіх мігрантів. Океанія має найбільшу частку міжнародних мігрантів в 2020 році у відношенні до загальної кількості населення, де 22 % населення народилися в іншій країні [55], (див. Рис. 2.2.).

Проте частка Європи (30,9%) в глобальному розподілі міжнародної трудової міграції значно переважає частку Північної Америки (20,9%). Частка цих двох регіонів становить 52% у географічному розподілі міжнародної трудової міграції.

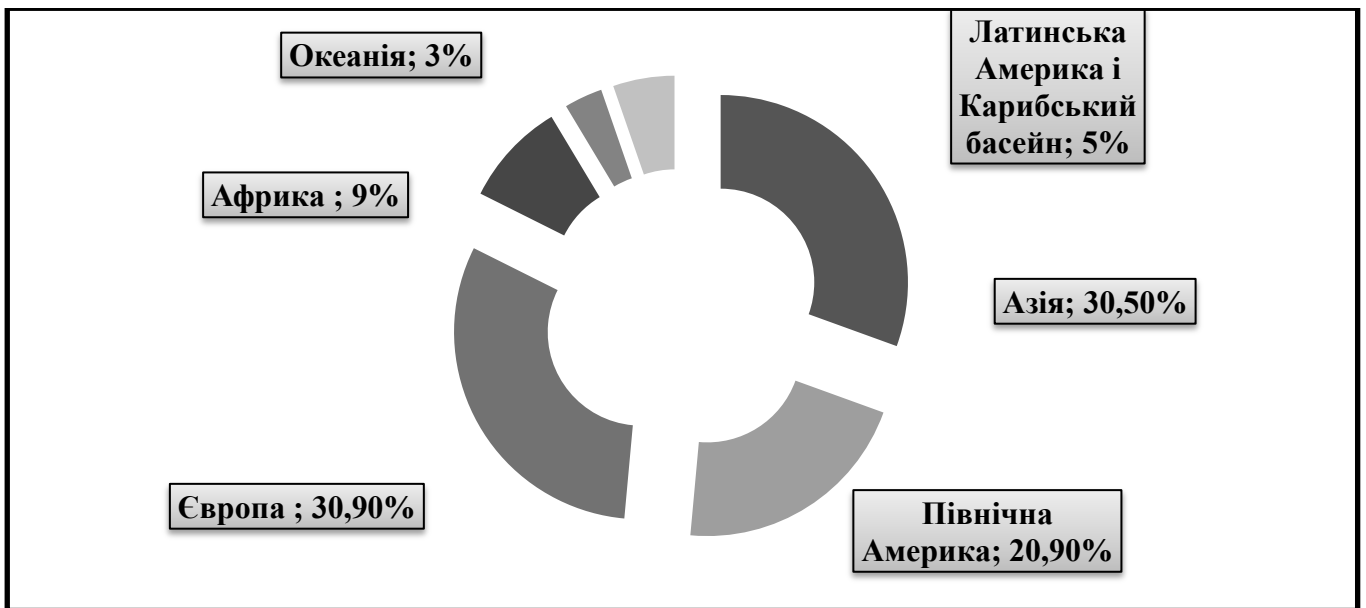

Рис. 2.2. Регіональна структура міжнародних трудових мігрантів у 2020 році, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Північна Америка займає друге місце за кількістю міжнародних мігрантів - 15,9 %, за нею йде Європа - 11,6 % [105-106]. Частка міжнародних мігрантів у Латинській Америці та Карибському басейні, Африці та Азії становить 2,3, 1,9 та 1,8 % відповідно [55], (рис. 2.3.):

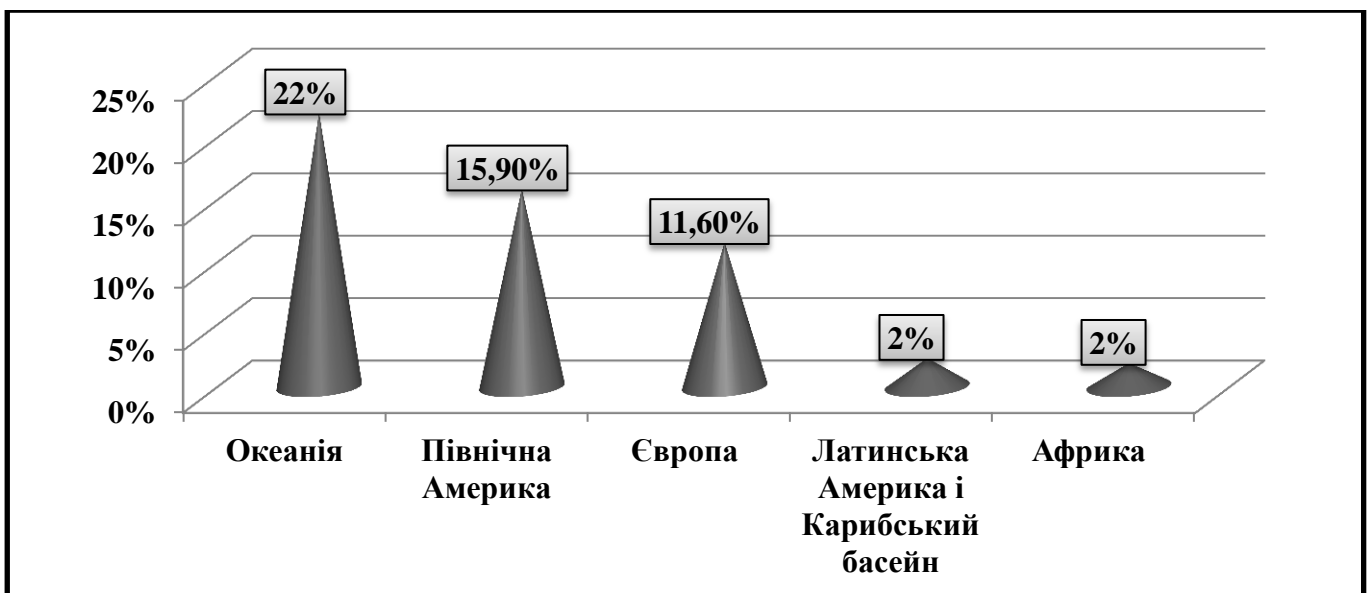

Рис. 2.3. Частка міжнародних мігрантів по відношенню до загальної кількості населення в 2020 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Отже, майже всі іммігранти в Європі, Північній та Латинській Америці, Океанії - це трудові мігранти. Трохи менша частка трудових мігрантів у загальній міграції до Азії та Африки, але й у цих регіонах вона перевищує 80%. Таким чином, загальні тенденції визначаються саме трудовою міграцією, тому її цілком коректно досліджувати, використовуючи статистичні дані про загальну міграцію населення подані міжнародними організаціями [98-99].

Як і протягом останніх 50 років, Сполучені Штати Америки в 2020 році залишаються основним пунктом призначення для мігрантів, налічуючи понад 51 мільйон міжнародних мігрантів.

Німеччина стала другим за популярністю місцем призначення з майже 16 мільйонами міжнародних мігрантів, тоді як Саудівська Аравія є третьою за кількістю країн призначення для міжнародних мігрантів з 13 мільйонами.

росія та Сполучене Королівство замикають п'ятірку країн призначення з приблизно 12 мільйонами та 9 мільйонами міжнародних мігрантів відповідно [55], (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Топ-10 країн за кількістю трудових мігрантів у період 2000-2020рр.,

млн осіб

Країна	2000	2005	2010	2015	2020	Частка мігрантів, % населення 2020	Частка від світових трудових мігрантів, %
США	34,8	38,3	42,8	46,6	51	15,3%	18%
Німеччина	8,9	10,1	10,7	12	16	18,8%	5,70%
Саудівська Аравія	5,2	6,3	7,2	10,1	13,5	38,6%	4,80%
росія	11,9	12	12,2	11,6	12	8%	4,30%
Великобританія	4,7	5,4	6,4	8,5	9,4	13,8%	3,40%
ОАЕ	2,4	3,2	3,2	8,1	8,7	88,1%	3,10%
Франція	6,2	6,4	6,6	7,8	8,5	13,1%	3%
Канада	5,5	6,1	7,2	7,84	8,05	21,3%	2,90%
Австралія	4,3	4	4,7	6,8	7,7	30,1%	2,70%
Іспанія	1,6	4,7	6,3	5,9	6,8	14,6%	2,40%

Примітка. Складено автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Найбільшими країнами, куди прагнуть мігранти, є США, Німеччина, Саудівська Аравія, росія, Великобританія, ОАЕ, Франція, Канада, Австралія та Іспанія. У таких країнах як Катар, Монако, ОАЕ, Кувейт і Андорра гастарбайтери відіграють виняткову роль в економіці, складаючи більшість населення, наприклад, в Кувейті мігрантів 72,8% населення країни, в Катарі вони складають 77,3 % жителів, в ОАЕ - понад 88% в 2020 році [55].

Лідером щодо кількості міжнародних мігрантів є США, де проживають майже 18 % їх загальної кількості. Далі йде Німеччина (5,7%), яка після притоку мігрантів із Сирії вийшла на друге місце за їх кількістю. Потім Саудівська Аравія (4,8%), росія (4,3%), Великобританія (3,4%), ОАЕ (3,1%), Канада та Франція майже по 3% кожна, Австралія (2,7%) та Іспанія (2,4%), [55], (рис. 2.4.):

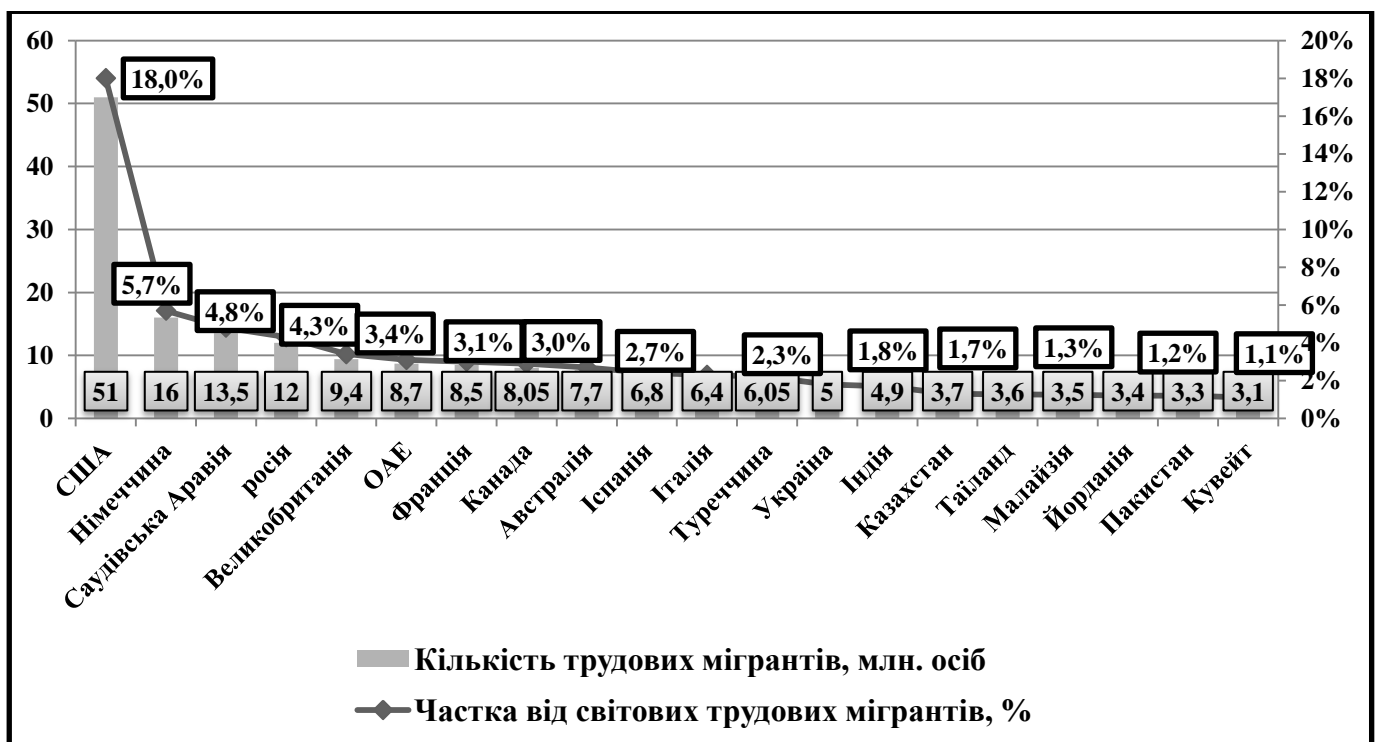

Рис. 2.4. Топ-20 країн-призначення міжнародних трудових мігрантів у 2020 році, (млн. осіб; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Загалом серед країн-реципієнтів, які є лідерами зі зростання кількості трудових мігрантів на своїй території, п'ять європейських країн - Німеччина, Велика

Британія, Франція, Іспанія та Італія. Із північноамериканських країн-лідерів приймання міжнародних трудових мігрантів виокремлюються США та Канада, решта - країни азійського регіону. Також, потрібно відмітити, що кількість мігрантів в Україні становить майже 5 млн. осіб або близько 2 % загальносвітової кількості мігрантів (за даними МОМ), що відносить її на одинадцяте місце за кількістю мігрантів у світі [55].

Проаналізуємо інший полюс міжнародної міграції - регіони та країни, звідки виїджають трудові мігранти.

Топ-20 місць походження міжнародних трудових мігрантів у 2020 році становлять: Індія, Мексика, росія, Китай, Сирійська Арабська Республіка, Бангладеш, Пакистан, Україна, Філіппіни, Афганістан, Венесуела (Боліваріанська Республіка), Польща, Об'єднане Королівство, Індонезія, Казахстан, Палестинські території, Румунія, Німеччина, М'янма та Єгипет [55], (табл. 2.4):

Таблиця 2.4

Топ-10 країн-донорів міжнародних трудових мігрантів у 1995-2020рр.

№ п/п	Країна	Кількість емігрантів 1995, млн. осіб	Кількість емігрантів 2020, млн. осіб	Частка мігрантів 2020, % населення
1.	Індія	7,2	17,8	1,3
2.	Мексика	7	11,1	7,9
3.	росія	11,4	10,7	6,8
4.	Китай	4,7	9,8	0,7
5.	Сирія	2,3	8	15,2
6.	Бангладеш	5,4	7,3	4,3
7.	Пакистан	3,3	6,1	2,7
8.	Україна	5,6	6,05	12,2
9.	Філіппіни	2,4	6,01	5,2
10.	Польща	1,8	4,82	11,3

Примітка. Складено автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Найбільшими донорами трудових мігрантів є Індія (17,8 млн осіб) та Мексика (11,1 млн осіб), що логічно впливає з безпосередньої географічної близькості

країни - найбільшого реципієнта трудових мігрантів - США. Лідерами серед країн-донорів міжнародних трудових мігрантів є росія, Китай, Сирія, трохи відстає Бангладеш та Пакистан. Україна, як донор міжнародних трудових мігрантів, посідає восьму сходинку в світовому рейтингу [99], (рис. 2.5.):

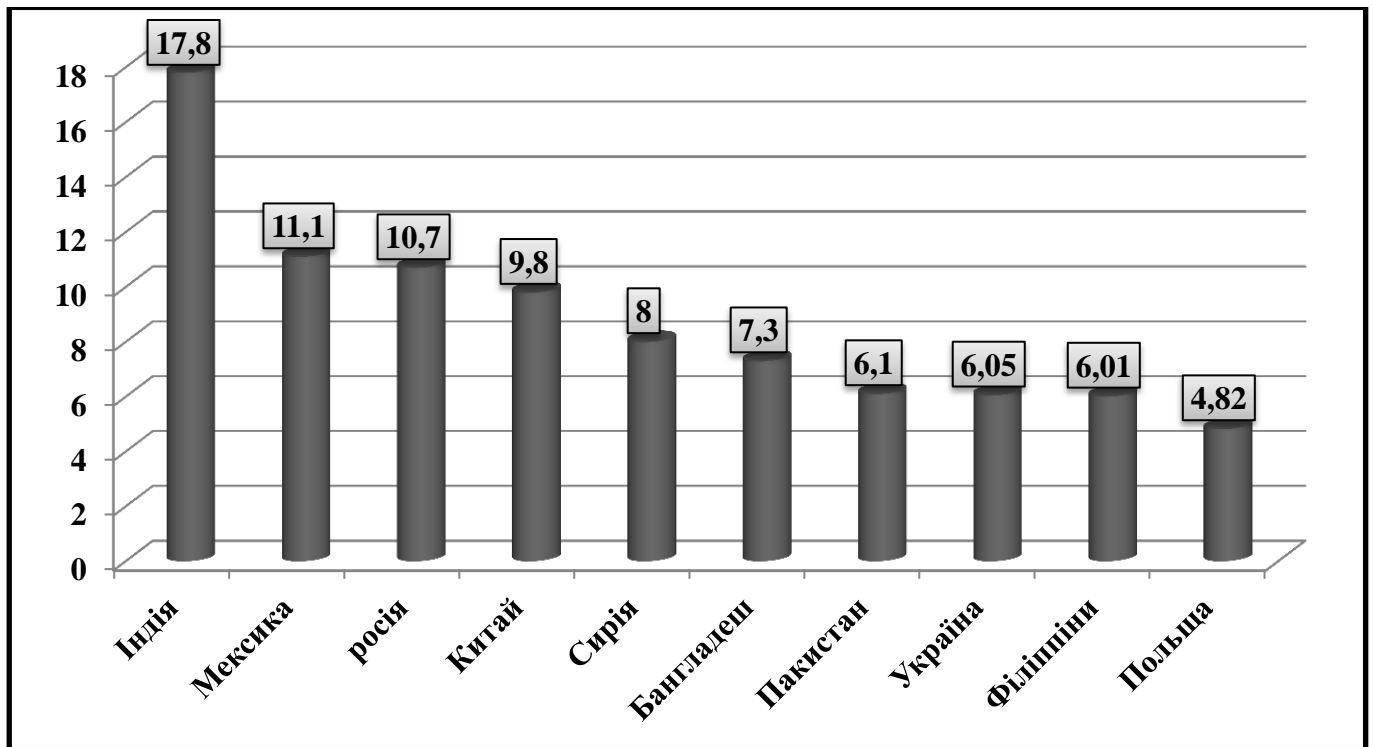

Рис. 2.5. Основні країни-донори міжнародних трудових мігрантів у 2020 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Порівняючи концентрацію приймання міжнародних трудових мігрантів (див. Рис. 2.4.) і концентрацію еміграції (див. Рис. 2.5.), доходимо висновку, що в першому випадку існує великий «полос» притягання іноземної робочої сили - США, і зосереджено 18 % усіх трудових міжнародних мігрантів), у випадку еміграції такий полюс відсутній. Так, Індія «поставила» на міжнародний ринок трудової міграції лише 6,4 % загальносвітової кількості мігрантів, а Мексика - 5,1%. Навіть сумарно троє лідерів країн-донорів мають частку трохи більше 15 % [6].

Отже, приймання робочої сили сконцентровано у порівняно небагатьох країнах, тоді як еміграція значно більше розосереджена географічно.

З позиції впливу на кадровий потенціал країни-донора суттєвим є не кількість трудових емігрантів, які продають свою робочу силу в інших країнах, а їх частка в населенні. Країни, де частка мігрантів, що працюють за кордоном, перевищує 20 %, подані на рис. 2.6.:

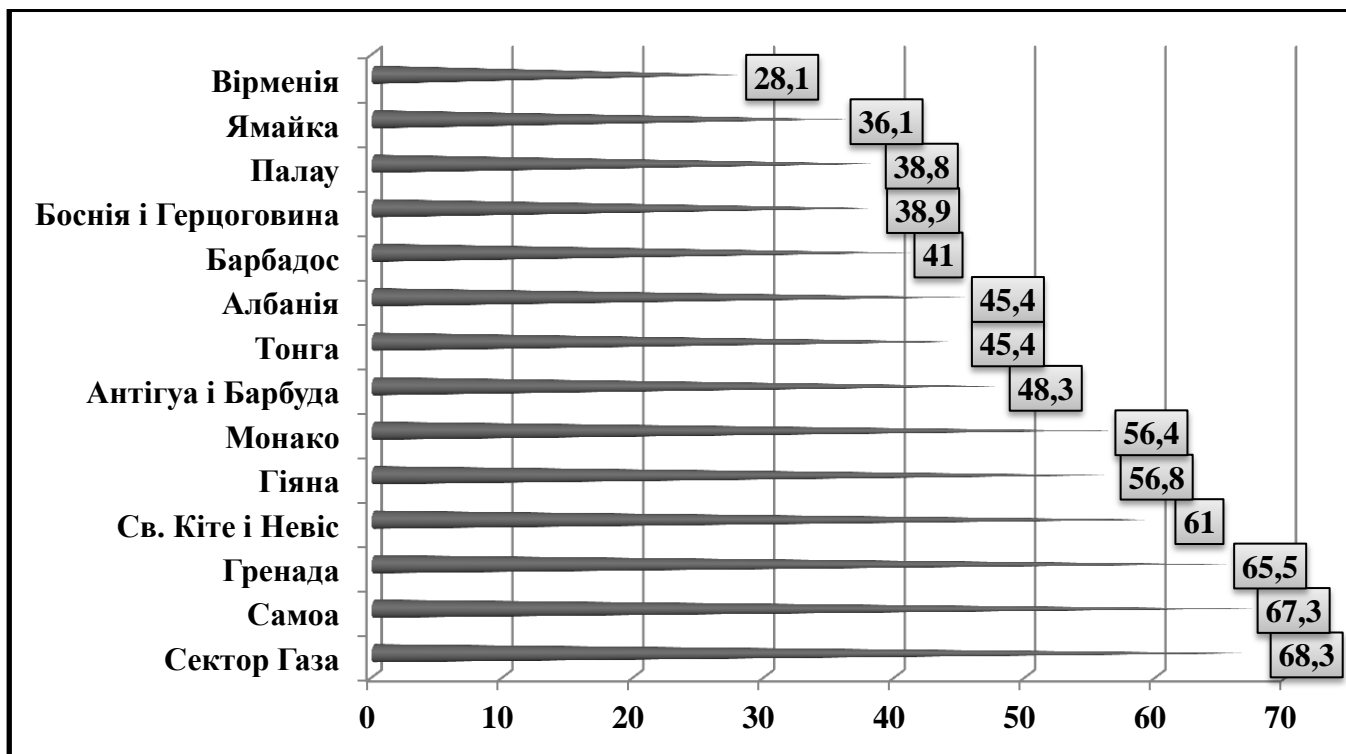

Рис. 2.6. Країни з найбільшою часткою мігрантів, що працюють за кордоном, у загальній кількості населення у 2020 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Міжнародна трудова міграція найбільше впливає на скорочення кадрового потенціалу в маленьких, порівняно бідних країнах (за винятком Монако). Значний вплив на скорочення кадрового потенціалу міжнародна міграція має і в деяких країнах Європи, які відстають у економічному розвитку порівняно з розвиненими країнами цього регіону, - Албанії, Португалії, Боснії та Герцеговині, Македонії, велика кількість населення яких працює в більш розвинених країнах регіону. Багато мігрантів порівняно із загальною кількістю населення Вірменії, Грузії, Казахстані та Молдові [98-99].

Довгострокові дані про міжнародну міграцію навчили нас, що міграція не є рівномірною в усьому світі, а формується під впливом економічних, географічних, демографічних та інших факторів, що призводить до чітких моделей міграції, таких як міграційні «коридори», що розвиваються протягом багатьох років.

Найбільші коридори, як правило, проходять від країн, що розвиваються, до більших економік, таких як Сполучені Штати, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Німеччина; великі коридори також можуть відображати тривалий конфлікт і пов'язане з ним переміщення, наприклад, із Сирійської Арабської Республіки до Туреччини (другий за величиною коридор у світі), а також міграційний коридор, який утворився на початку війни в Україні між Польщею та Україною. COVID-19 пролив світло на інтенсифікацію цифровізації та потенціал для більшої автоматизації роботи в усьому світі, що, ймовірно, вплине на ключові коридори трудової міграції.

Найявні дані про міжнародних мігрантів включають оцінки зв'язків походження та призначення між двома країнами, що дозволяє оцінити двосторонні міграційні «коридори» в усьому світі. Розмір міграційного коридору з країни А в країну Б вимірюється як кількість людей, народжених у країні А, які проживали в країні В у 2020 році [71].

Міграційні коридори являють собою накопичення міграційних рухів у часі та надають миттєвий знімок міграційних моделей еволюціонували до значної кількості народжених за кордоном популяцій у певних країнах призначення. Коридор Мексики до Сполучених Штатів є найбільшим у світі з майже 11 мільйонами людей. Друга - із Сирійської Арабської Республіки до Туреччини, до складу якої в основному входять біженці, переміщені через десятирічну громадянську війну в Сирійській Арабській Республіці. З іншого боку, третій за величиною коридор у світі, Індія - Об'єднані Арабські Емірати (понад 3 мільйони), складається переважно з трудових мігрантів. Двосторонній коридор між росією та Україною посідає четверте та п'яте місця серед найбільших коридорів у світі, але в умовах війни ця ситуація істотно зміниться.

Розглянемо докладніше основні коридори, де відбувалося формування стабільної компоненти міжнародної трудової міграції [65], (табл. 2.5):

Таблиця 2.5

Топ-20 міжнародних міграційних коридорів між країнами в 2020 році

Місце	Міграційний коридор
1	Мексика - Сполучені Штати Америки
2	Сирійська Арабська Республіка - Туреччина
3	Індія - Об'єднані Арабські Емірати
4	Україна - росія
5	росія - Україна
6	Індія - Сполучені Штати Америки
7	Афганістан - Іран (Ісламська Республіка)
8	Казахстан - росія
9	Індія - Саудівська Аравія
10	Бангладеш - Індія
11	росія - Казахстан
12	Китай - Сполучені Штати Америки
13	Польща - Німеччина
14	Філіппіни - Сполучені Штати Америки
15	М'янма - Таїланд
16	Туреччина - Німеччина
17	Венесуела (Боліваріанська Республіка) - Колумбія
18	Індонезія - Саудівська Аравія
19	Алжир - Франція
20	Афганістан - Пакистан

Примітка. Складено автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Отже, трудова міграція є основною складовою міжнародної міграції, її частка 95 % для Європи, Північної та Південної Америки, Океанії, 88 % - для Африки та 83% - для Азії. Основними регіонами-реципієнтами трудових мігрантів є Північна Америка, Європа, Азія. Абсолютним лідером є США, проте сумарно частка Європи значно переважає частку Північної Америки. Загалом майже кожна країна в ХХІ ст. долучилася до міжнародної міграції робочої сили, а тому остання тією чи іншою мірою здійснює й економічний вплив на національні економіки як країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

2.2. Динаміка та структура грошових переказів трудових мігрантів у світі

Міжнародна міграція охопила весь світ, перетворилася на невід'ємну складову сучасного економічного, соціального, політичного, культурного життя людства. Вона є вигідною і країнам призначення мігрантів, і країнам їх походження, є важливим чинником соціально-економічного розвитку. Один із найбільш наочних результатів міграції є невеликі за розміром, проте численні і систематичні грошові перекази мігрантів своїм родинам на батьківщину. Вони формують на сьогодні один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків, порівнюваний за обсягами з міжнародною фінансовою допомогою та прямими іноземними інвестиціями, справляють очевидний вплив не лише на добробут домогосподарств отримувачів, а й на макроекономічні показники на рівні держав [46, с.28].

Проте вплив переказів на розвиток не є однозначним. За одних умов вони здатні його помітно прискорити, проте за інших - загальмувати. Вкрай важливою для використання їх позитивного потенціалу є державна політика, створення необхідного для цього середовища. У свою чергу, розробка такої політики потребує належного наукового забезпечення, ретельного вивчення обсягів, джерел та механізмів переказів, напрямів їх використання, наслідків надходження валютних коштів із-за кордону для соціально-економічного розвитку на мікро- і макро- рівнях.

Приватні грошові перекази (англ. remittances) - це міжнародні перекази та потоки ресурсів до домогосподарств, що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення.

Перекази можуть здійснюватися за такими каналами:

- **офіційними:** через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення;
- **неформальними:** шляхом передавання наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого.

В статистиці платіжного балансу приватні грошові перекази входять до поточного рахунку та відображаються у двох статтях:

1. Первинні доходи: оплата праці.

1.1. У платіжному балансі оплата праці відображається на валовій основі до вирахування витрат у країні перебування та сплачених податків.

1.2. У статистиці приватних переказів оплата праці відображається на чистій основі без урахування витрат у країні перебування та сплачених податків

2. Вторинні доходи: приватні трансферти [46, с.29].

Міжнародні приватні перекази, обумовлені передовсім тим, що в сучасному світі все більше людей живуть, працюють, навчаються за кордоном, тоді як їхні близькі та рідні залишаються в країнах походження.

Світовий банк (СБ) збирає глобальні дані про міжнародні грошові перекази, незважаючи на безліч прогалин у даних, відмінностей у визначеннях і методологічних проблемах у складанні точної статистики. Однак його дані не охоплюють незареєстровані потоки через офіційні чи неофіційні канали, а фактичні обсяги глобальних грошових переказів є більшими, ніж наявні оцінки. Це питання вийшло на перший план під час пандемії після набагато більш позитивних результатів у 2020 році для міжнародних потоків грошових переказів, всупереч початковим жахливим прогнозам; це було частково пов'язано з переходом від неформальних каналів до офіційних у відповідь на обмеження нерухомості через COVID-19, серед інших причин [61].

Незважаючи на ці проблеми, наявні дані відображають довгострокову тенденцію зростання міжнародних грошових переказів за останні роки, збільшившись із 128 мільярдів доларів США у 2000 році до 702 млрд. дол. США у 2020 році. Незважаючи на початкове прогнозоване 20% падіння міжнародних грошових переказів у всьому світі на 2020 рік, річні дані показують, що у 2020 році відбулося лише незначне падіння глобальних грошових переказів (зниження на 2,4%) на суму 702 млрд. дол. США в порівнянні з 719 млрд. дол. США в 2019 році.

Проте три роки поспіль до 2020 року всі спостерігали зростання: з 2016 по 2019 рік глобальні (вхідні) потоки грошових переказів зросли приблизно на 7,2%, з 597 млрд. дол. США у 2016 році до 640 млрд. дол. США у 2017 році, а також на 8,4% та 3,6% з 2017 по 2018 рік (з 640 млрд. дол. США до 694 млрд. дол. США) та з 2018 по 2019 рік з 694 млрд. дол. США до 719 млрд. дол. США відповідно [65].

Згідно з цією тенденцією, грошові перекази в країни з низьким і середнім рівнем доходу (на які припадає більшість загальносвітового обсягу) скоротилися в 2020 році з 548 млрд. дол. США в 2019 році до 540 млрд. дол. США після позитивної тенденції з 2016 по 2018 рік з 441 млрд. дол. США у 2016 році до 478 млрд. дол. США у 2017 році та 524 млрд. дол. США у 2018 році.

З середини 1990-х років міжнародні грошові перекази значно перевищили рівень офіційної допомоги розвитку, визначеної як державна допомога, спрямована на сприяння економічному розвитку та добробуту країн, що розвиваються [65], (рис. 2.8.):

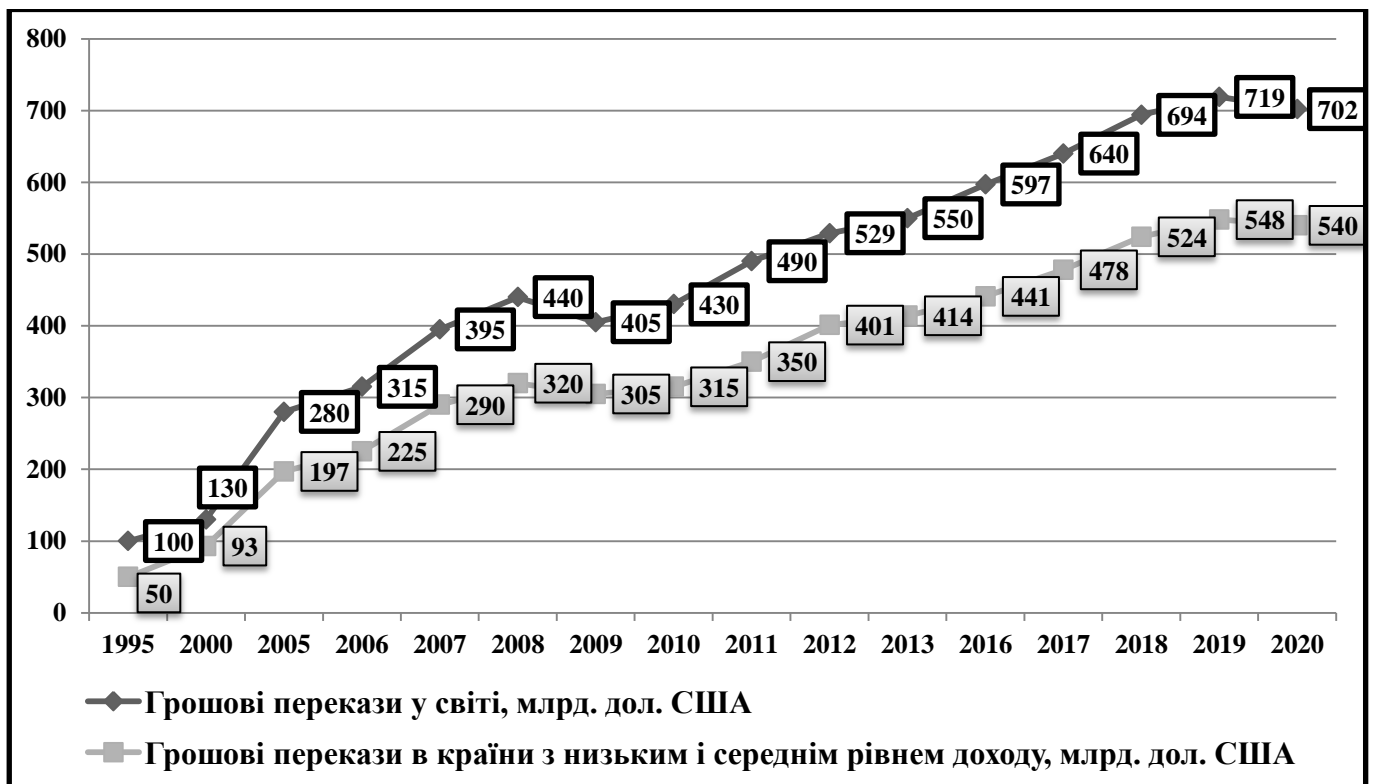

Рис.2.8. Динаміка міжнародних потоків грошових переказів до країн із низьким і середнім рівнем доходу в 1995-2020рр., (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Особливо швидко зростають перекази до країн, що розвиваються. Вони є для них вагомим джерелом валютних надходжень. Країни, які за класифікацією ООН мають середній та низький дохід, отримали в 2020 році 540 млрд. дол. США від

приватних осіб з-за кордону, тобто понад 77 % усіх переказів. Це на 1,5 % менше, ніж попереднього року, майже у п'ять разів більше, ніж у 2000 році, у вісім разів, ніж у 1995 році [65].

У 2020 році міжнародні перекази мігрантів у всьому світі становили 702 мільярди доларів США. Хоча міжнародні грошові перекази скоротилися через COVID-19, фактичне зниження на 2,4% було набагато меншим, ніж спочатку прогнозувалося на рівні 20% зниження з 719 мільярдів доларів США у 2019 році. У 2020 році країни з низьким і середнім рівнем доходу отримали 540 мільярдів доларів США у вигляді міжнародних грошових переказів, тобто відбулося зниження з 548 мільярдів доларів США у порівнянні з 2019 роком.

Значення переказів для країн, що розвиваються, яскраво підтверджує порівняння з іншими фінансовими потоками з-за кордону, зокрема, з прямими іноземними інвестиціями та фінансовою допомогою.

У 2020 році приватні перекази були втричі більше фінансової допомоги, що надійшла до цієї групи країн, становили не менше половини прямих іноземних інвестицій. Впродовж останнього десятиліття для країн, що розвиваються, суми переказів можна порівняти з приблизно третиною заробітку від експорту.

Грошові перекази мігрантів впливають на соціально-економічний розвиток країн, що їх отримують, стимулюючи споживчий попит і заощадження, підвищуючи рівень життя домогосподарств. Також, за даними деяких досліджень, можуть підвищувати рівень інвестицій в країні. Іноді грошові перекази називають «прихованим локомотивом економіки». Разом з тим, країни походження мігрантів можуть стати залежними від цих переказів, якщо співвідношення їх суми до ВВП країни перевищує 10 % [98].

Немає єдиної думки щодо того, як можна визначити «надмірну залежність» від міжнародних грошових переказів, але залежність від грошових переказів здебільшого вимірюється як відношення грошових переказів до валового внутрішнього продукту (ВВП).

Зараз у 29 країнах (із 177 країн, про які повідомляється) співвідношення грошових переказів до ВВП перевищує 10 %, хоча сума всіх отриманих грошових

переказів в світі дорівнює 0,76 % світового ВВП. Умовно ці країни можна поділити на групи, в яких співвідношення суми переказів до ВВП країни становить:

Перша група: 10-14,9 %. До цих країн відносяться: Йорданія (10,2 %), Україна (10,3 %), Сенегал (10,5 %), Кірібаті (10,9 %), Боснія і Герцеговина (10,9 %), Вірменія (11,4 %), Коморські острови (11,5 %), Кабо Верде (11,7 %), Республіка Ємен (12,6 %), Ліван (12,7 %), Гватемала (13,1 %), Нікарагуа (13,2 %), Зімбабве (13,5 %), Грузія (14,2 %), Маршаллові острови (14,3 %).

Друга група: 15-19,9 %. Серед цих країн: Гамбія (15,5 %), Косово (15,6 %), Самоа (16,2 %), Західний берег та Газа (16,3 %), Молдова (16,3 %), Ямайка (16,4 %).

До країн з часткою переказів більше 20 відсотків належать країни: Сальвадор (25,3 %), Лесото (21,3 %), Гондурас (24,7 %), Чорногорія (25,4 %), Непал (23,4 %), Таджикистан (28,4 %), Киргизька Республіка (29,4 %), Південний Судан (29,5%), Гаїті (22,6 %), Тонга (37,7 %), [98-99], (рис. 2.9.- 2.10.):

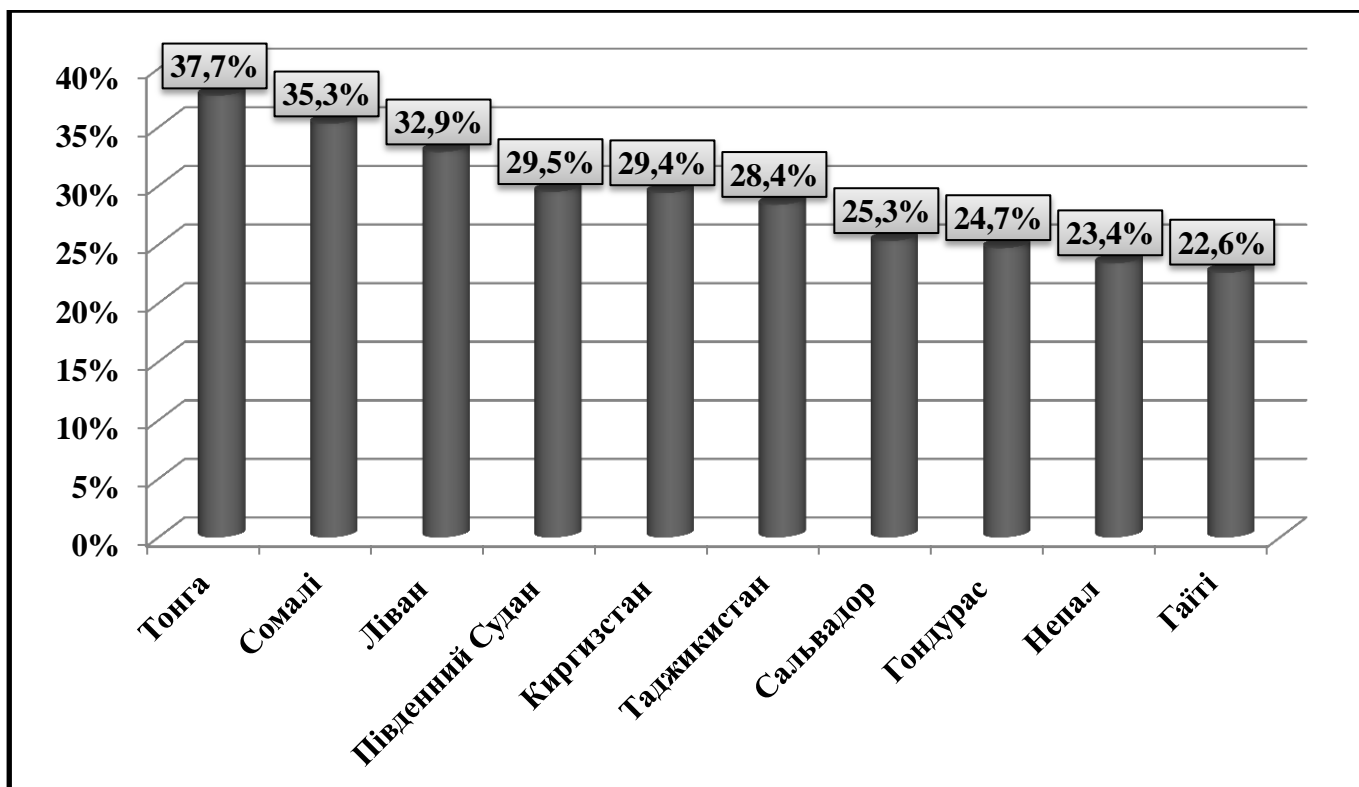

Рис. 2.9. ТОП-10 країн/територій-одержувачів міжнародних грошових переказів за часткою у ВВП в 2020 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Перша п'ятірка країнами-одержувачами грошових переказів більше 20 відсотків за часткою до ВВП у 2020 році були Тонга (37,7%), за нею йшли Сомалі (35,3%), Ліван (32,9%), Південний Судан (29,5%) і Киргизстан (29,4%).

У той час як багато країн у 2020 році підтримували такі ж рівні, як і в 2019 році, частка ВВП Лівану зросла втричі, оскільки його ВВП різко впав у 2020 році. Натомість частка економіки грошових переказів Гаїті у ВВП впала вдвічі через обмежений доступ до місцевих валют і можливе підвищення вартості трансферу до 22,6% [61].

Велика залежність від грошових переказів може культивувати культуру залежності в приймаючій країні, потенційно знижуючи рівень зайнятості та уповільнюючи економічне зростання. Надто велика залежність від грошових переказів також робить економіку більш вразливою до раптових змін у надходженнях грошових переказів.

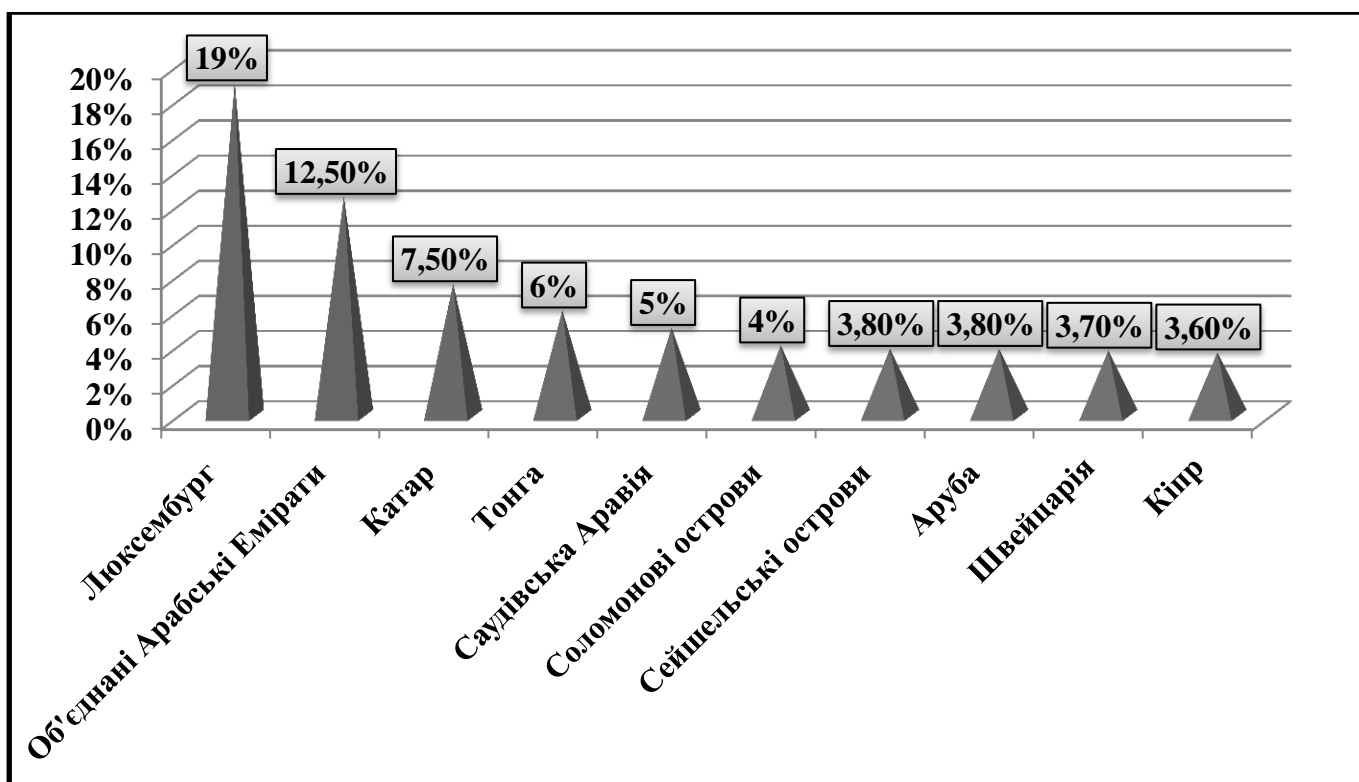

Рис. 2.10. ТОП-10 країн/територій, які відправляють міжнародні грошові перекази за часткою у ВВП в 2020 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку (СБ).

Попри значно менші абсолютні суми, по відношенню до ВВП перекази найбільші у низці невеликих країн, серед яких Тонга, Сомалі, Ліван, Південний Судан, Киргизстан, Таджикистан, Сальвадор, Гондурас, Непал та Гаїті, де перекази зіставляювані з від чверті до майже половини ВВП [61].

Країни G7 Франція та Німеччина залишилися в топ-10 отримувачів країн у всьому світі у 2020 році, як і 2005 року. Однак слід зазначити, що більшість надходжень не є трансфертами домогосподарствам, а пов'язані із заробітною платою прикордонних працівників, які працюють у Швейцарії, проживаючи у Франції чи Німеччині (табл. 2.6):

Таблиця 2.6

ТОП-10 країн, які отримують найбільші міжнародні грошові перекази в 2005-2020рр., (млрд. дол. США)

2005		2010		2015		2020	
Китай	23,63	Індія	53,48	Індія	68,91	Індія	83,15
Мексика	22,74	Китай	52,46	Китай	63,94	Китай	59,51
Індія	22,13	Мексика	22,08	Філіппіни	29,80	Мексика	42,88
Нігерія	14,64	Філіппіни	21,56	Мексика	26,23	Філіппіни	34,91
Франція	14,21	Франція	19,90	Франція	24,07	Єгипет	29,60
Філіппіни	13,73	Нігерія	19,74	Нігерія	20,63	Пакистан	26,11
Бельгія	6,88	Німеччина	12,79	Пакистан	19,31	Франція	24,48
Німеччина	6,86	Єгипет	12,45	Єгипет	18,33	Бангладеш	21,75
Іспанія	6,66	Бельгія	10,99	Німеччина	15,58	Німеччина	17,90
Польща	6,47	Бангладеш	10,85	Бангладеш	15,30	Нігерія	17,21

Примітка. Складено автором за даними Світового банку (СБ).

Традиційно найбільшими отримувачами переказів є країни з великим населенням, які є постачальниками численних мігрантів, а саме, Індія, Китай, Філіппіни та Мексика, куди в 2019-2020 роках приватними особами було надіслано найбільші грошові перекази [61].

Найбільша частина грошових переказів витрачається на прожиття (73%) та товари широкого вжитку (26%), тоді як лише 3,3% використовуються для створення

власного бізнесу. Зниження вартості грошових переказів на 1% сприятиме підвищенню загального обсягу переказів на 14-23% [61].

У 2020 році Індія, Китай, Мексика, Філіппіни та Єгипет були (у порядку спадання) першою п'ятіркою країн-одержувачів грошових переказів, хоча Індія та Китай були значно вище за інших, із загальним обсягом вхідних грошових переказів, що перевищив 59 мільярдів доларів США для кожної країни (рис. 2.11.):

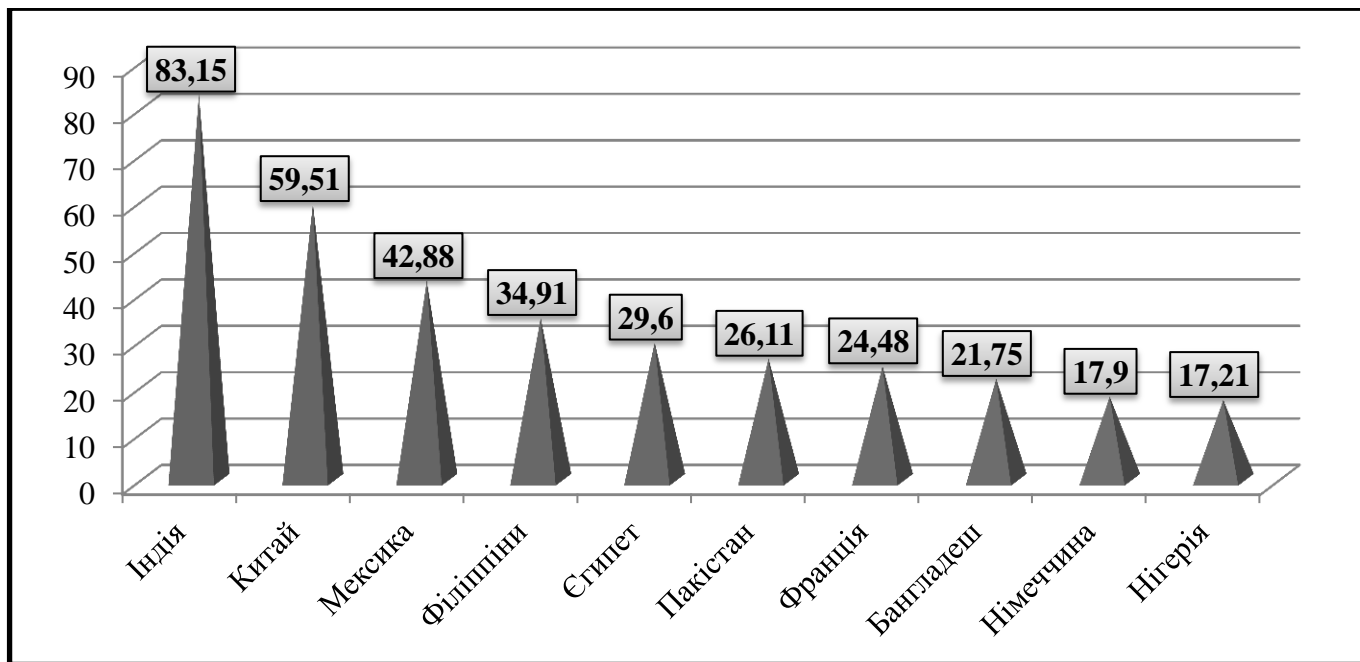

Рис. 2.11. Топ-10 країн/територій-одержувачів міжнародних грошових переказів за загальним обсягом в 2020 році, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку.

Країни з високим рівнем доходу майже завжди є основним джерелом міжнародних грошових переказів.

Протягом десятиліть Сполучені Штати незмінно були країною з найбільшим надсиланням грошових переказів у світі із загальним впливом 68 мільярдів доларів США у 2020 році, за ними йдуть Об'єднані Арабські Емірати (43,24 мільярда доларів США), Саудівська Аравія (34,60 мільярда доларів США) та Швейцарія (27,96 млрд дол. США). П'ятою країною з найбільшим надсиланням грошових

переказів у 2019 та 2020 роках була Німеччина (із загальним відпливом 23,94 млрд дол. США та 22,02 млрд дол. США відповідно), [61], (табл. 2.7):

Таблиця 2.7

Топ-10 країн, які відправляють найбільші міжнародні грошові перекази
в 2005-2020рр., (млрд. дол. США)

2005		2010		2015		2020	
США	47,75	США	50,53	США	60,72	США	68
Саудівська Аравія	14,30	Саудівська Аравія	27,07	ОАЕ	40,7	ОАЕ	43,24
Німеччина	12,71	росія	21,45	Саудівська Аравія	38,79	Саудівська Аравія	34,6
Швейцарія	10,86	Швейцарія	18,51	Швейцарія	26,03	Швейцарія	27,96
Великобританія	9,64	Німеччина	14,68	росія	19,69	Німеччина	22,02
Франція	9,47	Італія	12,88	Німеччина	18,25	Китай	18,12
Республіка Корея	6,9	Франція	12,03	Кувейт	15,20	росія	16,89
росія	6,83	Кувейт	11,86	Франція	12,79	Франція	15,04
Люксембург	6,74	Люксембург	10,66	Катар	12,19	Люксембург	14,2
Малайзія	5,68	ОАЕ	10,57	Люксембург	11,19	Нідерланди	13,92

Примітка. Складено автором за даними Світового банку (СБ).

Окрім ролі головного реципієнта, Китай (класифікований Світовим банком як країна з рівнем доходу вище середнього) також був значним джерелом міжнародних грошових переказів: у 2019 році сума переказів становила 15,14 мільярда доларів США, а у 2020 році - 18,12 мільярда доларів США (див. Рис. 2.12.).

Протягом 2020 року багато аналітиків у всьому світі уважно стежили за останньою інформацією та аналізом, щоб зрозуміти наслідки COVID-19 для міграції та мобільності на міжнародні грошові перекази. Протягом 2020 року дані про грошові перекази з кількох країн суперечили прогнозам Світового банку щодо значного глобального зниження грошових переказів, причому після середини 2020 року деякі країни реєструють рекордні місячні надходження.

Згідно зі звітом Світового банку за травень 2021 року, потоки грошових переказів виявилися стійкими під час кризи COVID-19. У 2020 році офіційно зареєстровані потоки грошових переказів досягли 702 мільярдів доларів США, лише 2,4 відсотка нижче 719 мільярдів доларів США, зафіксованих у 2019 році, що

повністю суперечить попереднім оцінкам (572 мільярди доларів США у квітні 2020 року та 666 мільярдів доларів США у жовтні 2020 року).

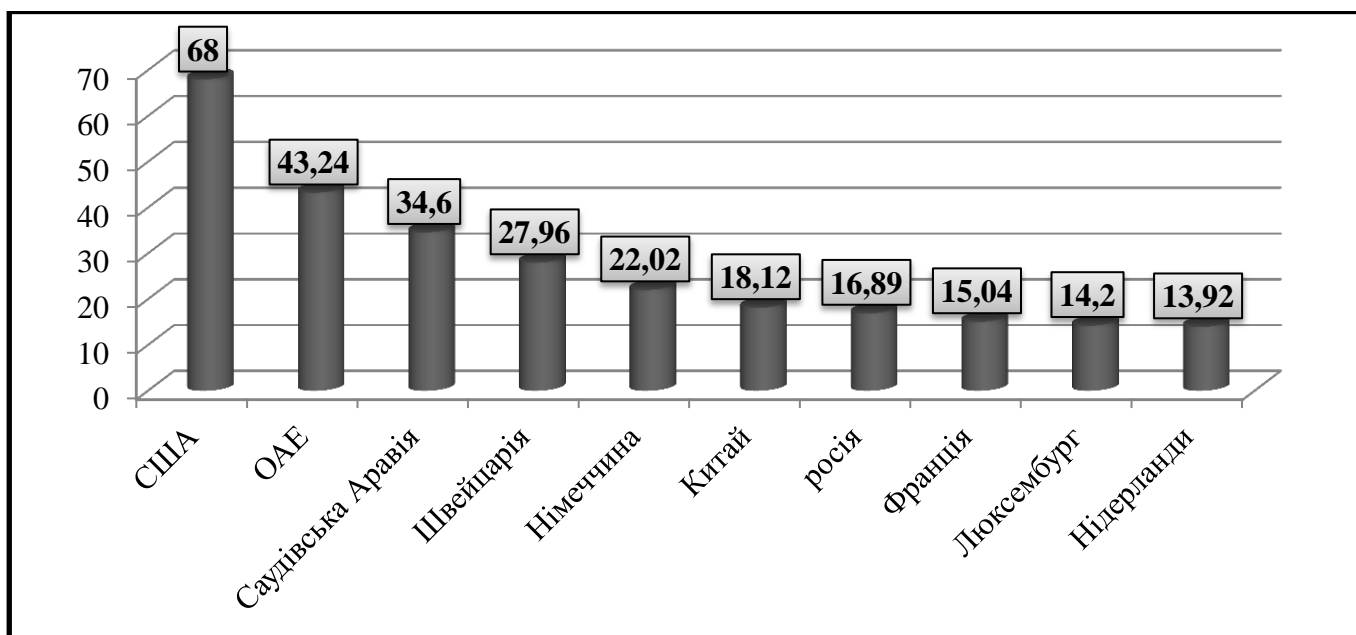

Рис. 2.12. Топ-10 країн/територій, які відправляють найбільше міжнародних грошових переказів за загальним обсягом в 2020 році, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку.

Поряд із політичними реакціями на підтримку грошових переказів і кращими економічними умовами, перехід від неофіційних каналів (наприклад, перевезення готівки через кордон) до більш офіційних каналів через посилення цифровізації фінансових переказів, як видається, є одним із найважливіших факторів, що пояснює повільніше, ніж - очікуваний зменшення потоків грошових переказів.

Отже, офіційні дані, ймовірно, охоплюють більше грошових переказів, навіть якщо справжній розмір загальних міжнародних грошових переказів (офіційних і неофіційних) може знизитися. Наприклад, у Мексиці потоки грошових переказів перемістилися з неофіційних на офіційні через обмеження перетину кордону протягом 2020 року та електронні перекази стали єдиним варіантом переказу.

Кілька країн вжили заходів для заохочення використання цифрових послуг під час пандемії, а платформи мобільних грошей зробили переказ грошових переказів дешевшим і швидшим, ніж традиційні готівкові та банківські перекази. Завдяки

мобільним грошима грошові перекази стали легше відстежувати, що робить цей метод безпечніше, ніж неформальні канали. Однак витрати на відправлення грошових переказів додому, особливо в країнах Африки на південь від Сахари, все ще залишаються високими, незважаючи на глобальні зусилля знизити вартість міжнародних грошових переказів з кінця 2000-х років.

Станом на березень 2021 року надсилання грошових переказів у всьому світі коштує в середньому 6,38 відсотка від надісланої суми (ціль ЦУР ООН зменшити до менше 3%), а 26 відсотків коридорів між країнами перевищують загальну вартість 5 на цент (ціль ЦУР ООН досягти нуля таких коридорів). COVID-19 може дати додатковий поштовх для використання технологій для подальшого розширення каналів грошових переказів і зниження витрат [68].

Таким чином, у 2020 році міжнародні перекази мігрантів у всьому світі становили 702 мільярди доларів США. Хоча міжнародні грошові перекази скоротилися через COVID-19, фактичне зниження на 2,4% було набагато меншим, ніж спочатку прогнозувалося на рівні 20% зниження з 719 мільярдів доларів США у 2019 році. У 2020 році країни з низьким і середнім рівнем доходу отримали 540 мільярдів доларів США у вигляді міжнародних грошових переказів, тобто відбулося зниження з 548 мільярдів доларів США у порівнянні з 2019 роком.

Теоретичні та емпіричні оцінки значення переказів неоднозначні. Проте, є підстави для висновку про позитивний, хоча й доволі помірний, вплив на довготривале макроекономічне зростання. Другий вкрай важливий висновок полягає у тому, що позитивний потенціал переказів може бути використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика. Оскільки особливо велике значення грошові перекази мають для економік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, їхнє коректне вимірювання є особливо важливим з огляду на перспективи їхнього використання.

Комплексне розуміння міграційних процесів неможливе без дослідження впливу грошових переказів на економіку країни походження та країни призначення мігрантів.

2.3. Вплив надходжень трудових мігрантів на основні показники економічного розвитку України

Тісний зв'язок між економічним розвитком та міграцією був визнаний протягом певного часу. Проте останніми роками відбувся зсув у мисленні про взаємозв'язок між міграцією та розвитком. Традиційно міграція розглядалася як проблема з негативними наслідками для розвитку. Сьогодні все більше усвідомлюється, що міграція та мігранти можуть сприяти розвитку країни. Одним із факторів, що сприяли цій зміні мислення, є дедалі більше усвідомлення важливості грошових переказів.

Сьогодні не приділено досить уваги визначенню впливу грошових переказів на економіку країн. Окремі проблеми, зокрема залучення капіталу мігрантів як джерела інвестиційних ресурсів для фінансового ринку країни, стимулювання економічного зростання в Україні і набуття ним інноваційної природи як основи сталого економічного розвитку, ще певною мірою залишаються поза увагою вчених і практиків [65].

Оскільки Україна, як відомо, посідає помітне місце в світовій міграційній системі передовсім як країна походження численних мігрантів, отримує завдяки цьому значні суми приватних трансфертів з-за кордону (за даними Світового банку в 2021 році за обсягом переказів вона найбільшим отримувачем у регіоні Європи та Центральної Азії) таке наукове завдання видається вкрай актуальним. Грошові перекази від мігрантів набули великого значення для української економіки.

Приватні грошові перекази за методологією платіжного балансу - це міжнародні перекази та потоки ресурсів до домогосподарств, що надходять з інших країн та головним чином пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення (КПБ6, А5.1).

Перекази можуть здійснюватись як за **офіційними каналами** - через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення, так і **неофіційними** - шляхом передачі наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому [88].

У структурі платіжного балансу з приватними грошовими переказами в значній мірі пов'язані дві статті: «оплата праці робітників» і «приватні трансферти». Ці стандартні компоненти відображаються у рахунку поточних операцій.

Оплата праці представляє собою доходи сезонних та інших короткострокових працівників, які працюють за кордоном менше 1 року, а також заробітну плату українців, зайнятих у компаніях-нерезидентах. Чиста оплата праці дорівнює різниці між оплатою праці, що отримана робітником від тимчасового працевлаштування за кордоном, і його витратами в країні перебування та сплаченими податками [75].

Приватні трансферти охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами-нерезидентами. Вони складаються з грошових переказів робітників, які працюють більше року, та інших приватних переказів між резидентами та нерезидентами [75].

Значні обсяги переказів трудових мігрантів пом'якшують наслідки криз для країн-донорів робочої сили. На відміну від інших фінансових потоків, перекази є доволі стійкими, оскільки трудові мігранти намагаються підтримати своїх близьких у складні часи. Крім того, такі потоки швидко відновлюються після завершення кризи.

Під час глобальної фінансової кризи 2009 року обсяги грошових переказів до країн світу скоротилися на 6%, в Україну - на 12%. В останні п'ять років перекази в Україну зросли удвічі і стали дуже потужним та стабільним джерелом надходження валюти в країну [86].

Попередні кризи 2008 та 2014-2015 років призвели до стрімкого зниження торгівлі та припливу капіталу в Україну. Водночас надходження грошових переказів менше залежать від економічного циклу та менш схильні до раптових зупинок. Таким чином, перекази набувають ролі певного фінансового буферу під час економічних потрясінь.

За відносним рівнем переказів Україна є серед лідерів у світі. За даними Світового банку, Україна у 2019 році увійшла в ТОП-30 за рівнем переказів до ВВП. Водночас дані Світового банку відображають перекази на валовій основі, тоді як

Національний банк рахує чисті перекази, тобто без урахування витрат та податків у країні-перебування [88].

Зростання грошових переказів забезпечено збільшенням надходжень з оплати праці. Визначальний вплив на обсяги грошових переказів мають як економічна ситуація всередині країни так і у світі: великий диференціал в зарплатах стимулює трудову міграцію. Зростання грошових переказів в Україну спричинене як зростанням кількості трудових мігрантів, так і зростанням заробітної плати українських працівників закордоном на тлі підвищення їх кваліфікації.

Переорієнтація трудових мігрантів на країни ЄС після 2014 року зумовила зміни в структурі каналів надходжень переказів. 2014 року основною країною призначення українських мігрантів була росія. Через розвинуту систему платіжних систем з низькою оплатою за послуги більша частина переказів звідти надходила офіційними каналами.

Збройна агресія росії призвела до суттєвого перерозподілу трудових мігрантів за країнами: зросла частка країн ЄС та зменшилася росії. Водночас істотно збільшилася частка неформальних каналів на тлі більш високої ціни послуг платіжних систем, легкості транспортного сполучення та географічної близькості країн [93].

З метою удосконалення розрахунку грошових переказів було уточнено дані щодо неформальних каналів. Переорієнтація короткострокових мігрантів з росії до Польщі після 2014 року призвела до значної недооцінки обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низьку частку офіційних переказів з Польщі.

Публікація центральними банками Польщі та росії результатів опитувань зумовила потребу перегляду методології розрахунку українських даних щодо грошових переказів з цих країн. На основі дзеркальної статистики дані були суттєво збільшені. Однак зведений рахунок платіжного балансу не змінився через відповідні зміни у фінансовому рахунку [92].

Переорієнтація короткострокових мігрантів з росії до Польщі після 2014 року призвела до значної недооцінки обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низьку частку офіційних переказів з Польщі. Публікація центральними

банками Польщі та росії результатів опитувань зумовила потребу перегляду методології розрахунку українських даних щодо грошових переказів з цих країн. На основі дзеркальної статистики дані були суттєво збільшені. Однак зведений рахунок платіжного балансу не змінився через відповідні зміни у фінансовому рахунку.

Доходи трудових мігрантів за кордоном скоротяться залежно від сфери зайнятості, зниження в яких буде нерівномірним. Найбільше постраждають доходи тих, хто працює сфері послуг: у готельно-ресторанному бізнесі, закладах культури та мистецтва, освіти. Однак при порівняно меншій вплив надіяльність у сфері будівництва та бробної промисловості саме зниження доходів у цих видах діяльності матиме визначальний вплив через значну кількість залучених у них мігрантів.

Понад дві третини мігрантів щороку здійснюють перекази до України в середньому на суму 4 800 доларів США. Оскільки надходження від грошових переказів із-за кордону становлять близько 14-15 млрд доларів США, що еквівалентно 7-8% валового внутрішнього продукту (ВВП), здійснення грошових переказів є надзвичайно важливим питанням для України [86].

За останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування, особливо для економік країн, що розвиваються. Глобальна статистика свідчить, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію.

Кількість грошових переказів в Україну з-за кордону протягом 2014-2021 років постійно збільшувалася. У 2014-му надійшло 6,489 млрд. дол. США, наступного року ця сума зросла на 7,2%, а у 2016 році вона становила 7,535 млрд дол. США (+8,3%). Найбільше зростання сум переказів було у 2017 році, коли в Україну надійшло 9,287 млрд. дол. США, що майже на чверть більше, ніж у 2016 році. У 2018 році грошові перекази становили 11,111 млрд дол. США (+19,6%), у 2019 -збільшилися до 11,921 млрд. дол. США [65].

В Україні, за даними Національного банку України (НБУ), у 2020 році обсяг грошових переказів трудових мігрантів збільшився на 1,7% або 59 млн. дол. США

до 11,98 млрд. дол. США проти 11,921 млрд. дол. США у 2019 році (як офіційними так і неформальними каналами). Протягом 2021 року в Україну переказали 14,019 млн. дол. США, що на 2,039 млрд. дол. США більше, ніж протягом минулого року (11,98 млрд. дол. США), [65], (рис. 2.13.):

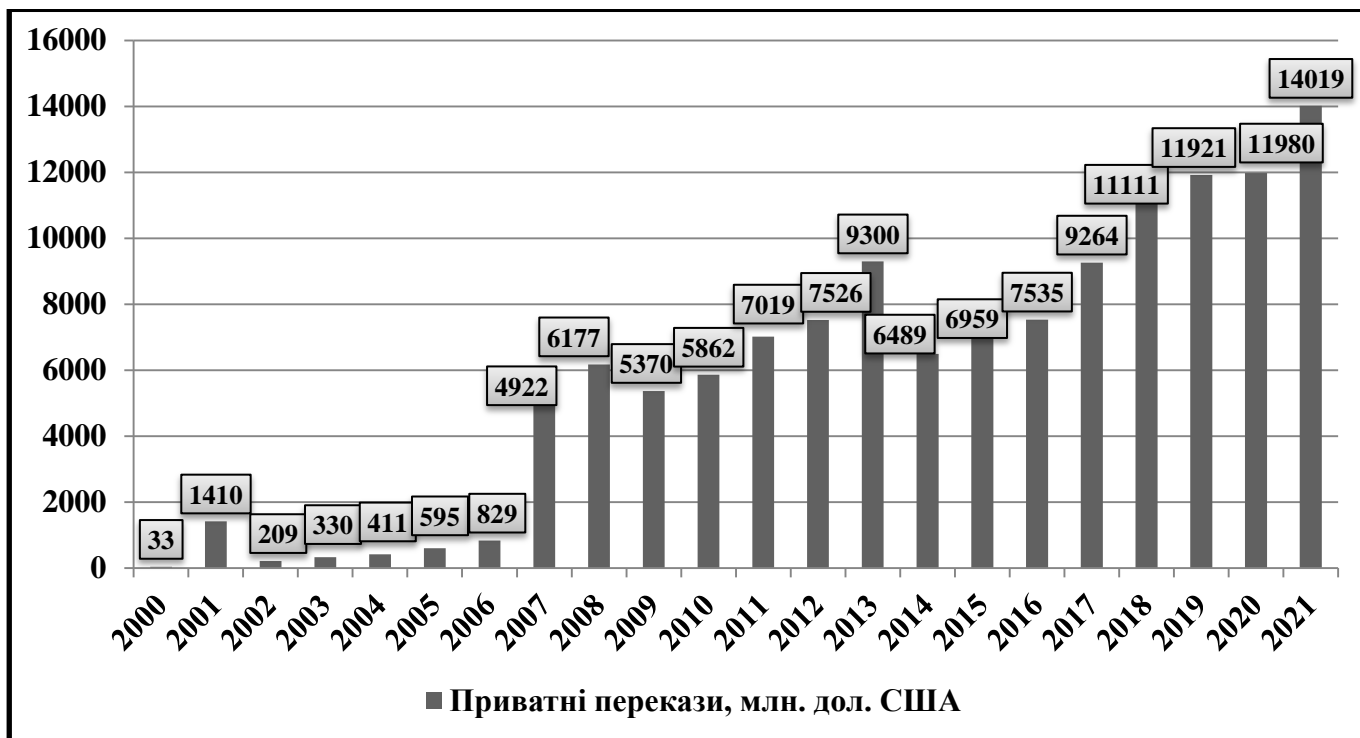

Рис. 2.13. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну в період 2000-2021рр., (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Варто зазначити, що різкий стрибок у зростанні грошових переказів стається саме у роки кризи, особливо, 2008 та 2014 року, які стали визначними для економіки України. На відміну від 2008-2009 років, коли одразу після ривка відбувся спад, після Революції Гідності 2014 року спад наступив лише у 2019 році і лише через зростання загального розміру ВВП від якого рахується відсоток, адже у реальних значеннях це становило 11 111 млн. дол. США та 11 921 млн. дол. США відповідно для 2018 і 2019 років. Відбулося подвоєння відсотку грошових переказів від ВВП у 2015 році порівняно з більш-менш стабільною динамікою попередніх років.

Через пандемію коронавірусу і закриті кордони, у жовтні 2020 року Нацбанком прогнозувалося скорочення ВВП на рівні 6%, але спостерігаємо значне зростання в отриманих переказах з-закордону. Позитивною ознакою є показник 2019 року. Хоча кількість отриманих грошових переказів мігрантів продовжила зростати, відсоток від ВВП знизився у порівнянні з 2018 роком на 0,7% (рис. 2.14.):

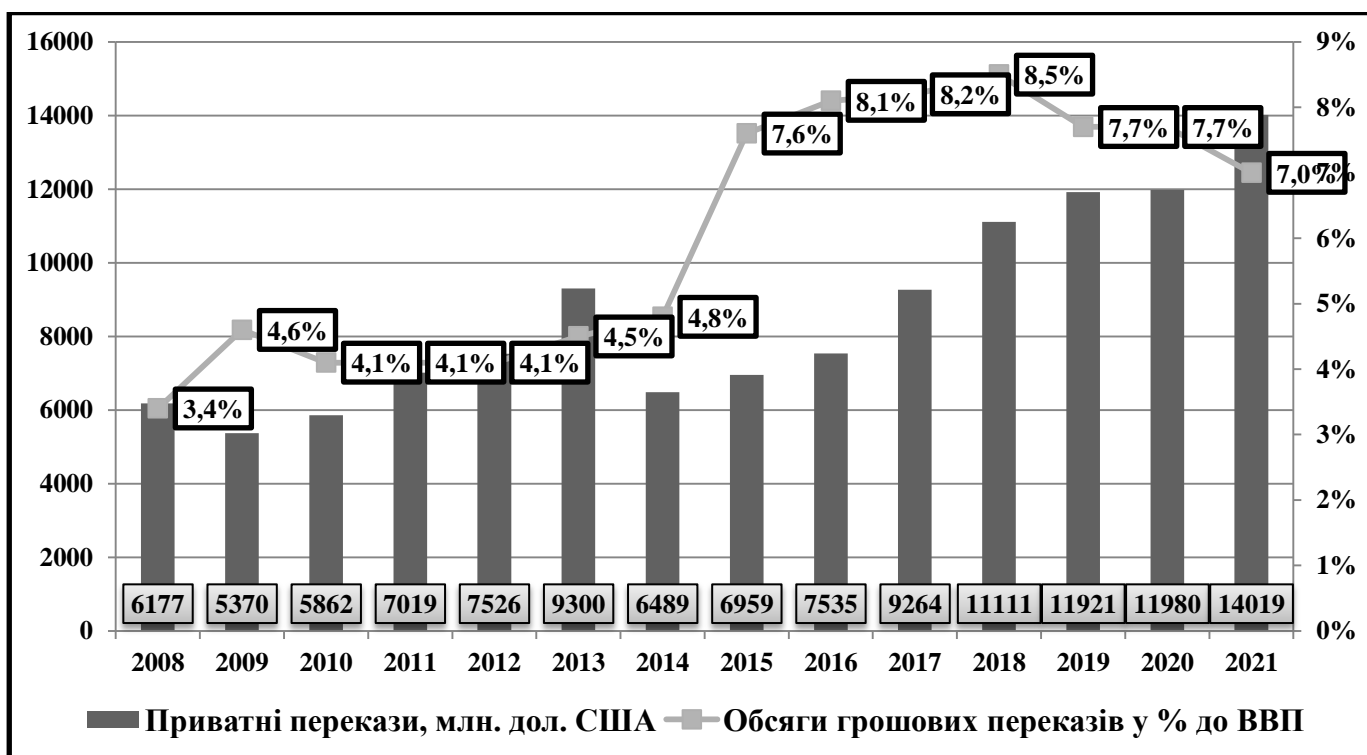

Рис. 2.14. Обсяги приватних грошових переказів в Україну в 2008-2021рр., (млн. дол. США; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Грошові перекази українських заробітчанин або закордонних родичів в Україну є однією з найбільших статей надходження валюти в економіку нашої країни, а частка цих надходжень у ВВП є значною. Так, в 2008 році вона становила лише 3,4%, то в 2019 році вже 8,5%, що в 2,5 разів більше. Під впливом пандемії коронавірусу частка переказів трудових мігрантів зменшилася та у 2019-2020 роках становила 7,7% у ВВП України. Протягом 2021 року через коронавірус грошові потоки дещо змінилися та склали 7% у ВВП країни [64].

Україна, як відомо, посідає помітне місце в світовій міграційній системі передовсім як країна походження численних мігрантів, отримує завдяки цьому значні суми приватних трансфертів з-за кордону. Українські заробітчани залишаються найбільшими інвесторами в економіку України. Як було зазначено раніше, в світовій тенденції для багатьох країн грошові перекази емігрантів займають друге місце за величиною після прямих іноземних інвестицій, проте у випадку України останнім часом величина грошових потоків емігрантів набагато перевищує суму прямих іноземних інвестицій [64], (рис. 2.15.):

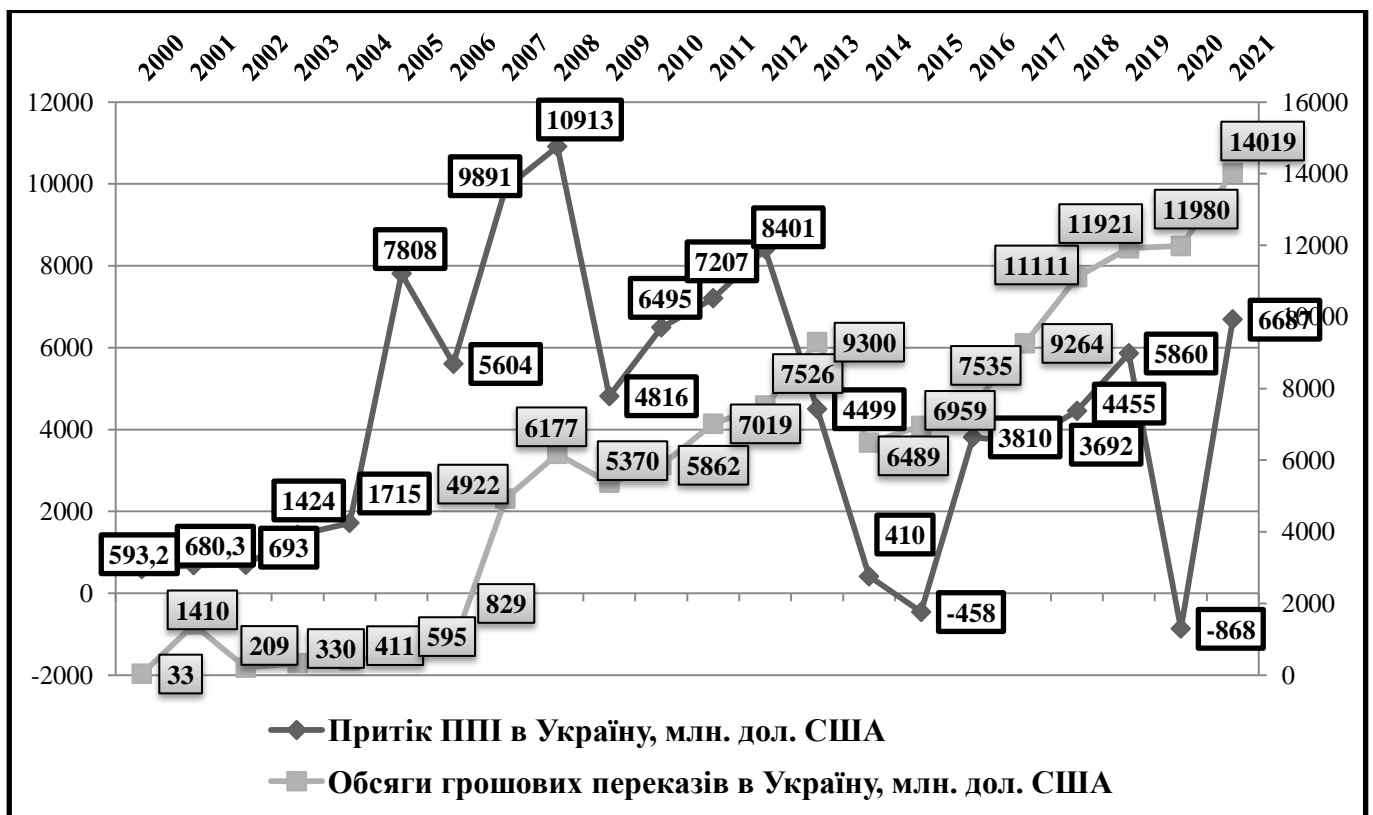

Рис. 2.15. Порівняльна динаміка притоку ПІІ та обсягів грошових переказів мігрантів в Україну в період 2000-2021рр., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Середній приплив грошових переказів в Україну з 2014 року був більш ніж удвічі вищим за приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж у чотири рази - за приплив портфельного капіталу, та більш ніж у вісім разів вищий за приплив офіційної фінансової допомоги на розвиток. Більше того, хоча приплив прямих та

портфельних іноземних інвестицій був дуже мінливим і різко зменшився у 2014-2015 рр. та нещодавно у 2020 році після коронакризи, грошові перекази мігрантів залишались надзвичайно стабільними.

За даними Національного банку України обсяг приватних грошових переказів в Україну в 2014 році становив 6,489 млрд. дол. США, що на 24% менше від показника за 2013 рік. Незважаючи на різке падіння надходження приватних переказів, заробітчани дають економіці України більше, ніж іноземні інвестори. За даними Державної служби статистики України, 2014 року іноземними інвесторами вкладено в економіку України 410 млн. дол. США прямих інвестицій [64].

На наведеному графіку видно, що прямі іноземні інвестиції в Україну мали різку тенденцію до зниження з 11 до 4 млрд дол. США у 2008 році внаслідок світової фінансової кризи, та з 8 до 1 млрд дол. США у 2013-2014 роках, що пов'язано з економічною кризою та політичними подіями, що відбувались в Україні в цей період.

Проте з графіку видно, що грошові перекази емігрантів є більш стійкими до економічних зрушень, що свідчить про те, що вони є більш стабільним джерелом фінансових надходжень, і в перспективі можуть стати більш надійним інструментом для підтримки домогосподарств, та для залучення їх у якості інвестицій. З 2005 по 2021 рік річна сума грошових переказів мігрантів зростала майже стабільно і збільшилась з 2 млрд. дол. США до 15 млрд. дол. США

Світові дослідження показують, що грошові перекази мігрантів у країни з низьким рівнем доходу займають більшу частку у ВВП, ніж частка імпорту, і є також більшими за частку грошових переказів від ВВП для країн із середнім доходом. В Україні вхідні потоки грошових переказів є в декілька разів більшими за вихідні, що може свідчити про те, що українські іммігранти не відправляють кошти за кордон, або їх менша кількість порівняно з кількістю емігрантів.

НБУ визначає, що здійснення переказів мігрантів може бути як офіційним (міжнародні системи грошових переказів, банки, пошта), так і неофіційними шляхами (передача з рук в руки між домогосподарствами).

За оцінками Національного банку України (НБУ), обсяг приватних грошових переказів в Україні за 2021 рік становив 14,019 млрд. дол. США (за 2020 рік - 11,98 млрд. дол. США). При цьому офіційними каналами були здійснені приватні перекази на 8,134 млрд. дол. США (у 2020 році - 7,409 млрд. дол. США), а неформальними - 5,885 млрд. дол. США (у 2020 році - 4,571 млрд. дол. США), [65], (рис. 2.16.):

Рис. 2.16. Розподіл обсягів грошових переказів із-закордону за каналами надходження у 2008-2021рр., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України (НБУ).

До позитивного тренду 2020 року слід віднести поступове скорочення обсягів надходжень приватних переказів мігрантів через неформальні канали порівняно з 2019 роком - з 5881 до 4571 млн. дол. США та суттєве зростання обсягів переказів через офіційні канали - з 6040 до 7409 млн. дол. США. Але в 2021 обсяг через неформальні канали знову відновився до рівня 2019 року, а от через офіційні канали простежується стабільне зростання до 8134 млн. дол. США.

Обсяги переказів в Україну в 2021 році через банківську систему зросли на 11%, а обсяги надходження коштів із-за кордону, здійснені з використанням систем переказу коштів зросли на 26%. Обсяги коштів, що надійшли в країну неформальними каналами (шляхом передавання готівки або матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого), за оцінками Національного банку України, у 2020 році становили понад 4 млн дол. США.

Серед мігрантів банківські перекази та перекази через МПС є другим та третіми за популярністю варіантами переказу коштів (після перевезення готівки, у тому числі в натуральній формі та неофіційними каналами). Такі канали переказів є безпечними, проте існує ймовірність допущення помилки при введенні номера банківського рахунку.

Щодо перевезення готівки, є високий рівень ризику, жодних гарантій і можливостей відстеження. Проте, майже половина від загального обсягу грошових переказів до України здійснюється шляхом перевезення готівки (у тому числі в натуральній формі та неофіційними каналами). Кожен канал переказу має власний механізм та специфічні особливості [93].

Відзначимо, що не всі грошові перекази роблять українці, що працюють за кордоном, частина валюти надходить в Україну через приватні трансферти. Якщо порівняти дані за 2019 рік, то у 2020 році надходження збільшилися на 461 млн. дол. США (з 3,014 млрд. дол. США до 3,475 млрд дол. США). А в 2021 році ще зросли до 4,469 млрд. дол. США, що на 0,994 млрд. дол. США більше попереднього року, тобто майже на один млрд. дол. США (див. Рис. 2.17.).

Із загальної суми переказів оплата праці за кордоном (без податків та витрат мігрантів у країні перебування) знизилася - з 8,907 в 2019 році до 8,505 млрд дол. США в 2020 році, що на 402 млн. дол. США більше. В 2021 році чиста оплата праці становила більше на 1,045 млрд дол. США а порівнянні з пандемічним 2020 роком.

За останні десять років питання міграції привертає все більше уваги та набуває дедалі вагомішого значення для України.

За рейтингом Світового банку, Україна є п'ятим за розміром постачальником трудових мігрантів у світі та першим - серед країн Центральної та Східної Європи.

Загалом Україна вважається найбільшим постачальником трудових мігрантів у Європі. Майже 25% економічно активного населення країни тимчасово чи постійно працює за кордоном [80].

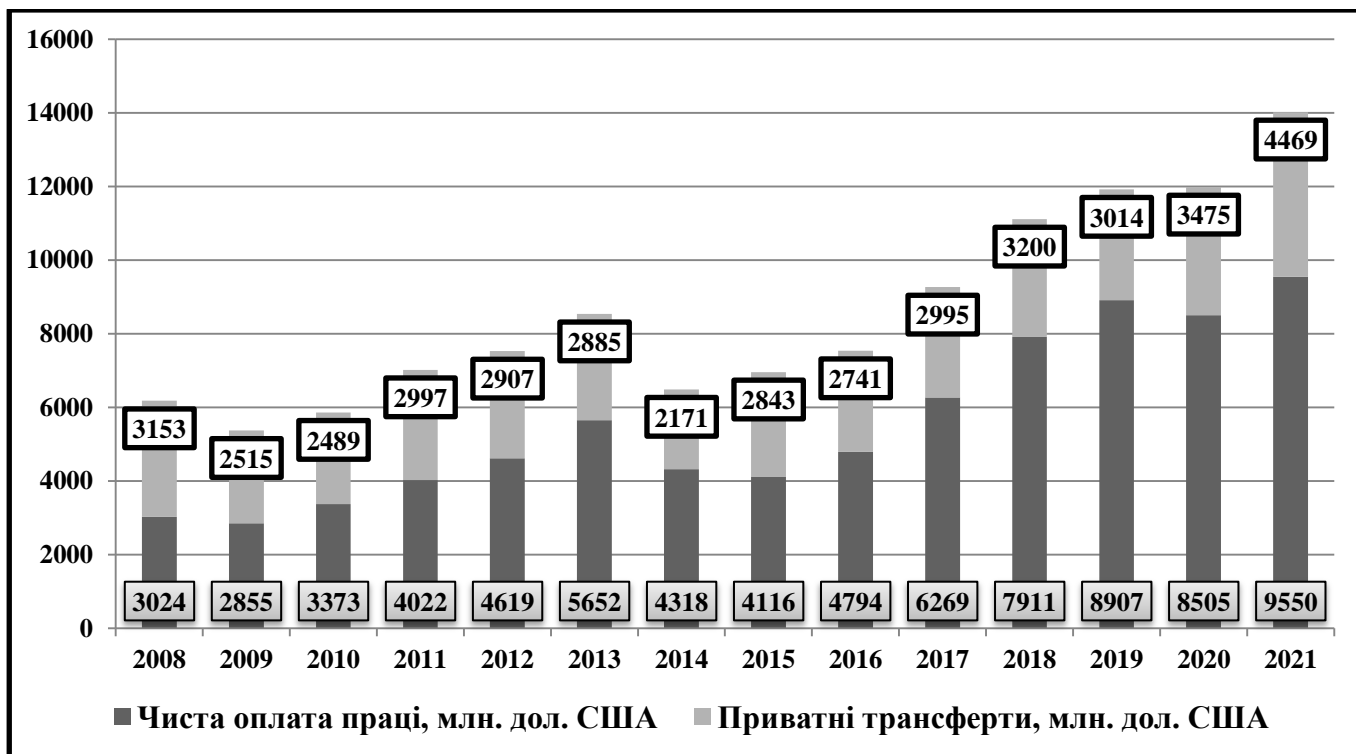

Рис. 2.17. Розподіл обсягів грошових переказів із-закордону за головними категоріями у 2008-2021рр., (млн дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Найбільші обсяги грошових переказів в Україну в 2021 році надходили із семи країн світу: Польщі, США, Сполученого Королівства, Чехії, росії, Німеччини та Італії (у 2021 році частка цих країн становила 70,5% або 9,878 млрд. дол. США). З країн ЄС у 2021 році надійшло 8,602 млрд. дол. США, що на 30% більше, ніж у попередньому році (61,4% від загального обсягу грошових переказів в Україну), (див. Табл. 2.8), [64]. Трьома найпопулярнішими країнами призначення переказів для трудових мігрантів з України є Польща, Німеччина та Чехія.

Зазначимо, що простежується поступове перенаправлення українських мігрантів зі сходу на захід. Наприклад, спадна динаміка для росії з 26% у 2015 і до

5,5% в 2021 році. Причиною цього стали не тільки обмеження в'їзду до країни, але й падіння курсу рубля, через що заробітна плата не стала настільки конкурентною як була до цього (зменшення в 2 рази), [64].

Таблиця 2.8

Розподіл обсягів приватних грошових переказів в Україну за основними країнами та неофіційними каналами надходження в 2015-2021рр., (млн. дол. США)

№	Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1.	Польща	1329	1991	3116	3649	3558	3300	4647
2.	США	516	576	679	870	984	1220	1491
3.	Сполучене Королівство	245	259	311	394	601	1013	988
4.	Чеська Республіка	314	377	435	846	1113	834	877
5.	росія	1835	1396	1292	1091	1266	863	777
6.	Німеччина	270	291	318	426	462	513	608
7.	Італія	350	412	447	492	498	475	490
8.	Кіпр	245	249	285	341	391	414	440
9.	Ізраїль	108	171	280	337	351	361	422
10.	Греція	191	179	178	191	195	195	207
Країни ЄС		3152	3995	5386	6756	7127	6822	8602
Всього		6959	7535	9264	11111	11921	11980	14019

Примітка. Складено автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Примітка 1: дані розраховано на підставі банківської звітності про фінансові операції з нерезидентами України та про перекази, що здійснено з використанням міжнародних систем переказу коштів, та враховують обсяги коштів, які надійшли в Україну неформальними каналами.

Польща зайняла місце росії і вже шостий рік поспіль займає лідируючу позицію щодо обсягів приватних грошових переказів в Україну за неофіційними каналами надходження. Її частка в 2021 році становить 33,1% або третину всіх переказів в Україну.

На другому місці знаходяться США з 1,491 млрд. дол. США переказів в Україну або часткою в 10,6%. Третю позицію за неофіційними каналами надходження посідає Великобританія з часткою в 7% від загальної суми надходжень та майже 1 млрд. дол. США. Четверте місце займає Чехія з 0,877 млрд. дол. США

або часткою в 6,3%. Німеччина посіла шосту сходинку та послабила процедуру працевлаштування для українських трудових мігрантів у 2016 році, але це не принесло збільшення у відсотковому співвідношенні та її частка в 2021 році 4,3%.

В країнах з обґрунтованою економічною політикою, грошові перекази часто використовуються як інвестиції. Зміцнюючи інфраструктуру фінансового сектору та сприяючи міжнародним подорожам, країни можуть збільшити потоки грошових переказів, залучаючи кошти через офіційні канали. Велика кількість тіньових трансфертів пов'язана з тим, що транзакційні витрати на перекази коштів часто перевищують 20 % від їхньої суми, зменшення їх навіть на 5 відсоткових пунктів у світовому еквіваленті може призвести до економії в 3,5 мільярди дол. США для робітників, які пересилають гроші додому.

На рисунку 2.18. можна побачити географічну структуру грошових переказів, які надходять в Україну в 2021 році за основними країнами та неофіційними каналами надходження:

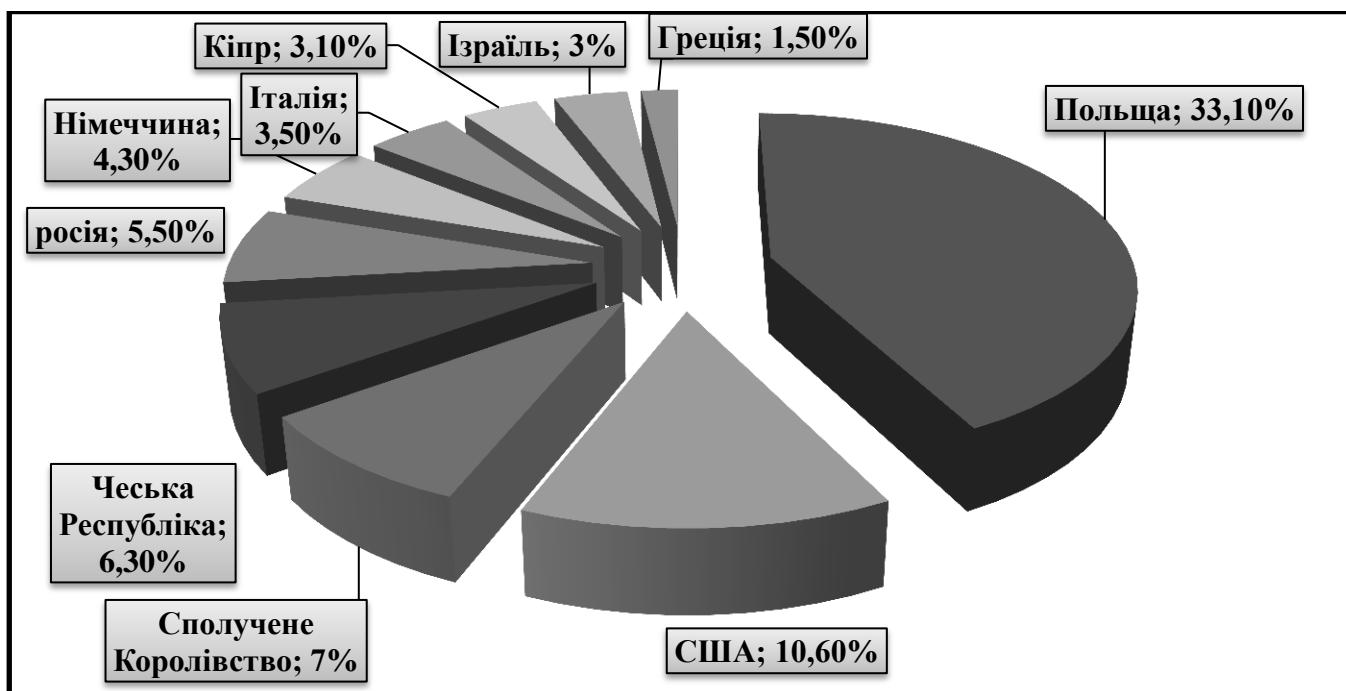

Рис. 2.18. Частка приватних грошових переказів в Україну

за основними країнами та неофіційними каналами надходження в 2021 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Щодо розподілу обсягів приватних грошових переказів в Україну за основними країнами та офіційними каналами надходження в 2021 році, то тут в п'ятірку лідерів входять: США, Сполучене Королівство, Німеччина, Кіпр та Ізраїль (табл. 2.9):

Таблиця 2.9

Розподіл обсягів приватних грошових переказів в Україну за основними країнами та офіційними каналами надходження в 2021 році, (млн. дол. США)

№	Країна	Перекази, що здійснені через банківську систем	Перекази, що здійснені через міжнародні системи переказу коштів	Усього
1.	США	893,4	598,6	1492
2.	Сполучене Королівство	867,8	119,7	987,6
3.	Німеччина	304,6	208,3	512,9
4.	Кіпр	431,7	9	440,7
5.	Ізраїль	44,3	377,7	421,9
6.	Італія	45,9	347,8	393,7
7.	Польща	168	194,3	362,3
8.	росія	61,3	205,8	267,1
9.	Греція	174,9	33,1	208
10.	Нідерланди	181,7	20,2	201,8

Примітка. Складено автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Примітка: дані розраховано на підставі банківської звітності про фінансові операції з нерезидентами України та про перекази, що здійснено з використанням міжнародних систем переказу коштів.

Країни, що розвиваються, хвилюються з приводу "відтоку мізків", хоча будь-які втрати на виробництві від еміграції кваліфікованих працівників можуть бути більш ніж компенсовані грошовими переказами та позитивними наслідками мережі на торгівлю та інвестиції. Один позитивний, хоча дещо обмежений, крок у напрямку більшої міжнародної мобільності робочої сили - це так звана пропозиція Mode-4 щодо надання послуг, що розглядаються в поточному раунді Генеральної угоди про торгівлю послугами [85].

Грошові перекази від мігрантів є значним джерелом валютних надходжень в Україну. На відміну від інших потоків капіталу грошові перекази є більш стійким джерелом валютних надходжень, на які фінансово-економічні кризи впливають значно менше. Зростання грошових переказів забезпечено збільшенням надходжень з оплати праці через постійне нарощування кількості українських трудових мігрантів та зростання їх доходів на тлі постійного підвищення кваліфікації.

Після 2014 року суттєво змінилася географічна структура країн призначення українських працівників: зменшилася частка росії та зросла країн ЄС. У результаті істотно збільшилася частка неформальних каналів як джерела надходжень переказів. За допомогою використання дзеркальної статистики дані щодо переказів було уточнено в бік підвищення [84].

Таким чином, грошові перекази - це грошові перекази або перекази в натуральній формі, які здійснюють мігранти безпосередньо сім'ям або громадам у їхніх країнах походження. Грошові перекази є стійким джерелом валютних надходжень в Україну. За відносним рівнем переказів Україна є серед лідерів у світі.

Національний банк враховував як офіційні, так і неофіційні канали надходження грошей в Україну. За допомогою неформальних каналів протягом 2021 року в Україну переказали 8,134 млрд. дол. США, що на 2,039 млрд. дол. США більше, ніж протягом минулого року (11,98 млрд. дол. США). Навіть в умовах економічної кризи, яка виникла внаслідок карантину, перекази з-за кордону зросли на 7 % у 2019 році, та збереглися на рівні в 2020 року та створили нові стимули для підтримки ситуації. У розрізі країн найбільше транскордонних переказів в Україну надходить з Польщі, США, Великобританії, Чехії, росії, Німеччини та Італії [65].

Також, варто зазначити, що середній приплив грошових переказів в Україну з 2011 року був більш ніж удвічі вищим за приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж у чотири рази - за приплив портфельного капіталу та більш ніж у вісім разів вищий за приплив офіційної фінансової допомоги на розвиток. Більше того, хоча приплив прямих та портфельних іноземних інвестицій був дуже мінливим і різко зменшився в 2014-2015рр. та нещодавно, в 2020 році, після коронакризи, грошові перекази мігрантів залишалися надзвичайно стабільними.

Висновки до розділу 2

Актуальність міграції робочої сили в наш час набуває все більшого значення, яка має як позитивні, так і негативні наслідки. Це робить необхідним виробити раціональний підхід до реалізації дій країн з регулювання міграційних потоків.

В епоху світових ринків праці попит на іноземних робітників як сировину в країнах-імпортерах праці є головним рушієм міжнародної міграції робочої сили. Однак у міжнародну трудову міграцію втягуються не лише безробітні, але й частина працездатного населення. В останньому випадку рушійним мотивом міграції виступає пошук більш вигідних умов праці. Робоча сила переміщується з країн, що мають низький рівень життя і заробітної плати, в країни з вищим рівнем. Національні відмінності заробітної плати є об'єктивною основою трудової міграції.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають. Держава приймає усі необхідні дії, аби полегшити та діджиталізувати процес отримання та надсилання грошових переказів, адже їх збільшення допомагає стимулювати внутрішнє споживання та зменшує поріг бідності в країні. З іншого боку, виникає проблема безробіття та відтоку «мізків», яка підвищує конкуренцію на ринку праці України, що у свою чергу сприяє підвищенню заробітних плат.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

3.1. Напрями стабілізації ринку праці України в умовах війни

Сучасна Україна переживає один із критичних періодів свого часу з моменту проголошення незалежності. Війна та пов'язана з нею економічна криза, загроза безробіття, інформаційні атаки через ЗМІ, які разом з економічними викликами спричиняють масовий відтік українців за кордон. Так, в уряді підраховали скільки українців виїхало за кордон від початку десятиліття. Як вказується, починаючи з 2010 року з України виїхало та не повернулося близько 5-ти мільйонів українців, що складає майже 10% населення [78] (мова про мирний період). Російська агресія значно збільшила ці цифри. Вказані тенденції свідчать про те, що дані процеси не мають підстав для зменшення відтоку молодих людей, хоча більша частина міграційних процесів (включно з останніми роками) й носила сезонний характер, проте в останні два передвоєнні роки міграційні процеси набули масового характеру.

Міграція населення загалом та міграція працівників є характерною рисою сучасного світу та проявами глобалізаційних процесів. Трудова міграція здійснює суттєвий вплив на економіку країни. Загалом держави можна поділити на три групи:

а) **країни-донори трудових мігрантів** (країни, з яких виїжджають громадяни для працевлаштування за кордоном (Індія, Пакистан, Молдова, Киргизстан, Узбекистан, Україна, Грузія тощо);

б) **країни-реципієнти трудових мігрантів** (країни, куди приїжджають працівники для працевлаштування (Норвегія, Данія, Швеція, Німеччина тощо);

в) **країни, які одночасно є і країнами-донорами, і країнами-реципієнтами** (Польща, Словаччина, Угорщина, Литва, Португалія тощо).

Ці статуси країн змінюються і є доволі динамічними та напряду залежать від міграційного законодавства (його гнучкості) й економічної успішності держави [34, с. 69].

Україна має довгу історію як країна походження, транзиту та призначення мігрантів. Це відображають численні, добре розвинені діаспори Канади, США та пострадянських країн. В результаті в період з 1990 по 2020 рік Україна систематично входила до списку топ-20 країн, пов'язаних з найбільшою кількістю мігрантів у світі за місцем народження і проживання (Департамент Організації Об'єднаних Націй з економічних та соціальних питань (DESA) 2020). У 2020 році 6,1 мільйона людей, які народилися в Україні, проживали за межами країни, тоді як в Україні проживало 5 мільйонів осіб іноземного походження (що еквівалентно 11,2% населення), [65], (рис. 3.1.):

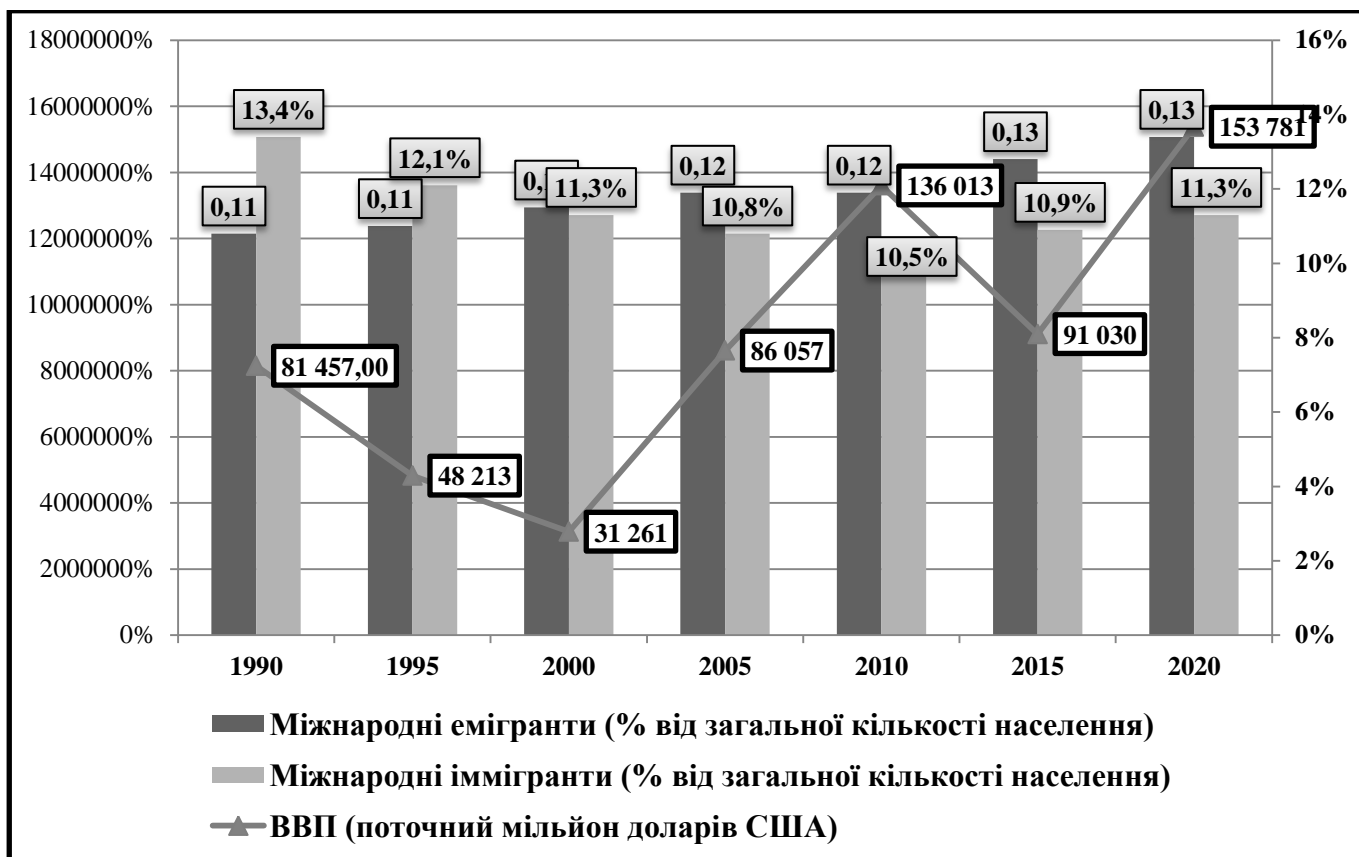

Рис. 3.1. ВВП і міграційні потоки України в період 1990-2020рр., (% від загальної чисельності населення).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Російська агресія в Україні спричинила руйнівну гуманітарну кризу, надавши поштовх найшвидшому вимушеному переміщенню населення з часів Другої світової війни. Після 24 лютого 2022 року відбувся від'їзд більш ніж 5,23 мільйона біженців, які рятувалися від бойових дій у сусідніх країнах, а саме у Польщі, Румунії, Молдові, Угорщині та Словаччині. Значна кількість біженців - понад 1,48 мільйона осіб - виїхали в інші країни [78].

Водночас через конфлікт приблизно 7,7 мільйона осіб стали внутрішньо переміщеними (станом на 17 квітня 2022 року). У цілому, за оцінками, впливу бойових дій, можливо, зазнало до 70% населення України. Крім того, 208 тис. громадян країн, які не є членами ЄС, зокрема багато працівників-мігрантів та студентів, утекли з України в сусідні країни.

Українська економіка вже сильно постраждала від агресії. Через пошкодження інфраструктури та закриття підприємств у багатьох районах країни економічна діяльність припинилася. За деякими орієнтовними оцінками, 50% підприємств закрилися, а інфраструктурні об'єкти, будівлі, дороги, мости, лікарні, школи та інші матеріальні активи загальної вартістю від 606 до 100 мільярдів дол. США були пошкоджені або зруйновані у перший місяць конфлікту.

Внаслідок закриття українського судноплавства в Чорному морі експорт зернових із країни скоротився приблизно на 90%, а загальний обсяг експорту – наполовину [79].

У результаті цих серйозних економічних наслідків ВВП України у 2022 році, як очікується, істотно знизиться, при цьому наявні оцінки різняться. У березні 2022 року МВФ оцінив утрати величиною від 25% до 35%, тоді як Всесвітній банк прогнозує втрати у 2022 році на рівні 45% ВВП. У випадку продовження затяжної кризи і розширення її масштабів 90% населення може стикнутися з бідністю або ризиком бідності, втратою 18 років соціально-економічних досягнень України та поверненням до рівня бідності, який востаннє був зафіксований у 2004 році.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України вже завдало шкоди багатьом сферам життя людини. Безсумнівно від бойових дій значно постраждав і ринок праці. Варто зауважити, що у перші тижні війни ринок праці практично

«впав», але наступні місяці показав себе, нехай не стабільно, але гнучко і пристосовувався до нових умов існування.

Згідно даних Міжнародної організації праці при ООН з початку військової агресії з боку росії 4,8 млн. українців залишилися без роботи [6]. Кількість вакансій значно скоротилась практично в усіх сферах, включаючи ІТ-сферу. Певний час люди знаходились в панічному стані, не знаючи, що усіх чекає завтра та які подальші дії здійснювати. Беручи до уваги попередній кризовий досвід спричинений пандемією COVID-19, ринок праці зіштовхнувся із новими викликами та загрозами [68].

Але після значного спаду, у березні-квітні ринок почав пристосовуватись та оживати. Війна стала поштовхом до пластичності та появи нових тенденцій у взаємостосунках між роботодавцем та потенційним кандидатом.

За даними керівника порталу Work.ua у довоєнний період на сайті було приблизно 90 тис. активних вакансій щодня, за перші дні війни цей показник впав до 6 тис, а зараз цей показник збільшується на 10% щотижня. А у травні місяці ринок зріс на 50% у порівнянні із попереднім місяцем [68].

Натомість дані порталу Rabota.ua показують, що кількість вакансій збільшується на 3-6% щотижня. Через 100 днів війни кількість вакансій досягла 23 тис. пропозицій в день, що становить 22% від довоєнного періоду. З цього ми бачимо - ринок відновлюється [70].

Значних змін на ринку праці зазнала і пріоритетність вакансій. Найбільше пропозицій щодо роботи пропонується серед торгівлі. Це зумовлено тим, що відкривається значна кількість магазинів із продуктами харчування та товарами першої необхідності. Професії продавців та касирів мали попит і в мирний час, натомість зараз пропозиції роботи в роздрібній торгівлі значно збільшилися та складають 42% від усіх вакансій представлених на ринку, також спостерігається попит на спеціалістів у сфері перевезень, логістики та складів (8% від усіх актуальних вакансій). Не так багато, як у мирний час, пропозицій в ІТ-секторі, лише 7% від усіх актуальних і 40% пропозицій від кількості довоєнного рівня, а ІТ-галузь варто назвати найбільш мобільною та гнучкою. В десятку сфер із

найбільшою кількістю вакансій також ввійшли: видобувна сфера, сільське господарство, сфера фінансів, медицина, фармацевтика, аптеки, продукти харчування. За різними даними в Україні зараз на одну вакансію претендує від 7 до 15 спеціалістів. Раніше потенційні працівники перебирали вакансіями, дивились чи підходять їм умови праці, заробітна плата, локація місця роботи, культура компанії. Зараз ситуація інакша - роботодавці зараз отримують неймовірно велику кількість відгуків [70].

Також змінилась і «географія» вакансій. З початком війни багато людей втратили свої домівки та робочі місця, що змусило їх переїздити в інші міста, більш віддалені від бойових дій. За офіційними даними стати вимушеними внутрішніми переселенцями довелося 7,1 млн. осіб. Тому найбільше навантаження на собі відчули переважно Західні області держави. В цей регіон також релокуються і підприємства, для ведення бізнесу в безпечних умовах. Станом на 5 квітня звернулись по дорогу із перевезенням потужностей виробництва 1417 підприємств, 178 компаній вже переміщено, а 465 передано для транспортування, 67 - вже переміщені та активно працюють [71].

Безпосередньо в стані війни переміщення населення та релокація підприємств є більш як необхідною, але враховуючи територіальну зосередженість переміщених осіб та обладнання західні регіони України зараз відчувають значне навантаження. Ще у мирний час Західні області країни виступали хабом для заробітчан для виїзду на заробітки за кордон, але ці області на той час не відчували такого економічного навантаження.

Вакансій по західній Україні загалом 31% від усіх, з них 16% пропонується у Львові та Львівській області. Наступні з них Тернопільська, Волинська та Закарпатські області (по 3% вакансій від загальної кількості на кожену область), найменше пропозицій у рівненській області - лише 1% від загальної кількості вакансій [72].

Зокрема, виділяючи серед Західних областей Львівську, як область із найбільшою кількістю вакансій, варто зауважити, що в даній області серед пропозицій роботи лідирує сфера продажів - 15% від усіх вакансій. Наступні сфери

за затребуваністю - транспортна, логістика та робітничий персонал (по 12% кожна відповідно). Третьою є сфера медицини та фармацевтики, що складає 11% від усіх актуальних пропозицій. Серед пропозицій роботодавців найпопулярнішими є наступні професії: менеджер з продажів, продавці-консультанти, комірники, водії навантажувача, водії, приймальники товарів, електромонтери, автослюсарі, фармацевти, медичні представники та ін. [83].

Однак, незважаючи на позитивні тенденції розвитку ринку праці після 100 днів війни, варто зазначити, що якісне його функціонування в існуючих умовах воєнних дій супроводжує за собою ряд можливих загроз:

- **зростання рівня безробіття.** За даними державної служби зайнятості, станом на квітень місяць на 25 326 вакансій претендувало 283 356 безробітних [84]. І ці дані є достатньо поверхневими, адже значна кількість бізнесу згорнула свою діяльність, а працівники не зареєструвалися офіційно як безробітні та здійснюють пошук роботи самостійно;

- **зменшення платоспроможності населення.** Наслідком цього стане зменшення попиту на ряд товарів та послуг, які були доступними у мирний час. Населення намагається дозволити собі базові необхідні продукти та речі. Як наслідок, будемо спостерігати закриття частини малого та середнього бізнесу, так як через брак виручки, власники будуть неспроможні закупляти сировину, оплачувати оренду, комунальні послуги та виплачувати заробітні плати. Це зумовить і ліквідацію робочих місць за збільшення безробітного населення;

- **міграція населення та міграція робочих спеціальностей** спричинить в окремих регіонах (зокрема областях західної України) збільшення конкуренції на одне вакантне місце, що спричинить обмежену кількість робочих місць. Міграція представників робітничих професій завдасть значного удару по ринку праці України. Ще у мирний час, Україну покинуло 5,5-6 млн. працездатних осіб, а з початку повномасштабної війни країну покинуло 4,2 млн. осіб [85]. Під час воєнних дій виїхали переважно жінки та діти, але якщо за кордоном вдалось влаштуватись на роботу і мати можливість себе забезпечити, особливо, якщо в Україні не залишилось житла, ця частка біженців не повернеться назад;

- **збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру** зумовлено неможливістю влаштуватись на роботу, щоб забезпечити свою життєдіяльність. Переважно це стосується вимушено переміщених осіб та осіб, котрі проживають у зоні бойових дій та потребують соціальної підтримки від держави. Окрім того, вимушені переселенці мають сім'ї, діти потребують місць у навчальних закладах;

- **релокація підприємств за кордон.** Насамперед це втрата надходжень до державного бюджету, втрата робочих місць та втрата провідних фахівців. Вже сьогодні низка країн ЄС спростила умови реєстрації та ведення бізнесу для іноземних підприємств, надала спрощену можливість працевлаштування переселенцям із забезпеченням їх безкоштовним медичним обслуговуванням та навчанням дітей, зокрема такі умови надали Польща та Німеччина.

Вплив фактору тимчасово та внутрішньо переміщених працівників на ринок праці. До міст центральної України, в тому числі маленьких, масово виїхали переселенці з Харківської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської областей. Багато хто з них залишився без грошей, тому шукає хоч якусь роботу. Але в невеликих населених пунктах вакансій на таку кількість людей не вистачає, наслідком стає зростання локального безробіття [78].

Такий самий дисбаланс через міграцію українців до Європи та мобілізацію чоловіків. Біженцями та переселенцями стали не лише наймані працівники, а й багато представників малого та середнього бізнесу. Так, у країни ЄС виїхало багато фахівців сфери послуг - перукарі, косметологи, майстри манікюру та ін. Причому дехто вже відкриває власний бізнес в країнах перебування. В регіонах України, де відбуваються активні бойові дії (на відміну від регіонів в яких бойові дії не здійснюються, і бізнес відновив свою роботу майже на довоєнному рівні) зокрема в Харківській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях малий і середній бізнес більшою мірою не працює, і чи відкриється знову - поки що неясно.

З сучасною хвилею біженців більш всього країна втратила жінок-підприємців. Для багатьох секторів це буде велика втрата. На жаль, наразі відсутні данні та дослідження стосовно чисельності жінок-підприємців, які тимчасово виїхали з країни, тікаючи від бойових дій. Проте, за результати опитування, що проводилося

соціологічною службою Центру Разумкова на пунктах пропуску через державний кордон України у Закарпатській області (пункти пропуску Ужгород, Малий Березний та Чоп (Тиса) можна скласти певний портрет українського біженця.

Певний портрет українського біженця.

Так, переважна більшість біженців (83%) - це жінки, чоловіки становлять лише 17%. Найбільшу групу біженців становлять жінки від 30 до 39 років (37%), 26% - ті, кому від 40 до 49 років, тобто люди активного, працездатного віку. Вийшли за кордон жінки переважно з вищою або незакінченою вищою освітою (76%), 18% - із середньою спеціальною освітою, і лише 6% - із загальною середньою освітою [70], (рис. 3.2.):

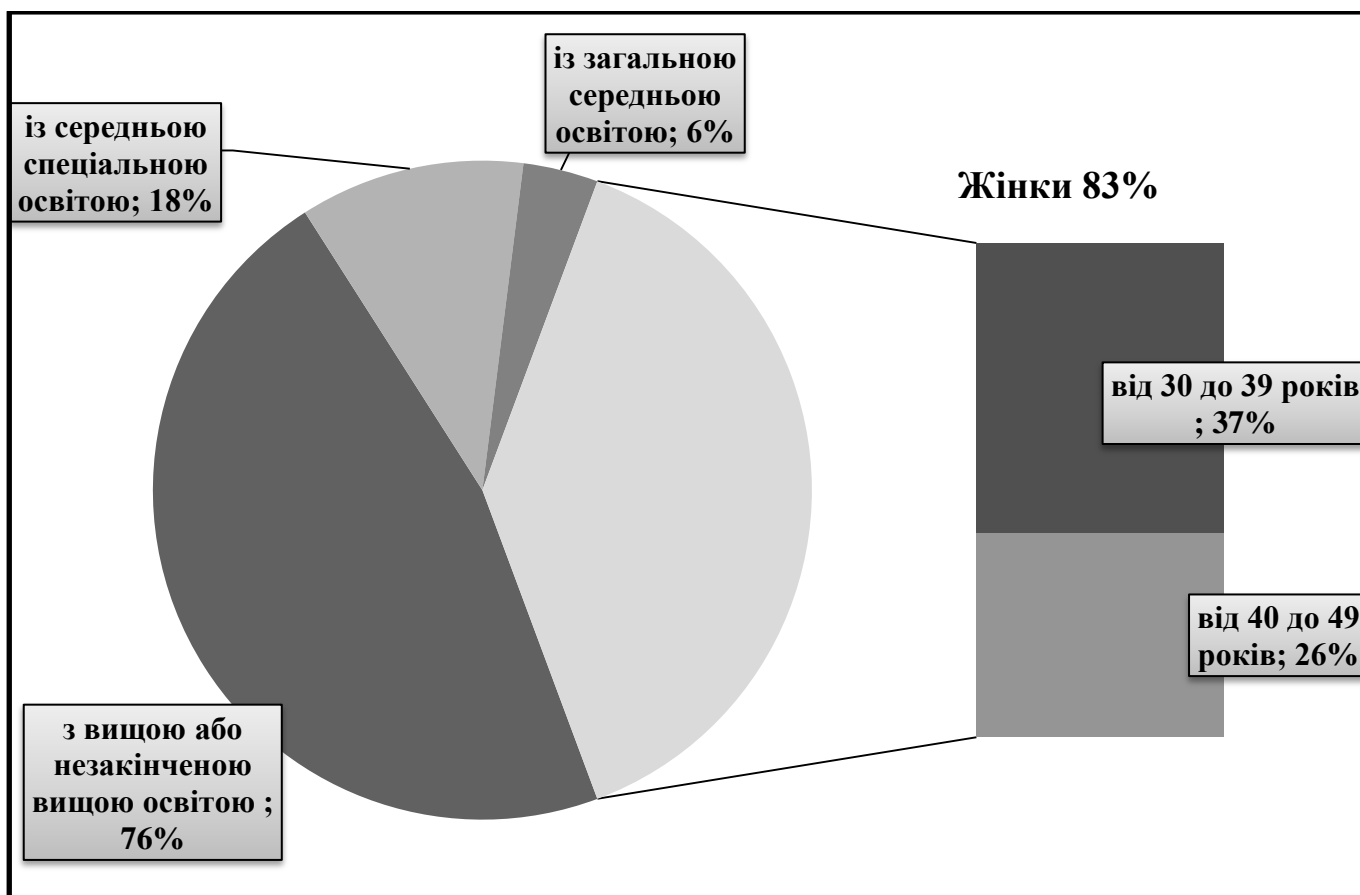

Рис. 3.2. Портрет українського біженця за віком та рівнем освіти, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Центра Разумкова.

Найбільш представленими соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (26%), підприємці (20%) та кваліфіковані робітники (17%), (рис. 3.3.):

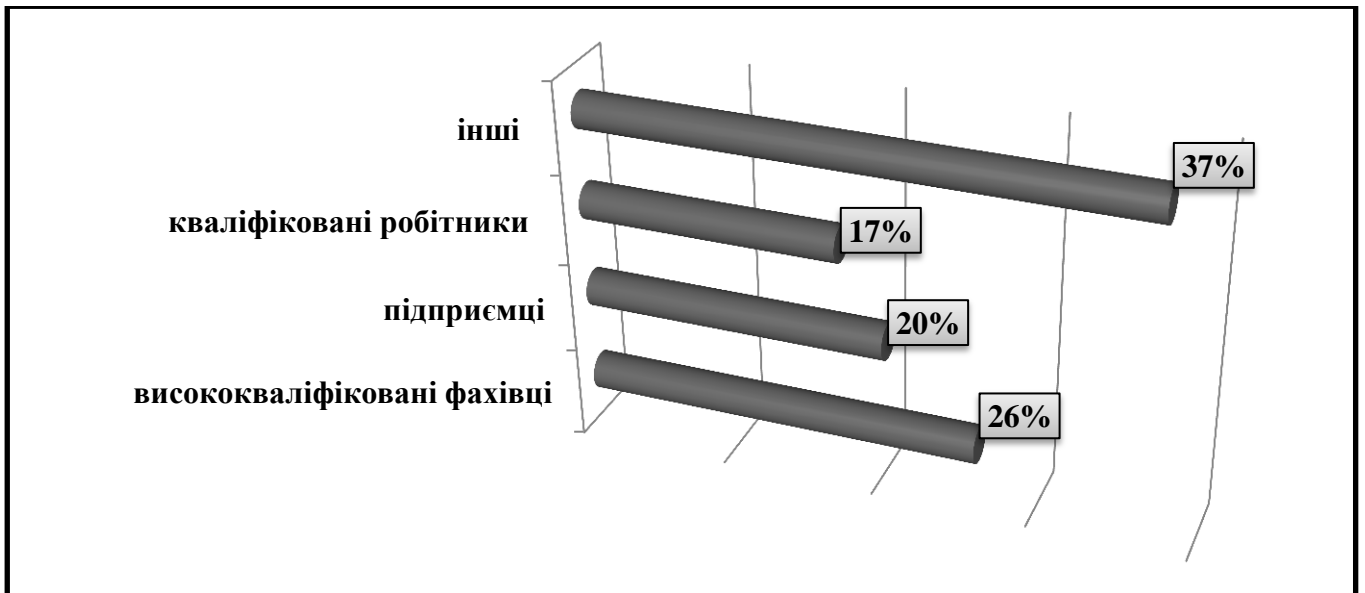

Рис. 3.3. Портрет українського біженця за професійною кваліфікацією, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Центра Разумкова.

Більше половини тих, хто виїжджав за кордон у зв'язку з воєнними діями - жителі Сходу та Півдня країни (51,5%), найбільше серед східних областей представлена Харківська - (19%), 45% - жителі центральних областей (у т.ч. 31% - жителі Києва та Київської області), і лише 4% - жителі західних областей, (рис. 3.4.):

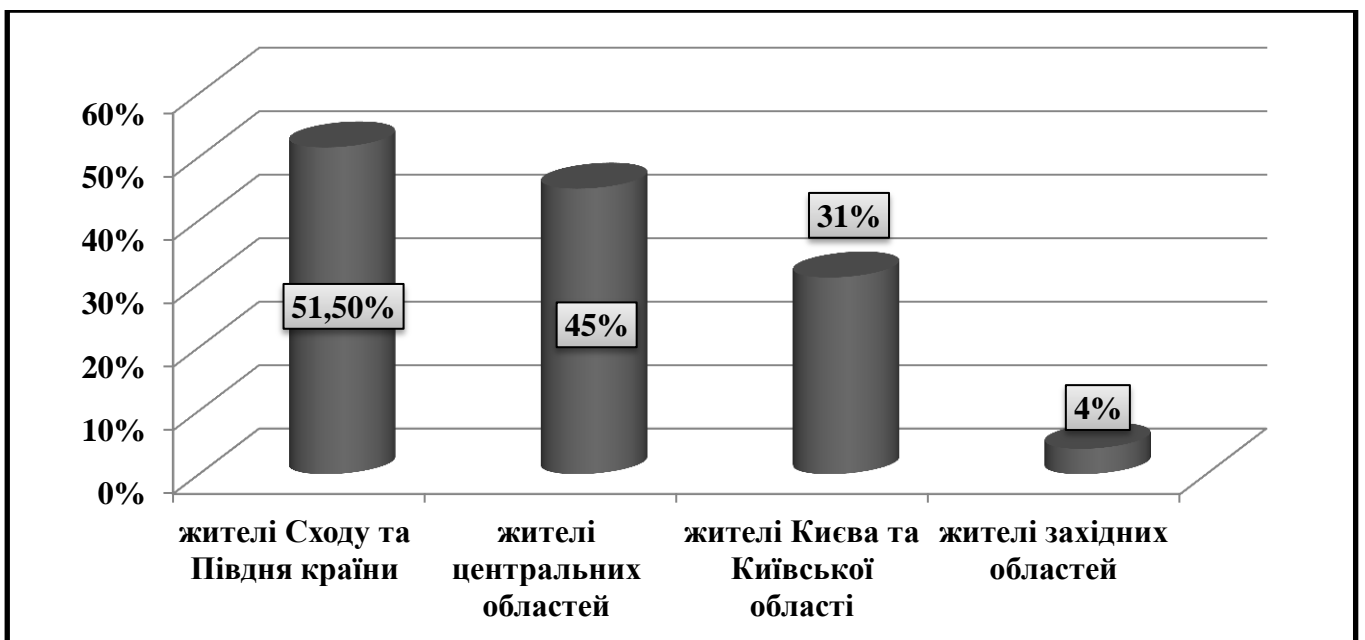

Рис. 3.4. Портрет українського біженця за регіональною характеристикою, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Центра Разумкова.

Війна підвищила ризики та невизначеності, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва, у т.ч. робочої сили, призвівши до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Проблеми в економіці у поєднанні зі значними внутрішніми переміщеннями та потоками біженців, призводять до масштабних втрат у сфері зайнятості та доходів. **Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, у т.ч. по відношенню до молоді, поширення бідності** - серед головних негативних соціальних наслідків війни [87].

Механізми та регуляторні інструменти відбудови ринку праці [70]:

1. Збільшення рівня зайнятості має стати центральним питанням повоєнної відбудови, реінтеграції та процесів повернення до умов миру. Політичний діалог має охоплювати поточні та довгострокові потреби ринку праці, необхідна інтегрована програма, спрямована на забезпечення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, підтримку соціального забезпечення тощо.

2. У післявоєнний період економіка потребуватиме глибокої «реконструкції» за довоєнний, з точки зору економічного розвитку. Значна втрата робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Зменшення рівня безробіття та стабілізація на ринку праці має стати ключовим у порядку денному державної політики.

3. Процес відновлення та реструктуризації вимагатиме перерозподілу робочої сили між секторами економіки, що дозволить підвищити рівень її продуктивності. З метою вирішення проблем безробіття та надлишкової робочої сили, що склалася в окремих регіонах країни, необхідною є розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки.

4. Створення робочих місць є ключовим фактором для реінтеграції різних груп населення, які постраждали від війни. Це сприятиме розвитку економіки, підвищуючи купівельну спроможність населення, та є надійним інструментом подолання бідності.

5. Розробка спеціальної Державної програми відновлення економіки, зокрема відновлення інфраструктури, передусім соціального спрямування, та житлового фонду, зокрема залучення іноземних інвестицій для забезпечення житлом постраждалих громадян, особливо у регіонах Східної України.

6. Держава має сприяти вирішенню безпосередніх проблем вразливих верств населення, які не можуть займатися економічною діяльністю через вік, фізичні вади або з інших причини. Мова йде про забезпечення харчуванням, питною водою, освітою, медициною, житлом. З початком війни велика частина населення стикнулася з серйозною проблемою нездатності купувати продукти харчування та різноманітні товари широкого вжитку. Сама доступність товарів не є виходом, якщо люди не мають достатньої купівельної спроможності, за винятком їх безкоштовного розповсюдження.

Таким чином, низькі зарплати, високе безробіття і невпевненість у тому, що хороші робочі місця з'являться найближчим часом, спровокували підйом трудової міграції, що, своєю чергою, веде до втрати молодого населення і перетворює демографічну кризу на незворотний процес. Позитивними соціально-економічними наслідками трудової міграції українців є наповнення бюджету за рахунок переказу грошових коштів заробітчан; поліпшення добробуту вітчизняних домогосподарств, члени яких працюють за кордоном; розвиток бізнесу, який започатковують заробітчани в Україні, маючи стартовий капітал.

Європейські країни розробляють різні механізми симулювання припливу трудових мігрантів на свої ринки праці: підвищення зарплат, максимально спрощені для роботодавців процедури працевлаштування трудових мігрантів, пропонуються пільги з оплати житла, вивчення мови, легалізації документів про освіту.

В Україні має бути розроблена урядова реальна та життєздатна програма, яка б утримувала українців на батьківщині та сприяла їх поверненню з-за кордону. Слід підтримувати та фіксувати зв'язки з тими, хто виїхав, заохочувати підприємницьку діяльність, розвивати спільні проекти з країнами, де працюють на постійній основі наші інтелектуальні мігранти; вести державну політику, яка зробить вигідними перекази в Україну; проводити ефективну соціальну політику.

3.2. Проблеми вдосконалення механізмів управління потоками грошових переказів в Україні

Протягом останніх десятиліть особлива увага приділяється проблемі еміграції з України, що в першу чергу викликає занепокоєння через скорочення працездатного населення, та втрату виробничого потенціалу внаслідок відтоку кваліфікованих працівників. Негативна тенденція, пов'язана з еміграцією, останнім часом поширилась і на населення 18-20 років, у зв'язку зі збільшенням квот на навчання у престижних закордонних університетах, що стимулює їхнє бажання залишитись працювати у країні-реципієнті після закінчення навчання. Таким чином, у довгостроковій перспективі відбувається так званий «відтік мізків» з України, що може означати втрату продуктивності та сповільнення економічного зростання.

З іншого боку, зростання рівня еміграції сприяє інтенсифікації зовнішніх грошових потоків, які є другим за величиною джерелом зовнішнього фінансування після прямих іноземних інвестицій, а для деяких країн, їхня величина є навіть більшою. Тому актуальним та важливим є питання співвідношення емігрантів за кордоном, яке дозволить нівелювати негативні наслідки еміграції та матиме позитивний вплив на соціально-економічне зростання.

Ще однією проблемою, яка постає при оцінці потенційних грошових потоків, є недовіра українських заробітчан до вітчизняних інституцій, у зв'язку з чим заробітки мігрантів часто використовуються неефективно, значна їх частина залишається в країнах працевлаштування, внаслідок чого українські емігранти надають перевагу інвестуванню за кордоном [72]. Відповідно виникає необхідність стимулювання грошових переказів в Україну та виведення їх із тіньових каналів. Оскільки особливо велике значення грошові перекази мають для економік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, їхнє коректне вимірювання є особливо важливим з огляду на перспективи їхнього використання.

Сьогодні у трудових міграційних процесах задіяні майже всі країни світу. У міру зростання інтенсивності руху та збільшення чисельності трудових мігрантів

зростають грошові перекази, що формують окремий складник міжнародного фінансового ринку - міграційний капітал.

Вплив трудової міграції на економічний розвиток України є неоднозначним. З одного боку, гроші, що надходять до країни від мігрантів, сприяють подоланню бідності, розвитку внутрішнього виробництва та підтримують платіжний баланс. А з іншого - відтік працівників за кордон зменшує пропозицію на внутрішньому ринку робочої сили, а також створює ризики для стабільного функціонування системи соціального забезпечення. Крім того, трудова міграція приводить до втрати кваліфікації, оскільки особи з високим рівнем професійної підготовки здебільшого виконують за кордоном малокваліфіковану роботу.

За даними останнього аналітичного огляду Світового банку (СБ) «Міграція та розвиток», опублікованому у травні 2022 року очікується, що офіційно зареєстровані потоки грошових переказів до країн із низьким та середнім рівнем доходу цього року збільшаться на 4,2% до 630 млрд. дол. США. За прогнозами фахівців СБ, обсяг грошових переказів до України, яка є найбільшим отримувачем у регіоні Європи та Центральної Азії, у 2022 році зросте на понад 20% [61].

У травні 2022 року грошові перекази трудових мігрантів до України наздогнали довоєнний рівень. Стрімке зростання надходжень в НБУ пояснюють активним працевлаштуванням наших біженців, які вже почали підтримувати своїх грошима. За травень 2022 року до нашої країни надійшло майже 1,2 млрд. дол. США, що на 3% більше, порівнюючи з травнем минулого року (1,13 млрд. дол. США), і майже стільки, скільки Україна отримала у рамках міжнародної фінансової допомоги [65].

Національний банк враховував як офіційні, так і неофіційні канали надходження грошей в Україну. За допомогою неформальних каналів протягом періоду із січня по серпень 2022 року Україну переказали 4,647 млн дол. США, що на 3,1 мільйона доларів більше, ніж протягом такого ж періоду минулого року. Навіть в умовах економічної кризи, яка виникла внаслідок карантину, перекази з-за кордону зросли на 7 % у 2019 році, та збереглися на рівні в 2020 році та створили нові стимули для підтримки ситуації [65].

Загалом, за перші 2 квартали 2022 року до України надійшло 6,524 млрд. дол. США. Це на 7,9% менше, ніж за аналогічний період 2021 року, але більше, ніж у «ковідному» 2020 році. Такі показники цілком вписуються у загальну тенденцію динаміки грошових переказів, яку фіксують у Всесвітньому банку (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Грошові перекази в Україну в 2022 році
за шляхами перерахування щоквартально, (млн. дол. США)

2022	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	За рік
Офіційні канали:	1772	1745			3517
через коррахунки банків	174	154			328
через міжнародні платіжні системи	803	864			1667
Неформальні канали	1450	1557			3007
Надходження (усього)	3222	3302			6524

без урахування переказів, що виконуються на користь нерезидентів

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

Обсяги переказів в Україну через банківську систему зросли на 11%, а обсяги надходження коштів із-за кордону, здійснені з використанням систем переказу коштів зросли на 26%. Обсяги коштів, що надійшли в країну неформальними каналами (шляхом передавання готівки або матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого), за оцінками Національного банку України, за 2 квартали 2022 року становили понад 3 млрд дол. США [64].

Щодо динаміки грошових надходжень трудових мігрантів в Україну в 2022 році за шляхами перерахування щомісячно, то варто зазначити, що найбільше їх надходило через офіційні канали в лютому та червні, тобто до початку російської агресії та через декілька місяців в умовах війни (624 та 606 млн. дол. США). Варто відмітити, що сума цих переказів приблизно однакова через офіційні канали надходження, а от через неформальні канали вони в останні місяці досліджуваного періоду почали зростати, що пов'язано з працевлаштуванням українських біженців за кордоном (табл. 3.2):

Грошові перекази в Україну в 2022 році за шляхами
перерахування щомісячно, (млн. дол. США)

2022	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	За рік
Офіційні канали:	582	624	566	546	593	606	557	573					4647
через коррахунки банків	65	63	46	50	55	49	46	52					426
через міжнародні платіжні системи	222	272	309	268	286	310	268	234					2169
Неформальні канали	548	497	405	465	528	564	578	594					4179
Надходження (усього)	1130	1121	971	1011	1121	1170	1135	1167					8826

1, 2, 3.....12 - січень, лютий, березень.....грудень

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

Серед мігрантів банківські перекази та перекази через МПС є другим та третіми за популярністю варіантами переказу коштів (після перевезення готівки, у тому числі в натуральній формі та неофіційними каналами). Такі канали переказів є безпечними, проте існує ймовірність допущення помилки при введенні номера банківського рахунку.

Щодо перевезення готівки, є високий рівень ризику, жодних гарантій і можливостей відстеження. Проте, майже половина від загального обсягу грошових переказів до України здійснюється шляхом перевезення готівки (у тому числі в натуральній формі та неофіційними каналами). Кожен канал переказу має власний механізм та специфічні особливості.

Відмінність між «приватними трансфертами» та «оплатою праці» визначається тривалістю перебування за кордоном і наявністю резиденства країни приймання. Перекази осіб, які змінюють місце проживання на термін понад один рік, фіксуються як «приватні трансферти», а валовий дохід сезонних і тимчасових працівників, які не є резидентами країни призначення фіксується в балансі як «оплата праці» [644], (табл. 3.3):

Таблиця 3.3

Грошові перекази в Україну в 2022 році за головними
категоріями щоквартально, (млн. дол. США)

2022	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	За рік
Оплата праці	2231	2330			4561
Приватні трансферти	991	972			1963
від тих, що працюють за кордоном більше року	425	424			849
інші приватні трансферти	566	548			1114
Надходження (усього)	3222	3302			6524

без урахування переказів, що виконуються на користь нерезидентів

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

За 2 квартали 2022 року офіційні обсяги грошових переказів в Україну становили 6,524 млрд дол. США. З них 4,561 млрд дол. США надійшли як «оплата праці», тоді як перекази у формі «приватних трансфертів» становили лише 1,963 млрд дол. США [70], (табл. 3.4):

Таблиця 3.4

Грошові перекази в Україну в 2022 році за головними
категоріями щомісячно, (млн. дол. США)

2022	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	За рік
Оплата праці	796	754	681	728	792	810	805	849					6215
Приватні трансферти	334	367	290	283	329	360	330	318					2611
від тих, що працюють за кордоном більше року	151	159	115	116	150	158	153	135					1137
інші приватні трансферти	183	208	175	167	179	202	177	183					1474
Надходження (усього)	1130	1121	971	1011	1121	1170	1135	1167					8826

1, 2, 3.....12 - січень, лютий, березень.....грудень

Примітка. Складено автором за даними Національного банку України.

Зазвичай до грошових переказів мігрантів відносять трансакції, що здійснюються за допомогою банків, міжнародних платіжних систем або ж поштових офісів. Однак сьогодні банки в різних країнах світу, обчислюючи обсяги грошових переказів, також починають зважати на нові технології та альтернативні канали переказу коштів, включаючи їх до загального обсягу переказів у країну. До таких новітніх способів переказу відносять: дебетні картки для розрахунку в магазинах роздрібною торгівлі (Білорусь, Кіпр, Польща, Індонезія, Марокко, Гватемала), трансферти за допомогою мобільних операторів (Індонезія, Мексика, Філіппіни, країни Африки) і навіть купівлю мігрантами нерухомості в країні походження (Білорусь, Колумбія, Кіпр, Індонезія, Молдова, Філіппіни, Туніс), [67].

НБУ обліковує грошові перекази на основі інформації від банківських установ та міжнародних операторів переказу коштів. Дослідження каналів надходження грошових переказів в Україну показало, що найбільш поширеним способом переказування коштів є міжнародні платіжні системи. Перекази через банківську систему посідають друге місце. У 2022 році частка переказів, що надходили через міжнародні платіжні системи, склала 43 %, тоді як частка переказів, які надходили через банки, - близько 10 % [64].

При цьому, згідно з відомостями з бази даних Світового банку «Вартість грошових переказів по всьому світу», перекази до України залишаються одними з найдорожчих у світі. При середній вартості відправки 200 дол. США у 6% (станом на 4 кв 2021 року), ціна переказу до України складає:

- з Чеської Республіки - 7,1%;
- з Німеччини - 6,5%;
- з Польщі - 5,9%;
- з США - 5,2%.

Онлайн-сервіс міжнародних грошових переказів TransferGo серед країн-лідерів, звідки його клієнти переказували гроші на українські карти, називає Польщу, Чехію, Німеччину, Велику Британію та Литву. Країни, що показали тенденцію стрімкого зростання кількості трансакцій більш ніж на 100% порівняно з першим півріччям 2021 року: Чехія (255%), Словаччина (125%), Іспанія (200%),

Австрія (877%), Нідерланди (190%), Швеція (136%), Фінляндія (148%), Бельгія (119%), Туреччина (1500%). При цьому розмір середньої суми переказу суттєво знизився: якщо у 2021 році він становив близько 200 євро, то у 2022 році - 145 євро. Користувачі сервісу тепер переказують менші суми, але частіше.

За ініціативи Європейської Комісії 27 вересня 2022 року у Брюсселі (Бельгія) підписано Спільну заяву надавачів послуг з переказу коштів в Україну.

Головна мета цього документа - розширити можливості для здійснення доступних та прозорих переказів коштів на підтримку українців та України. Зокрема, йдеться про:

- подальше сприяння наданню послуг з переказу коштів і зниженню комісій за них до цільового показника у 3% (встановленого в Цілях сталого розвитку і Дорожній карті групи країн G20 щодо транскордонних платежів);
- зниження загальних розмірів комісій за переказ коштів принаймні на час агресії росії проти України як у односторонньому, так і у двосторонньому порядку;
- розкриття загальних розмірів комісій за переказ коштів, зокрема комісій, що застосовуються до обмінних курсів євро або гривні, встановлених ЄЦБ та Національним банком України;
- спрямування зусиль на збереження доступності послуг з переказу коштів через мережу агентів та подальша їх цифровізація.

Підписантами Спільної заяви стали керівники платіжних організацій міжнародних платіжних систем та їх учасників, що здійснюють, зокрема, діяльність на території ЄС та України: Visa, Mastercard, Wise, Ria Money Transfer, Extranbanca, Small World, TransferGo, АТ КБ "ПриватБанк", АТ "Ощадбанк", АТ АБ "УКРГАЗБАНК", АТ "Райффайзен Банк", АТ "ПУМБ", АТ "А-БАНК", ТОВ "НоваПей", ПАТ "Укрпошта", ПрАТ "УФГ".

Вони зобов'язалися сприяти наданню конкурентоспроможних послуг з переказу коштів як українській діаспорі та вимушеним переселенцям з України, які залишили свої домівки, рятуючись від війни за кордоном, так і кожному, хто бажає підтримати українців та переказати кошти в Україну. Зниження вартості грошових

переказів в Україну забезпечить значну економію коштів для відправників та стане ефективним внеском у розширення допомоги українському народу.

Загалом, за попередніми оцінками Національного банку, за січень - липень 2022 року в Україну було переказано 6,524 млрд дол. США, що на 5,7% більше, ніж за аналогічний період минулого «довоєнного» року. Варто зазначити, що стрімке зростання грошових переказів відбулося за рахунок біженців. Тобто, частина українців, які виїхали за кордон, рятуючись від війни, вже знайшли роботу і тепер активно пересилають додому зароблені кошти. Адже у багатьох біженців залишилися в Україні рідні, які потребують допомоги. Чимало біженців змушені надсилати гроші на Батьківщину, аби обслуговувати кредити.

За даними ООН, із 24 лютого 2022 року за межі України виїхали 8,8 млн українців. Із них 3,3 млн вже повернулися. Тобто в інших країнах все ще перебувають 5,6 млн. громадян України. Половина з них - економічно неактивні: діти до 18 років та чоловіки і жінки старші 65 років.

В результаті проведеного аналізу можна відзначити, що грошові перекази часто мають позитивний ефект розвитку. Вони допомагають покращити освіту дітей, сприяють покращенню здоров'я, житла та добробуту сім'ї, а отже сприяють майбутньому розвитку людського капіталу. Крім того, вони часто полегшують труднощі бідності, підтримуючи сімейний бюджет [87].

На даний час відсутні адекватні умови, які б давали змогу українським трудовим мігрантам безпечно й ефективно заощаджувати гроші або інвестувати в Україні. Для скеровування заробітків заробітчани в інвестиції та збільшення потоку зворотньої міграції необхідна грамотна макроекономічна політика і політичний процес, який сприяє стабільності та зростанню розвитку в Україні; відкрити українським підприємствам та іншим зацікавленим сторонам доступ до довгострокового фінансування за привабливими ставками й на привабливих умовах шляхом поглиблення й розширення фінансового ринку; створення можливостей для фінансових відносин, щоб подолати теперішню недовіру українських трудових мігрантів до вітчизняних банків.

3.3. Державна політика стимулювання грошових переказів трудових мігрантів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

За таких умов та з урахуванням світового досвіду у цій сфері видається доцільним розробити та запровадити заходи, спрямовані на заохочення переказів зароблених громадянами за кордоном коштів на батьківщину, їх ефективного використання.

Зарубіжний досвід стимулювання переказів та їх ефективного використання в Україні.

Оскільки вплив переказів на розвиток країни-реципієнта великою мірою залежить від її соціально-економічної політики, детального аналізу вартий досвід зарубіжних держав щодо стимулювання припливу та використання грошових надходжень від мігрантів. Політика у цій сфері зазвичай розвивається за чотирма основними напрямками: удосконалення механізму переказів, у т.ч. спрямування переказів офіційними каналами; стимулювання переказів з метою збільшення їх

обсягів; заохочення продуктивного використання переказів; спрямування переказів в інтересах розвитку (див. Табл. 3.5).

Деякі урядові заходи адресовані безпосередньо мігрантам, інші - ширшим верствам населення, хоча й враховують наявність міграції, наприклад, спеціальні програми, що здійснюються в найбільш уражених еміграцією регіонах. Є й такі, що взагалі не торкаються мігрантів, а адресовані всьому населенню. Це загальнонаціональні реформи, насамперед стосовно розвитку підприємництва. Найдоцільнішою є не пряма, а опосередкована підтримка мігрантів, яка унеможливує звинувачення мігрантів в отриманні незаслужених привілеїв.

Таблиця 3.5

Управлінські заходи, спрямовані на підвищення віддачі від переказів

Мета	Заходи
Спрямування частини переказів на економічний розвиток	Оподаткування мігрантів Обкладення податком переказів Стимулювання добровільних внесків на добродійництво
Стимулювання збільшення величини трансфертів та їх переправлення через офіційні канали	Випуск мігрантських облігацій Дозвіл на відкриття рахунків в іноземній валюті Спеціальні рахунки для мігрантів з преміальним процентом Поширення фінансової грамотності
Стимулювання інвестування переказів	Підтримка через створення місцевих центрів обслуговування мігрантів, надання їм інформації Звільнення від податків імпорту засобів виробництва, що ввозяться мігрантами Схеми підтримки малого бізнесу - фінансової, інфраструктурної чи інноваційної Навчальні програми
Підтримка колективних переказів мігрантів	Спільне з державою фінансування проектів Створення підприємств у спільній державно-приватній власності Пропозиція привабливих цін при виконанні соціально- важливих проектів
Вплив на моделі споживання	Популяризація товарів вітчизняного виробництва Створення привабливих умов для купівлі мігрантами товарів своїм родичам на батьківщині
Убезпечення майбутніх переказів	Сприяння легальній та організованій міграції Встановлення тісних зв'язків і співпраці з діаспорами

Джерело: Складено автором за даними Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення. - К.: НІСД, 2019. - С.63.

Найпростіший шлях спрямування переказів на розвиток країни походження - контроль за цим фінансовим потоком, його оподаткування, вимога до мігрантів переказувати певні суми через національні фінансові установи. Наприклад, Єгипет зобов'язав мігрантів переказувати додому щонайменше 10 % заробітків. У В'єтнамі уряд вимагав від мігрантів, щоб 30 % заробітків вони перераховували у спеціальний державний фонд. Філіппіни в 1982 р. ухвалили рішення щодо обов'язкового переказу щонайменше 70 % доходів мігрантів через національні банки. Щоб поновити паспорт, який був чинним впродовж року, потрібно було надати підтвердження виконання цієї вимоги. Проте сума переказів під час дії зазначеного порядку ніколи не досягала 70 % заробітків філіппінців за кордоном [29, с.63].

Причини неефективного використання ТТМ у формі інвестиційних ресурсів в Україні:

1. Недостатньо ефективного регулювання міграційних процесів як на національному (зокрема, відсутність Стратегії державної міграційної політики, Закону України «Про статус трудового мігранта», Державної програми співпраці із закордонними українцями, відсутність двосторонніх угод з багатьма країнами масового перебування мігрантів - наприклад, з Італією, Угорщиною, Великобританією, Німеччиною, Францією), так і на регіональному рівнях (відсутність регіональних програм співпраці із закордонними українцями) в областях підвищеної міграційної активності, про що свідчать й результати соціологічного опитування сімей міжнародних трудових мігрантів у межах проекту Інституту відкритого суспільства (м. Будапешт).

2. Відсутність механізмів легалізації заробітної плати працюючих за кордоном та непрямих методів її оподаткування для майбутнього пенсійного забезпечення, зокрема двосторонніх угод.

3. Недоступність дешевих кредитів, які, у поєднанні з ТТМ, могли б становити стартовий капітал для започаткування власного бізнесу (середня фактична відсоткова ставка комерційних банків (у тому числі державних) за кредитами для малого і середнього бізнесу в Україні - близько 24 %, а у валюті - близько 10 %, що в сучасних умовах надто ризиковано та нерентабельно).

4. Відсутність досвіду використання українських діаспорних мереж для стимулювання інвестиційного процесу в Україні.

5. Несприятливий для малого бізнесу інвестиційний клімат.

6. Недостатність знань та підприємницьких навичок у трудових мігрантів. Порівняння характеристик мігрантів та решти населення дає підстави для висновку, що, хоча міграція й пов'язана, певним чином, з розвитком підприємництва, проте трудовим мігрантам недостатньо спеціальних знань у сфері підприємництва для започаткування власної справи.

7. Недостатня поінформованість щодо ситуації на Україні, зокрема про підприємницькі можливості й законодавчі вимоги. Зокрема, при консульствах України у межах торговельно-економічних місій в країнах призначення вітчизняних трудових мігрантів немає окремого підрозділу для роботи з фізичними особами щодо надання консультацій про можливості здійснення підприємницької діяльності в Україні.

8. Втрата соціальних зв'язків та небажання повертатися на Україну. Для прикладу, істотна кількість розлучень у відношенні до кількості зареєстрованих шлюбів протягом 1990-2010 рр. і реєстрація міжнародних шлюбів у країнах призначення є ілюстрацією небажання багатьох трудових мігрантів повертатися на Україну.

9. Недостатність інституційних змін у сфері легалізації та інвестиційного стимулювання до вкладення ТТМ. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законів щодо добровільної сплати єдиного внеску», як свідчать, зокрема, результати опитувань спільноти трудових мігрантів «Пієта» в Італії, трудові мігранти сприймають неоднозначно, а саме - рівень недовіри до держави надто високий [69].

10. Відсутність в Україні державних програм (зокрема й з використанням механізмів державно-приватного партнерства), що стимулюють співвітчизників-мігрантів вкладати кошти у бізнес-проекти, як це робиться у багатьох країнах світу.

11. Наявність тенденцій до скорочення обсягів ТТМ через: інтеграцію багатьох трудових мігрантів у суспільство країн-реципієнтів; зменшення

чисельності членів сімей трудових мігрантів в Україні через об'єктивні обставини; виїзд за кордон дітей трудових мігрантів чи створення мігрантами власних сімей за кордоном.

12. Низька мотивація мігрантів до повернення в Україну для трудової діяльності.

Стратегічні орієнтири державної політики формування механізмів залучення коштів трудових мігрантів як інвестиційного ресурсу розвитку України:

На загальнодержавному рівні необхідно:

1. Розробити та схвалити нормативно-правові документи щодо управління та регулювання МТМ, пріоритетними серед яких є Стратегія державної міграційної політики, Закон України «Про статус трудового мігранта», двосторонні угоди у сфері регулювання питань взаємного працевлаштування, соціального захисту, пенсійного забезпечення, оподаткування, взаємного визнання дипломів про освіту та регулювання потоків трансфертів міжнародних трудових мігрантів, які б передбачали певні економічні стимули у разі рееміграції та вкладення ТТМ у пріоритетні галузі економіки, відтак - участі мігрантів у інвестиційній діяльності та підвищенні ефективності соціально-економічної системи України.

2. Доопрацювати проект (включити пункти щодо фінансово-економічної, торговельної, науково-інноваційної та інвестиційної співпраці) та затвердити Державну програму співпраці із закордонними українцями.

3. Підписати двосторонні угоди з країнами перебування мігрантів (з якими такі відсутні, зокрема з Італією, Угорщиною, Великобританією, Німеччиною, Францією) з метою легалізації перебування мігрантів, врегулювання трудових та пенсійних відносин та уникнення подвійного оподаткування доходів трудових мігрантів.

4. Забезпечити механізм легалізації заробітної плати працюючих за кордоном та запровадити непрямі методи оподаткування (зокрема єдиний податок), що має на меті впорядкування пенсійного захисту.

5. Забезпечити розробку та реалізацію фінансових механізмів використання діаспорних мереж, зокрема: розробити інституційний базис щодо формування банківських програм для стимулювання відкриття депозитних рахунків мігрантів, виражених у місцевій та іноземній валютах, випуску облігацій діаспори, відкриття пайових фондів.

6. Створити при торговельно-економічних місіях консульських установ України окремі підрозділи, у компетенцію яких повинно входити надання консультаційної допомоги мігрантам щодо підприємницьких, у тому числі інвестиційних, можливостей в Україні.

На регіональному рівні:

1. Обласним та районним радам розробити програми дистанційного навчання, у тому числі за напрямом підготовки 0305 «Економіка і підприємництво», активізувати роботу центрів зайнятості щодо працевлаштування українських трудових мігрантів, у т.ч. з можливістю дистанційної праці в Україні (зокрема йдеться про представників сфери інформаційних технологій, науковців, викладачів) для збільшення їх сукупного доходу і додаткової мотивації до інвестування в Україні.

2. При виконанні програм регіонального розвитку активно залучати механізм державно-приватного партнерства, у тому числі для використання ТТМ як інвестиційного ресурсу.

3. Ініціювати створення кредитних спілок із залученням коштів трудових мігрантів (у зв'язку з цим доцільною є популяризація історичного позитивного досвіду створення таких спілок у повоєнний період у західних регіонах із залученням коштів української діаспори, у тому числі налагодження співпраці з релігійними громадами (оскільки громадяни західних областей за результатами соціологічного дослідження, що проводилося Інститутом відкритого суспільства (м. Будапешт) найбільше довіряють саме церковним, а не державним структурам) [66].

4. Розробити та розпочати реалізацію регіональних програм залучення приватних трансфертів для фінансування новостворених малих підприємств (на зразок тих, що були реалізовані «SNC-LAVALIN» (одна з найбільших інженерно-

будівельних груп світу) та Інтер-Американським банком розвитку в штатах Ідальго, Сакатекас і Халіско у Мексиці. Завдяки цьому у відповідних штатах виникли дрібні споживчі магазини, супермаркети, бензозаправки та ресторани [14]) та створити асоціації трудових мігрантів для акумулювання фінансових ресурсів.

5. Забезпечити скоординовану діяльність державних органів влади, зокрема і на місцевому рівні, з українською діаспорною мережею шляхом розробки Стратегії співпраці з діаспорною мережею, яка передбачатиме такі напрями співпраці та використання ТТМ, як: інвестиційна діяльність, формування інформаційно-освітніх мереж; інформаційна політика; формування бізнес-мережі та політики рееміграції; формування фінансових механізмів інвестування ТТМ; культурна співпраця та збереження української ідентичності за кордоном; правовий захист.

6. Реалізувати спільні інвестиційні проекти (коштом держави та з використанням ТТМ з використанням механізмів державно-приватного партнерства) у регіонах з найвищими показниками міграції та депресивності (переважно західних) у контексті створення підприємств стратегічних галузей та вирішення соціальних проблем цих регіонів.

7. Організувати регіональні центри допомоги трудовим мігрантам з України для надання юридичної і консультаційної допомоги (у тому числі для захисту їхніх прав та інформування про можливість використання ТТМ як інвестиційного ресурсу).

Таким чином, для використання позитивного потенціалу переказів необхідно створити сприятливі для цього умови. Разом з тим в Україні чіткої політики стосовно переказів не вироблено. Заробітки мігрантів часто використовуються неефективно, «витікають» у тіньову економіку. Значна їх частина залишається в країнах працевлаштування. Внаслідок недовіри до українських фінансових інститутів та української влади як гаранта власності громадян частина мігрантів робить заощадження, купує нерухомість, започатковує бізнес не на батьківщині, а в країнах перебування.

Висновки до розділу 3

Грошові перекази є стабільно зростаючим потоком капіталу, який спрямовується переважно до країн, що розвиваються. Насамперед, його слід розглядати з точки зору потужного фінансового ресурсу, який може бути використаний для ефективного розвитку домогосподарств мігрантів, стимулювання інвестиційних процесів, зростання реального сектору економіки та впровадження інновацій.

Актуальними проблемами, що потребують негайного вирішення, залишаються питання вироблення методики розрахунку обсягів надходження міграційного капіталу, а також впровадження низки заходів, що стосуються його ефективного використання. Саме з цією метою уповноваженим органам державної влади та управління варто здійснити такі заходи інформаційно-правового та організаційно-освітнього характеру:

- сформувати відповідну нормативно-правову базу, яка гарантувала б звільнення грошових переказів трудових мігрантів від оподаткування;
- НБУ забезпечити створення належної інформаційної бази, що стосувалася б чіткого виокремлення грошових переказів трудових мігрантів із загальної структури приватних трансфертів;
- на основі вивчення зарубіжного досвіду розробити і рекомендувати комерційним банкам стратегію роботи в сфері переказів трудових мігрантів (вигідні процентні ставки за депозитами, дешевші кредити на розвиток малого підприємництва тощо).

Таким чином, доходимо висновку, що грошові перекази трудових мігрантів є міграційним капіталом за своєю сутністю, а його економічна природа лежить у площині потоків трудової міграції від країн-донорів трудових мігрантів до країн-донорів капіталу. В першому випадку спостерігаємо велику пропозицію робочої сили та підвищений попит на капітал, а в другому, навпаки, - значний потенціал до вивезення капіталу та високий попит на робочу силу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, міжнародна трудова міграція - це добровільні переміщення працездатного населення з метою пошуку роботи й реалізації відповідних інтересів в іншій країні без урахування часових параметрів і ознак легальності. Серед основних рушійних сил міжнародної трудової міграції відокремлено глобальні фактори (економічні; демографічні; соціальні; політичні й інформаційні) і передумови (цивілізаційні; інституційні; інфраструктурні; функціонально-мережні). На національному рівні інтенсивність міграційних процесів визначається економічними, цивілізаційними, соціальними, демографічними, політичними, правовими, екологічними та інформаційними детермінантами.

В епоху світових ринків праці попит на іноземних робітників як сировину в країнах-імпортерах праці є головним рушієм міжнародної міграції робочої сили. Однак у міжнародну трудову міграцію втягуються не лише безробітні, але й частина працездатного населення. В останньому випадку рушійним мотивом міграції виступає пошук більш вигідних умов праці. Робоча сила переміщується з країн, що мають низький рівень життя і заробітної плати, в країни з вищим рівнем. Національні відмінності заробітної плати є об'єктивною основою трудової міграції.

Внаслідок значної інтенсифікації міжнародних міграцій перекази, що відсилаються мігрантами своїм сім'ям на батьківщині, постійно зростають і перетворилися на один з найпотужніших міжнародних фінансових потоків. Вони відіграють помітну роль у скороченні бідності, підвищенні добробуту населення країн походження мігрантів, завдяки використанню значної частки на освіту та охорону здоров'я сприяють накопиченню людського капіталу. Валютні перекази мігрантів можуть позитивно впливати на розвиток економіки країни походження, стабілізацію її фінансів, збільшення інвестицій, створення нових робочих місць та розширення виробництва. Однак, як свідчить світовий досвід, для використання потенціалу переказів необхідно створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, спрямовувати їх офіційними каналами, засобами економічної політики заохочувати

інвестиційне використання. Такі завдання, вочевидь, актуальні й для України, звідки численні громадяни виїжджають на роботу за кордон, натомість обсяги валютних надходжень від них стрімко зростають.

Україна зазнає значних людських втрат, що безпосередньо відображається на ринку праці. Навіть розглядаючи сценарій припинення бойових дій вже завтра - руйнування, котрих зазнала країна зараз вже є масштабними, тому держава потребує кардинальних реформ та програм для відновлення та відбудови країни, створення умов для повернення працездатного населення у післявоєнний час.

Незалежно від тривалості військових дій, програми відновлення необхідно розробляти негайно і на перспективу успішного економічного розвитку держави. Програми стабілізації ринку праці повинні включати в себе наступні аспекти:

- - програми із залучення мігрантів в економіку країни, вони повинні стосуватися як українців так і іноземців;
- - створення ефективних умов для самозайнятості населення, що дозволить розвантажити соціальну сферу;
- - реформування системи соціального захисту населення, поліпшення умов праці, удосконалення системи оплати праці, перегляд та зміна тарифної сітки робітничих професій та підвищення заробітних плат до середньоєвропейських;
- популяризація робітничих професій та виведення їх на рівень престижності;
- розвиток та підтримка на державному рівні високотехнологічних виробництв та сільського господарства;
- здійснення заходів щодо подолання тіньової економіки та тіньової зайнятості населення;
- створення механізмів сприятливого інвестиційного клімату в країні;
- сприяння з боку держави створенню нових робочих місць;
- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, зменшення податкового та кредитного тиску тощо;

- розширення джерел фінансової підтримки бізнесу методами надання грантів та залучення іноземних інвестицій;
- сприяння щодо розбудови індустріальних парків, розвитку інноваційних підприємств, стимулювання та підтримка стартапів, цифрової трансформації бізнесу та міжнародному партнерству тощо.

Варто зауважити, що комплекс пропонованих механізмів варто розробляти вже і можна запроваджувати у регіонах, які не знаходяться у зоні бойових дій. Це дозволить проаналізувати слабкі місця, випробувати системи на гнучкість до зовнішніх чинників та працювати на перспективу розвитку.

Отже, основною причиною зовнішньої трудової міграції з України є незадоволення соціально-економічним станом країни. Рівень бідності і рівень безробіття зростають, що посилилося впливом пандемії та війною. Однак, Україна тимчасово вирішує проблеми зайнятості населення, але втрачає стратегічний ресурс для економічного розвитку - конкурентоспроможний людський капітал. Позитивними наслідками трудової міграції є: зменшення конкуренції на ринку праці та рівня безробіття, збільшення обсягів приватних грошових переказів, що стимулює економіку країни. Грошові перекази трудових мігрантів є міграційним капіталом за своєю сутністю, а його економічна природа лежить у площині потоків трудової міграції від країн-донорів трудових мігрантів до країн-донорів капіталу. В першому випадку спостерігаємо велику пропозицію робочої сили та підвищений попит на капітал, а в другому, навпаки, - значний потенціал до вивезення капіталу та високий попит на робочу силу.

Сьогодні актуальним питанням залишається не лише збільшення обсягів надходження міграційного капіталу, а й використання цього фінансового ресурсу для зростання національної економіки. Розвиток фінансової інфраструктури, використання новітніх технологій переказів коштів, вдосконалення та розширення банківських послуг у сфері обслуговування грошових переказів трудових мігрантів дасть змогу належним чином розкрити фінансовий потенціал міграційного капіталу, що, в свою чергу, стимулюватиме економічний та соціальний розвиток країни.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 №2136-ІХ.
3. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII.
4. Закон України «Про імміграцію» від 07.06.2001 № 2491-III.
5. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року N 3773-VI.
6. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року N 3671-VI.
7. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року N 3739-VI.
8. Закон України «Про державний кордон України» від 04 листопада 1991 року № 1777-XI
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983 «Про затвердження Порядку формування квоти імміграції».
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від 12 липня 2017 р. № 482-р.
11. Рекомендація МОП «Рекомендація щодо захисту працівників-мігрантів у слаборозвинених країнах і територіях № 100» від 22.06.1955.
12. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб N 116-VI (116-17) від 15.01.2008, ВВР, 2008, N 9. – 86 с.
13. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 року N 622/2011.
14. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30.05.2011 № 622/2011.

15. Андрейко В. І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна. Науковий вісник Ужгородського університету. 2019. Серія: Історія 2 (41). С. 134-142.
16. Балабанова Г.П. Вплив світових демографічних процесів на міжнародну трудову міграцію /Г.П. Балабанова // Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку: електронний збірник наукових праць. - № 1. - Вип. 6. - К.: ННІМВ НАУ, 2018. - С.188-194.
17. Балабанова Г.П. Міжнародна міграція робочої сили: переваги і виклики /Г.П. Балабанова // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: міжнародна науково-теоретична конференція 18 квітня 2018 р.: тези доп. - К.: Видавництво Нац. авіац. ун-ту, 2018. - 124 с. - С. 37-40.
18. Балабанова Г.П. Сучасні пріоритети імміграційної політики ЄС: уроки для України /Г.П. Балабанова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журн./ Голов. ред. Сіденко С.В. - 2018. - № 1. - С. 123-129.
19. Біла С.О. Соціально-економічні наслідки трудової міграції для країн світу / С.О.Біла // Modern international relations: topical problems of theory and practice: collective monograph / Faculty of International Relations of the National Aviation University; under general editorship of W.Welskop, Y.O.Voloshin - Lodz: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, 2021. - P. 138-144.
20. Білоус-Сергєєва С.О., Сафонова К. С. Проблема трудової міграції в Україні. Її вплив на економіку країни. Збірник «Вісник Приазовського Державного Технічного Університету». Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 34. С. 327 -335.
21. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. (2022). Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. Економіка та суспільство. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37>.
22. Волошин Ю.О., Мушак Н.Б. Impact of COVID-19 on the realization of freedom of movement in the European Union and its member states. Atlantic Press. 2nd

International Conference on Social, Economic and Academic Leadership . - 2021, № 170.
- Р. 129-134.

23. Гуріна А.С., Луцький М.Г., Мостенська Т.Л., Новак В.О. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. К.: Сузір'я. 2007. - 242 с.

24. Демиденко О.І. Явище інтелектуальної міграції: визначення поняття та концептуальні підходи до його характеристики / О.І. Демиденко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія, політологія. - МДУ, 2018. - № 21. - С. 135-141.

25. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Філик Н. В. Формування молодіжної політики в умовах демографічних викликів сучасної України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. Київ, 2022. № 1. С. 27-34.

26. Іншин М. Про основні засади державної міграційної політики України / М. Іншин // Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф./ [редкол.: Н.Д. Гетьманцева (голова), О.В. Кіряк (відпов. секр.) та ін.]. - Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. - С. 61-63.

27. Кияшко О.М. Міжнародна міграція робочої сили та її вплив на українську економіку / О.М. Кияшко, В.О. Гузь // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2018. - Випуск 20, частина 2. - С.33-36.

28. Ковбич Т.К., Побоченко Л.М. Діджиталізація економіки в процесі становлення інформаційного суспільства// Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики - 2020: міжнародна науково-практична конференція, 17 квітня 2020 року: тези доп. - К., 2020.- С.123-127.

29. Крайчинська О. Академічна міграція та її вплив на соціальний розвиток країн (на прикладі Національного університету «Острозька Академія») / О. Крайчинська, Ю. Масалова // Педагогія та психологія спорту. - 2020. - №6(4). - С. 138-150.

30. Коровчук Ю.І., Михайлишин Л.І. Сучасні детермінанти розвитку глобального ринку праці. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2020. Вип. 19. С.76-83.
31. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2(33). С. 10-26.
32. Марець О. В. Вплив грошових переказів на економіку України. «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Економіка», В. 19, ч. 2, 2018, С. 76-81.
33. Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення. - К.: НІСД, 2013. - 67 с.
34. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: Монографія. К.: НІСД, 2018. - 472 с.
35. Мойсей В.І. Основні чинники міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобалізаційних змін / В.І. Мойсей // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту, 2016. - Вип. 3.(55). - С.66-77.
36. Орловська Ю., Реліна І. Аналіз формування глобального ринку кваліфікованих кадрів/ Ю. Орловська, І. Реліна // Економічний аналіз. - 2012. - Випуск 10. Частина 1. - С. 309-312.
37. Островський І. А. Освітні аспекти міжнародної інтелектуальної міграції / І.А. Островський, Г.І. Рибак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2019. - Випуск 25. - С. 42-45.
38. Побоченко Л.М. Дослідження інноваційної активності України в порівнянні з країнами ЄС / Perspectives of world science and education /: IV International scientific and practical conference, December 25-27, 2019 Economic science: Osaka, Japan, 2019. - С. 705-714.
39. Побоченко Л.М. Позиції України в міжнародних рейтингах в умовах інноваційного розвитку// Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин: міжнародна науково-практична конференція, 10-11 квітня 2019 р.: стаття. - К., 2019.- С.134-139.

40. Побоченко Л.М. Проблеми інтелектуальної міграції з України до країн ЄС// Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: міжнародна науково-практична конференція, 21 квітня 2020 року: тези доп. - К., 2020.- С.32-35.

41. Побоченко Л.М., Пархомович М.В. Вплив освітньої міграції на економічний розвиток України [Електроний ресурс] / Л.М. Побоченко, М.В.Пархомович // Інфраструктура ринку. - 2018. -№ 25. - С.46-58.

42. Попа А., Колишко Р., Попова Н., Панзіка Ф. Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та в Україні // Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт МОП, 2013. - 141 с.

43. Ринок праці, міграція та соціально-економічний розвиток Європейського Союзу та України: навч.-метод. посіб. / Ю. О. Цевух. - Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. - 140 с.

44. Риндзак О.Т. Міграція і механізми її регулювання: понятійно-термінологічний дискурс / О.Т. Риндзак, М.М. Біль // Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання. - ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. - С. 7-13.

45. Росохата А.С. Окремі питання економічної безпеки: дослідження впливу змін у міграційних процесах на економічний та інноваційний розвиток країн / А.С. Росохата, Л.Ю. Сагер // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. - 2020. - № 1. - С. 62-74.

46. Стаканов Р.Д. Грошові перекази в економічній політиці країн, що розвиваються / Р.Д. Стаканов // Науковий вісник ХДУ. - Сер. "Економічні науки". - 2015. - № 12. - С. 28-31.

47. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України / Жаліло Я.А., Базилюк Я.Б., Собкевич О.В. та ін. (за наук. ред. д.е.н. Я.А.Жаліла). - К.: НІСД, 2022. - 67 с.

48. Фогел Х.Є. Аналіз міграції висококваліфікованих кадрів і міграційної політики України, ГО «Агенція Європейських Інновацій», 2018. - № 2. - С. 18 - 29.
49. Харитоненко Г.І., Дмитренко В.М.Європейська міграційна криза: статистика, цифри та факти. Економічний форум. 2018. № 2. С. 7-9.
50. Хомишин І. Причини та наслідки освітніх міграцій / І. Хомишин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. - 2018. - № 906. - С. 109-116.
51. Хорощенко В.С. Європейські регіональні механізми регулювання міжнародної трудової міграції / В.С. Хорощенко // Європейський Союз та Україна : мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. - К.: КНЕУ, 2019. - С. 159-165.
52. Черномаз К.Г., Овсяк Є.В., Коваленко Є.В.Тенденції міжнародної трудової міграції та її вплив на соціально-економічний розвиток країни. Світове господарство і міжнародні економічні відносини.2018. № 18. С. 86-92.
53. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір: монографія/ ЖДТУ. Житомир, 2017. 588 с.
54. Marie McAuliffe, Anna Triandafyllidou. World migration report 2022 / International Organization for Migration (IOM), Geneva. - 2021. - p. 540.
55. Korovchuk Y., Kalinina S., Mykhailyshyn L. Transformation Aspects of the Modern Migration Processes Development in the System of Labor Economic Provision. Business Risk in Changing Dynamics of Global Village 2 : Monograph / Edited by N. Marynenko, P. Kumar, I. Kram. Nysa: Publishing Office University of Applied Sciences in Nysa, 2019. 514 p. P. 113-120.
56. Korovchuk Y., Kalinina S., Mykhailyshyn L., Kushnarenko O. Monitoring of International Labor Migration in the Context of the World Economy Labor Resources Providing Problems. Advances in Economics, Business and Management Research: Proceedings of the 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES). Atlantis Press. 2019. Vol. 99. P. 389-392.
57. Glossary:Unemployment // Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Glossary:Unemployment>.

58. Stakanov R. Key trends in international regulation of intellectual migration / R. Stakanov, A. Savchuk // Actual problems of international relations. - 2021. - Release 1. - P. 60-67.
59. <https://bigbud.kmu.gov.ua> - офіційний сайт програми Президента України «Велике будівництво».
60. <https://cedos.org.ua> - офіційний сайт Аналітичного центру України Cedos.
61. <https://www.iom.int> - офіційний сайт Міжнародної організації з міграції (МОМ).
62. <https://www.ilo.org> - офіційний сайт Міжнародної організації праці (МОП).
63. <https://mon.gov.ua> - офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.
64. <http://www.ukrstat.gov.ua> - офіційний сайт Державної служби статистики України.
65. <http://www.worldbank.org> - офіційний сайт Світового банку.
66. <http://www.oecd.org> - офіційний сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).
67. <http://www.nas.gov.ua> - офіційний сайт Національної академії наук України (НАНУ).
68. <http://www.un.org/ru/> - офіційний сайт ООН.
69. Аналітична довідка ООН. Демографічні процеси. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf.
70. Аналітична записка МОП. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки.
URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/202205/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf.
71. Все, що потрібно знати про обмеження на грошові перекази в Україну. 2021 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://perekaz24.eu/vse-shho-potribno-znaty-pro-obmezhennya-na-groshovipereказы-v-ukrayinu>.

72. Гетьманцева Н. Проблеми міграції як соціального явища. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 236 с.
73. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. Аналітично-порівняльне право. 2021. № 4. С. 9-16.
74. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Філик Н. В. Формування молодіжної політики в умовах демографічних викликів сучасної України. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. Київ, 2022. № 1. С. 27-34.
75. Єжи Пеньковські. Вплив трудової міграції на українську економіку. Ринок праці. URL: <https://voxukraine.org/vpliv-trudovoyi-migratsiyi-na-ukrayinskuekonomiku/>.
76. Короленко Н. В. Міжнародна міграція робочої сили: причини та наслідки. Ефективна економіка. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.85>.
77. Лібанова Е. Війна з Росією: як дати роботу біженцям і що робити після. Дзеркало тижня. 16.03.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vijna-z-rosijeju-jak-dati-robotu-bizhentsjam-i-shcho-robiti-pislja.html>.
78. Любомудрова, Н., & Гойчук, В. (2022). Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. Економіка та суспільство, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>.
79. Нікітіна А. В., Цховребова Є.Н. Work migration of the labour force: problems and ways of solving emigration in Ukraine. Інфраструктура ринку. 2020. № 43. С. 72-77.
80. Новік А., Сиса М. Вплив грошових переказів на багатство нації та розвиток бізнесу в країні походження. Інтерсервіс. Київ, 2020. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19740/Novik_The_impact_of_remittances_on_the_nations_wealth.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
81. 2021 рік. Міграція в Україні. Цифри та факти: URL: https://www.migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (iom.int).

82. Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання: аналітична записка // Нац. інститут стратег. дослід. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

83. COVID-19: Потоки грошових переказів зменшаться на 14% до 2021 року. Світовий Банк. 2020. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/pressrelease/2020/10/29/covid-19-remittance-flows-to-shrink-14-by-2021>.

84. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України / за наук. ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2022. 67 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/ad-5-03-2022_0.pdf.

а. Рада зменшила податки для ІТ-галузі. URL: <https://www.dw.com/uk/radazmenshyla-podatky-dlia-it-haluzi-a-60118290/a-60118290>.

85. Ратха Д. Грошові перекази: Кошти для людей, що повернулися додому. Міжнародний валютний фонд. 2020. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/remitt.htm#author>.

86. Такенака А., Гаспар Р. Вплив COVID-19 на міжнародну міграцію, грошові перекази та домогосподарства одержувачів у країнах, що розвиваються в Азії. ADB Briefs. 2020. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/622796/covid-19-impact-migration-remittances-asia.pdf>.

87. Шумило М. Трудова міграція: поняття та правове регулювання. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації: матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 236 с.

88. Малиновська О. А. Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування / Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-6eaa1.pdf>.

89. Малиновська О. А. Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання / Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/562/>.

90. Міграція в Україні: цифри і факти. МОМ ООН [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf.
91. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=7094.
92. Проєкт Закону про надання захисту іноземцям та особам без громадянства. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68661.
93. Проєкт Закону про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67255.
94. 2021 рік. Міграція в Україні. Цифри та факти: URL: https://www.migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (iom.int).
95. ТОП 4 найпопулярніших способів міжнародних переказів коштів в Україну. 2020 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.032.ua/news/2914852/top-4-najpopularnisih-sposobiv-miznarodnihperekaziv-kostiv-v-ukrainu>.
96. World Bank Group (2022), “Migration and Remittances. Recent Developments and Outlook”, Migration and Development Brief, Vol. 31, April 2022, pp. 1 - 42, [Electronic resource]. - Access: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2022-04/Migrationanddevelopmentbrief31.pdf>.
97. Global investment trend monitor 2021. [Electronic resource]. - Access: <https://unctad.org/webflyer/global-investment-trends-monitor-no-36>.
98. World Migration Report 2022 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
99. World Migration Report 2021 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2021-interactive/>.